

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

НАУКОВИЙ ВІСНИК

№ 1 (209)

Одеса – 2014

Науковий вісник • Одеський національний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2014. – № 1 (209). – 205 с. – Мови: укр., рос., англ.

Редакційна колегія

Редакційна колегія затверджена Вченою радою Одеського національного економічного університету. Протокол № 4 від 24 грудня 2013 р.

Головний редактор: Балджи Марина Дмитрівна – д.е.н., професор кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету

Заступник головного редактора – Рябіка Володимир Леонідович

Відповідальний секретар – Довиденко Олександра Олександрівна

I. Економічні науки: Звєряков М.І. – д.е.н., професор, член-кореспондент НАН України, Ковальов А.І. – д.е.н., професор, Уперенко М.О. – д.е.н., професор, Осипов В.І. – д.е.н., професор, Максимова В.Ф. – д.е.н., професор, Харічков С.К. – д.е.н., професор, Карпов В.А. – к.е.н., доцент

II. Політичні науки: Василенко С.Д. – д.політ.н., професор, Кармазіна М.С. – д.політ.н., професор, Коваль І.М. – д.політ.н., професор, Мілова М.І. – д.політ.н., професор, Пахарєв А.Д. – д.політ.н., професор, Пойченко А.М. – д.політ.н., професор

III. Історичні науки: Демін О.Б. – д.істор.н., професор, Панчук М.І. – д.істор.н., професор, Солдатенко В.Ф. – д.істор.н., професор, Стьопін А.О. – д.істор.н., професор, Хмарський В.М. – д.істор.н., професор, Щербіна Н.Ф. – к.е.н., доцент

Свідцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації – серія ОД, № 881 від 12 вересня 2003 року.

Збірник наукових праць «Науковий вісник» зареєстрований президією ВАК України від 26 січня 2011 р. № 1-05/1 як наукове видання з економічних наук, від 23 лютого 2011 р. №1-05/2 як наукове видання з політичних наук.

Засновник і видавець збірника наукових праць – Одеський національний економічний університет.

Адреса редакційної колегії: Україна, 65082, м. Одеса,
вул. Преображенська, 8, ОНЕУ
тел.: (0487) 32-77-95

E-mail: n.visnik.oneu@ukr.net

© Одеський національний економічний університет

ЗМІСТ

Видатний дослідник сучасності (пам'яті В'ячеслава Миколайовича Соколова).....	5
---	---

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

<i>Антохова Ольга</i> Проблемність розвитку ринку праці Чернівецької області як детермінанти модернізаційних змін економіки регіону.....	6
<i>Ваніна Дарія</i> Класифікація фінансових ризиків страхових організацій.....	11
<i>Ващенко Наталя</i> Сутність інноваційного потенціалу торговельного підприємства.....	5
<i>Донець Любов, Лиходєдова Тетяна</i> Формування кадрової стратегії в загальній системі управління персоналом підприємства.....	18
<i>Ковальова Олена</i> Проблеми розвитку концесійних відносин в Україні.....	26
<i>Кулаков Олексій</i> Методичні засади оцінювання економічної ефективності інвестування у ресурсозберігаючі технології на підприємствах.....	25
<i>Малигіна Валентина</i> Промислова політика в контексті макроекономічної стабілізації в Україні.....	31
<i>Пашенцева Анна</i> Конкретизация факторов, влияющих на развитие кластерных инициатив в туристической сфере региона.....	37
<i>Робережна Катеріна</i> Features of national human resources management trajectories in the context of globalization..	35
<i>Пруднікова Ганна</i> Особливості класифікації видів диверсифікації діяльності торговельного підприємства із урахуванням сучасних умов господарювання.....	31
<i>Ропотан Ірина</i> Фінансування економічної складової сталого розвитку регіонів України.....	45
<i>Слатвінська Марина</i> Критерії оцінювання ефективності функціонування альтернативних систем оподаткування.....	43

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

<i>Богородецька Ольга</i> Проблеми та перспективи формування побратимських зв'язків міст України та Польщі..	21
<i>Докаш Оксана</i> Радянська електоральна політична практика як складова нової моделі політичної соціалізації населення Західної України (1939 - 1940 рр.).....	75
<i>Літвін Лілія</i> Національні інтереси: сутність та основні підходи до визначення.....	95
<i>Музиченко Ганна, Довиденко Олександра</i> Роль жінок в гармонізації політичного процесу: порівняльний аналіз країн ЄС-28 та пострадянського простору.....	85
<i>Павлюк Михайло</i> Основні аспекти формування політики безпеки та оборони Європейського Союзу на початку ХХІ ст.....	90
<i>Пікула Микола</i>	

Комунікація як атрибутивна характеристика політичної свідомості.....	105
Стрижова Ірина	
Семья под ударами глобализации.....	206
Чорній Назарій	
Вплив енергетичного фактора на зовнішню політику Російської Федерації.....	217

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Ложешник Аліса	
Участь старшин іррегулярних формувань півдня України у вітчизняній війні 1812 року....	102
Чернявська Олена	
Ставлення міської влади до заснування в Одесі першого комерційного училища в другій половині ХІХ століття».....	
НАШІ АВТОРИ	250

ВИДАТНИЙ ДОСЛІДНИК СУЧАСНОСТІ (ПАМ'ЯТІ В'ЯЧЕСЛАВА МИКОЛАЙОВИЧА СОКОЛОВА)

У минулому році перестало битися серце доктора історичних наук, професора, відомого вченого в царині соціальних і політичних наук, видатного наукового дослідника та фундатора власної наукової школи, добропорядної і щирої людини – В'ячеслава Миколайовича Соколова. Йому мало виповнитися 75 років.

В'ячеслав Миколайович навчався в Одеському політехнічному інституті, закінчив аспірантуру по кафедрі автоматизації хімічних виробництв. У 1975 році захистив кандидатську дисертацію за спеціальністю 07.00.01 – «Історія України». У 1988 році захистив докторську дисертацію за спеціальністю 07.00.01 – «Історія України» і у 1989 р. йому було присвоєно звання професора. Напрацював значну наукову школу. За ініціативою В'ячеслава Миколайовича в Одеському національному економічному університеті з 1998 року відкрито аспірантуру за спеціальністю 23.00.02 (політологія). Під його керівництвом захистилися 13 кандидатів і 1 доктор політичних наук.

На протязі декількох років В'ячеслав Миколайович Соколов був членом наукової ради з захисту дисертацій Одеського державного університету ім. І.І. Мечникова. З 1971 року регулярно виступав на сторінках періодичної преси, на радіо і телебаченні. Його виступи завжди мали широкий резонанс, викликали живі відгуки та активні дискусії. Приймав активну участь у наукових конференціях. Часто виступав організатором наукових заходів – конференцій, круглих столів, диспутів. Він автор понад 150 наукових праць (монографії, статті, брошури та ін.), які значно збагатили українську та світову науку. Його багатогранну діяльність завжди характеризував високий професіоналізм, вимогливість, невичерпна працездатність, толерантність і порядність. В'ячеслав Миколайович Соколов був членом Академії політичних наук і Української академії економічної кібернетики, членом президії Всеукраїнської асоціації молодих вчених.

В'ячеслав Миколайович Соколов – ініціатор створення «Наукового вісника» в Одеському національному економічному університеті і з грудня 2001 по 2013 рр. він був головним редактором цього збірника.

УДК: 331.5:332.1:330.341(477.85)

Антохова Ольга

**ПРОБЛЕМНІСТЬ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ
ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ЗМІН ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ**

У статті виявлено загальні демографо-економічні тенденції Чернівецької області та обґрунтовано базові виміри вивчення проблемності розвитку регіонального ринку праці в контексті його детермінацій модернізаційних змін. Проаналізовано основні кон'юнктурні характеристики ринку праці, зокрема попиту на робочу силу в розрізі різних видів економічної діяльності, потребу підприємств у кадрах, навантаження на вакантні робочі місця. Визначено ефективність використання трудового потенціалу населення через продуктивну зайнятість – практику неповного режиму робочого часу. З'ясовано недоліки мотиваційного середовища ринків праці з позиції показників виплати заробітної плати.

Ключові слова: регіональний ринок праці, модернізація економіки, трансформаційні зміни, попит на робочу силу, оплата праці.

Антохова Ольга

**ПРОБЛЕМНОСТЬ РАЗВИТИЯ РЫНКА ТРУДА ЧЕРНОВИЦКОЙ ОБЛАСТИ КАК
ДЕТЕРМИНАНТЫ МОДЕРНИЗАЦИОННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА**

В статье выявлены общие демографо-экономические тенденции Черновицкой области и обоснованы базовые измерения изучения проблемности развития регионального рынка труда в контексте его детерминаций модернизационных изменений. Проанализированы основные конъюнктурные характеристики рынка труда, в частности спроса на рабочую силу в разрезе различных видов экономической деятельности, потребность предприятий в кадрах, нагрузка на вакантные рабочие места. Определена эффективность использования трудового потенциала населения через продуктивную занятость – практику неполного режима рабочего времени. Выявлено недостатки мотивационной среды рынков труда с позиции показателей заработной платы.

Ключевые слова: региональный рынок труда, модернизация экономики, трансформационные изменения, спрос на рабочую силу, оплата труда.

Antokhova Olga

**PROBLEMATIC STUDY OF CHERNIVTSI REGIONAL LABOR MARKET AS
MODERNIZATION CHANGES DETERMINANTS**

The general demographers and economic trends of Ch problematic study of the regional labor market Chernivtsi Region in the article were detected. The basic dimensions of problematic study of the regional labor market in the context of its determination modernization changes were substantiated. The main tactical characteristics of the labor market, in particular the demand for labor in the context of various economic activities, the necessity of businesses in workforce, the burden on job vacancies were analyzed. Efficiency of utilization of labor potential of the population through productive employment – the practice of working part-time was defined. The flaws motivational environment of the labor market position indicators payroll was founded.

Key words: regional labor market, modernization of the economy, transformational change, the demand for labor, wages.

Постановка наукової проблеми. Реальне виявлення характеру детермінацій регіонального ринку праці та модернізаційних процесів в економіці потребує аналізу конкретних показників економічного, соціального, науково-технічного та іншого змісту. Для Чернівецької області ринок праці відзначається низкою проблемних аспектів, з-поміж котрих – помітна територіальна розбалансованість попиту та пропозиції робочої сили, високий рівень офіційно зареєстрованого безробіття, який перевищує гранично допустимі межі та формує загрозу соціальній рівновазі краю. Свідченням проблемності загального розвитку регіону є співставлення її частки за основними показниками в загальних макротенденціях. Для прикладу, питома вага області в загальній кількості зайнятого населення України у 2012 р. сягає 1,9%. При цьому щодо валового регіонального продукту – лише 0,9%, обсягу реалізованої промислової продукції – 0,3% (щоправда продукції сільського господарства – 1,9% при охопленні загальної площі країни 1,3%),

обсягу реалізованих послуг – 0,5%, експорту товарів і послуг – 0,2%, капітальних інвестицій – 0,8% [1, с.18-21]. Тобто трудовий потенціал області використовується вкрай неефективно. Усе це дає підстави говорити про потребу активних наукових пошуків пріоритетних напрямів трансформаційних змін на ринку праці Буковини, які б здійснювали потужні конструктивні детермінації загальних модернізаційних змін економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень. До питань вивчення ринків праці у різному контексті зверталось багато українських вчених. Регіональний вимір їх розвитку доволі розгорнуто вивчено у працях С. Бандур, Д. Богині, С. Герасименко, О. Грішної, М. Долішнього, А. Колота, І. Кравченко, В. Куценко, Е. Лібанової, В. Онікєнка, О. Осауленка, У. Садової, Л. Семів, Л. Ткаченко, Л. Шаульської та ін. Водночас модернізаційне питання з пріоритетними цілями для економіки України розглядалось у працях таких вчених, як В. Авер'янов, В. Гесць, І. Кресіна, В. Онищенко, Ю. Пахомов, Ю. Римаренко, А. Романюк, М. Салун, В. Храмов, П. Штомпка та ін. Актуальність даного дослідження підтверджено потребою спеціальних досліджень за прикладом Чернівецької області як доволі проблемного регіону, який при потужних ресурсних можливостях мав би відзначатись значно більшим рівнем розвитку локальних ринків праці.

Метою даної публікації є обґрунтування ключових проблем розвитку ринку праці Чернівецької області з позиції забезпечення конструктивних детермінацій модернізаційних змін економіки регіону. У контексті виконання поставленої моти було сформульовані **наступні завдання:**

- виявити загальні демографо-економічні тенденції в регіоні та обґрунтувати базові виміри вивчення проблемності розвитку регіонального ринку праці в контексті його детермінацій модернізаційних змін;
- проаналізувати основні кон'юнктурні характеристики ринку праці, зокрема попиту на робочу силу в розрізі різних видів економічної діяльності, потребу підприємств у кадрах, навантаження на вакантні робочі місця;
- визначити ефективність використання трудового потенціалу населення через продуктивну зайнятість – практику неповного режиму робочого часу, його втрат;
- з'ясувати недоліки мотиваційного середовища ринків праці з позиції показників виплати заробітної плати.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж виявити основні проблеми розвитку ринку праці Чернівецької області констатуємо, що для регіону характерні відносно позитивні демографічні тенденції, які ведуть до кількісного нарощування економічної активності населення. Зменшення рівня безробіття в регіоні (в основному за рахунок зайнятості в особистих селянських господарствах через приватні форми господарювання, адже 59,4% домогосподарств утримують худобу, птицю, бджіл, а 78,0% мають земельні ділянки, а також практику неповної зайнятості, що буде розглянуто нижче [2, с.44]) супроводжуються позитивними динаміками зайнятості населення в абсолютних значеннях. Окрім того, для ринку праці Буковини характерний відносно високий рівень зайнятості молоді – осіб віком 15-35 років, який у 2012 р. становив 34,4% облікової кількості штатних працівників при середньому по Україні показнику 33,5%. Таким чином, кількісна основа розвитку ринку праці Буковини є достатньою.

Водночас при позитивних тенденціях економічної активності й зайнятості населення монотонно скорочується середньооблікова кількість штатних працівників. Якщо в 2000 р. даний показник сягав 197,8 тис. осіб, то в 2005 р. – вже 150,4 тис. осіб, 2010 р. – 140,4 тис. осіб і 2012 р. – лише 131,8 тис. осіб. І якщо в 2000 р. частка найманих працівників сягала аж 78,4% загальної кількості зайнятих, то в 2010 р. вона понизилась до 42,5%, 2012 р. – 40,0% (при загальнодержавному показнику 59,8%). Такі тенденції обумовлені подальшою інституціоналізацією тіньових форм зайнятості, поширенням гнучких форм зайнятості, а також значної частки осіб, зайнятих в особистих селянських господарствах, окремих формах малого бізнесу тощо.

Враховуючи наведені вище міркування вважаємо, що виявлення проблемності розвитку регіонального ринку праці (на прикладі Чернівецької області) в контексті його детермінацій модернізаційних змін слід здійснювати з *позицій*: 1) якісних структурних змін у регіональній економіці з посиленням вагомості знаннємістких видів економічної діяльності, що дозволяють більш ефективно використовувати трудові потенційні характеристики населення та інші ресурсні можливості області; 2) забезпечення регіональної економіки високопрофесійними кадрами, які не лише будуть задовольняти потреби у фахівцях і робітниках пріоритетних до розвитку (знаннємістких) видів економічної діяльності, але й відзначатимуться інноваційним типом

трудової поведінки; 3) поточної ефективності використання трудового потенціалу населення в економіці регіону з відображенням результативності праці через співставлення показників зайнятості й, для прикладу, результатів інноваційної діяльності.

У даному дослідженні зосередимось на першому напрямі. Очевидно, що область відзначається не лише розбалансованістю попиту і пропозиції праці, але й необґрунтованою праценадлишковістю загалом. *Попит на робочу силу* у 2012 р. тут становив лише 0,8 тис. осіб. У середньому це 15-16 місце серед областей України з коливанням від 0,4 тис. осіб у 2000 р. до максимального значення 1,8 тис. осіб у 2005 р. Такі низькі показники засвідчують слабкі тенденції розвитку економіки регіону без виникнення в її структурі нових видів економічної діяльності, виходу регіонального продукту на нові ринки й сегменти. Окрім того, мають місце значні внутрішньорегіональні нерівномірності в рівні ділової активності та, як наслідок, можливостях пошуку (зміни) місця праці.

З огляду на виявлення детермінацій розвитку ринку праці та модернізації економіки слід простежити розподіл попиту на робочу силу в розрізі різних видів економічної діяльності, розуміючи загальні трансформаційні зміни в структурі регіональної економіки та зайнятості населення у різних сферах. Це вкрай важливо в контексті визначення перспективної освітньо-кваліфікаційної підготовки фахівців і робітників регіональною освітньою системою або через залучення випускників з інших освітніх систем. Так, за даними офіційної статистики станом на 2012 рік найвища затребуваність у працівниках відповідного рівня кваліфікації характерна для промисловості – 32% від загальної кількості затребуваних фахівців і робітників. Щоправда у порівнянні з 2002 р. даний показник для даної сфери зайнятості Чернівецької області скоротився на 31%. Щодо стратегічних сільського господарства, мисливства, лісового господарства, то в 2012 р. потреба в працівниках тут сягала лише 4%. Також затребуваними залишаються випускники спеціалізацій транспорту і зв'язку (де, до речі, один з найнижчих рівнів вивільнення працівників) – 25%, торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – 17%, фінансової діяльності – 10%.

Згідно даних Програми зайнятості населення Чернівецької області на період до 2017 р., станом на 1 січня 2013 р. на підприємствах, в установах та організаціях області було лише 800 вакантних посад, що на 9,7% менше порівняно з аналогічним періодом 2012 р. Із загальної кількості вакансій 582 вільних робочих місця було на підприємствах, організаціях та установах м. Чернівців, що складає 72,8% від їх загальної кількості [4, с. 8].

Надмірний рівень навантаження на вакантні робочі місця та незадовільний стан створення нових не означає абсолютну неприпустимість високої конкуренції на регіональному ринку праці. У принципі допустимий рівень навантаження на одне робоче місце, вакансію повинен сягати до 5 осіб – задля забезпечення достатнього ступеня мобільності населення у добросовісному конкурентному середовищі:

- як територіальної – задля міжрегіонального (міжрайонного) балансування людських ресурсів через різного роду міграційні процеси, щоб забезпечити відповідність їх трудових характеристик структурним параметрам інших регіональних підсистем, їх цільовий розвиток з можливостями здійснювати продуктивну, інноваційно містку трудову діяльність у привабливому для особи просторовому утворенні з переважаючими схильностями до місця постійного проживання [5];

- як професійної – задля неперервного підвищення рівня кваліфікації з одночасним кар'єрним просуванням, доступом до нових ресурсів, особливо матеріальних та інформаційних, з можливостями їх використання для подальшого розвитку особистісного трудового потенціалу (рівень руху працівників в області є доволі низьким – у 2012 р. 22,6% прийнятих від середньооблікової кількості штатних працівників та 27,2% вибулих при середніх показниках в Україні 26,4% і 30,3% відповідно, при чому 24,9% середньооблікової кількості штатних працівників було вивільнено унаслідок плинності кадрів, а 1,6% – унаслідок скорочення штатів);

- як соціальної – задля зміни соціального статусу і ролей у суспільстві, що означає практику поєднання основного виду професійної діяльності з відповідним розвитком трудових характеристик та кар'єрним просуванням із іншими сферами прояву людських здібностей, зокрема громадською та політичною (для прикладу, обіймання посад, членство в громадських організаціях як об'єднаннях територіальних громад, виборних посад в місцевих органах державної влади та органах місцевого самоврядування тощо).

Негативні тенденції розвитку економіки Чернівецької області формують реакції ринку праці через тенденції *неповної зайнятості*. Для досліджуваної області мають місце на перший

погляд позитивні тенденції до скорочення такого деструктивного для ринку праці явища, як неповна зайнятість. Проте на фоні інших областей України даний показник є чи не найвищим:

- якщо в 2000 р. у відпустках без збереження заробітної плати (на період припинення робіт) знаходилось 42 тис. осіб, то в 2005 р. – лише 2 тис., 2010 р. – 6 тис. та 2012 р. – 3 тис. Водночас це один з найбільших показників-деструктивів по Україні – 2,7% від середньооблікової кількості штатних працівників, коли середній загальнодержавний показник становить 1,3%;

- якщо в 2000 р. були переведені з економічних причин на неповний робочий день (тиждень) 21 тис. осіб, то в 2005 р. – 13 тис., 2010 р. – 16 тис. та 2012 р. – 8 тис. У відсотковому аспекті це 6,2% від середньооблікової кількості штатних працівників – при 7,0% загальнодержавного показника.

Окрім того, порівняно високою є частка осіб, що прийняті на роботу вже в умовах неповної зайнятості – в 2012 р. це 8,6% облікової кількості штатних працівників при середньоукраїнському показнику 5,2%.

Позитивні динаміки скорочення кількості осіб, що працювали в умовах вимушеної неповної зайнятості, також нівелюють дані офіційної статистики щодо втрат робочого часу. Для осіб, що знаходились у відпустці без збереження заробітної плати (на період припинення робіт) невідпрацьований час становив у 2012 р. 544 год. – при середньоукраїнському 252 год. Для осіб, що були переведені з економічних причин на неповний робочий день (тиждень) втрати робочого часу сягнули 303 год. при середньоукраїнському показнику 263 год. [3, с. 105]. Особливо загрозливі тенденції втрат робочого часу щодо осіб, які знаходились у відпустці без збереження заробітної плати. Даний показник монотонно зростає: для прикладу з 270 год. у 2010 р. до 344 год. у 2011 р. і згаданих 544 год. у 2012 р. Звичайно, загальнодержавна криза фінансово-економічного характеру змушує й національний ринок праці гостро реагувати на проблемні наслідки відносно сфери зайнятості. Проте порівняння з тенденціями втрат робочого часу відносно інших областей показує, що ринок праці Буковини самостійно не «справляється» з макроекономічними труднощами. Відтак втрати робочого часу виливаються у кількісні результуючі втрати трудової діяльності, що ще більше ускладнює їх трансформаційні процеси в якісні результати праці з елементами інноваційності.

Для повного розуміння взаємних детермінацій стану розвитку економіки регіону та його ринку праці в контексті слідування модернізаційним пріоритетам неможливо обійти увагою систему *оплати праці*. Для Чернівецької області специфіка рівня оплати праці, зокрема на фоні інших областей України, доповнюється ще й порівняно високою часткою штатних працівників, які одержують зарплату за рахунок державних коштів – 52,6% при середньоукраїнському значенні 33,5%. Вочевидь вагому роль тут відіграє домінуюча зайнятість у сільському господарстві, де державна форма власності є більш поширеною.

Динаміка середньомісячної заробітної плати в силу неперервних інфляційних процесів звичайно є позитивною з наближенням у 2012 р. до рівня 2329 грн. (4-та рейтингова позиція в Україні з кінця). Це 15,92 грн. за одну оплачувану годину, що є одним з найнижчих показників у країні. Проте на фоні інших регіонів і середнього по Україні показника (3026 грн.) такі динаміки вочевидь є недостатніми. Ураховуючи аграрну спеціалізацію регіону, звертаємо також увагу, що середньомісячна заробітна плата в стратегічному сільському господарстві складала лише 1875 грн. при середньому показнику в Україні 2023 грн. або лише 12,70 грн. за одну годину. Відтак мотивація продуктивної сільськогосподарської діяльності апріорі є деструктивною. Щодо промисловості, то тут середній рівень зарплати сягнув у 2012 р. 2299 грн. або 15,26 грн. за одну годину. Середньомісячна заробітна плата штатних працівників, оплата яких фінансується за рахунок бюджетних коштів у 2012 р. становила 2388 грн. Має місце помітна диференціація розміру оплати праці за різними організаційно-правовими формами господарювання. Так, якщо для приватних підприємств офіційний рівень оплати праці становить у середньому 1726 грн., то для державних підприємств – 2426 грн. і найвищий рівень – для філій (2848 грн.). Доволі низький рівень заробітної плати в приватному секторі бізнесу є яскравим свідченням тіньового ринку праці з уникненням додаткових фінансових навантажень на підприємствах через оподаткування в системі оплати праці.

На рисунку 1 подаємо зміни рівня оплати праці за останні 5 років у розрізі різних організаційно-правових форм суб'єктів господарювання. Найбільше зріс розмір зарплати для працівників державних підприємств – у 2,1 раза, а найменше для відкритих акціонерних товариств (згідно законодавчих нововведень – приватних акціонерних товариств) – у 1,5 раза.

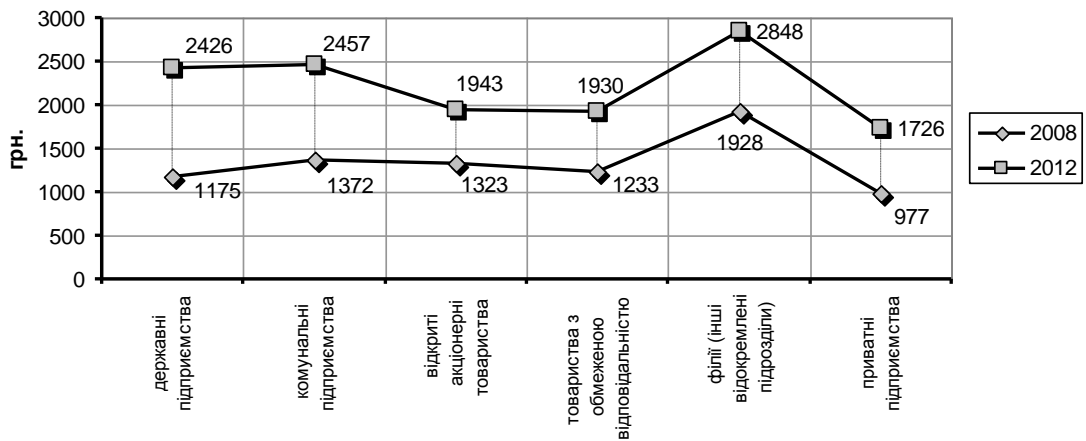

Рис. 1. Рівень оплати праці у розрізі різних організаційно-правових форм суб'єктів господарювання Чернівецької області, 2008, 2012 рр. (складено автором на основі [3, 6])

Висновки. Таким чином, ситуація з оплатою праці в регіоні є такою, що її проблемність фокусується навколо вкрай низького її рівня у порівнянні з іншими областями та згідно середньоукраїнського показника. Проте позитивним аспектом є доволі низький рівень заборгованості із виплати заробітної плати, який у 2012 році становив 0,1 млн. грн., що є найнижчим показником по Україні.

Узагальнюючи проведений вище аналіз, який відображає стан ринку праці за прикладом Чернівецької області з трансформаційними змінами у відповідних економічних умовах, можемо зробити наступні висновки:

1. Важливо забезпечити перехід кількісних показників зайнятості в якісні з їх відображенням у результатах праці.
2. Позитивні динаміки в скороченні рівня безробіття населення, зростання його економічної активності нівелюються негативними тенденціями використання трудового потенціалу.
3. Регіональний ринок праці відзначається доволі високим рівнем тінізації соціально-трудових відносин.
4. Ринок праці Чернівецької області відзначається нерівномірним внутрірегіональним розміщення можливостей праці.
5. Забезпечення якісних трансформаційних змін регіонального ринку праці в контексті слідування модернізаційним цілям розвитку економіки слід здійснювати через потужну інституційну основу, вагому роль в котрій повинен відігравати регіональний центр зайнятості.

Література

1. Регіони України 2013. Статистичний збірник / Державна служба статистики України / За ред. О. Г. Осауленка. – Частина 1. – К., 2013. – 228 с.
2. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2012 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К., 2012. – 81 с.
3. Праця України у 2012 році. Статистичний збірник / Державна служба статистики України; відп. за випуск І. В. Сенік. – Київ, 2013. – 323 с.
4. Програма зайнятості населення Чернівецької області на період до 2017 року: Чернівецька обласна державна адміністрація [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://oda.cv.ua/sites/default/files/doc/2012/programa_zaynyatosty_naselessly.doc [Дата звернення: 18.12.2013].
5. Чорний Р.С. Еміграція як фактор зростання неконтрольованого просторового трудової потенційного балансування / Р. С. Чорний // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Територіальні міграційні системи: теорія і практика: [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень ; відп. ред. В. С. Кравців. – Львів, 2013. – Вип. 3(101). – 410 с. – С. 56-65.

6. Праця України у 2008 році. Статистичний збірник / Державний комітет статистики України ; відп. за випуск Н. В. Григорович. – К., 2009. – 306 с.

1. Rehiony Ukrainy 2013. Statystychnyy zbirnyk / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy / Za red. O. H. Osaulenka. – Chastyna 1. – K., 2013. – 228 s.

2. Sotsial'no-demohrafichni kharakterystyky domohospodarstv Ukrainy u 2012 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennya umov zhyttya domohospodarstv Ukrainy). Statystychnyy zbirnyk / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. – K., 2012. – 81 s.

3. Pratsya Ukrainy u 2012 rotsi. Statystychnyy zbirnyk / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy; vidp. za vypusk I. V. Senyk. – Kyiv, 2013. – 323 s.

4. Prohrama zaynyatosti naselelnya Chernivets'koyi oblasti na period do 2017 roku: Chernivets'ka oblasna derzhavna administratsiya [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://oda.cv.ua/sites/default/files/doc/2012/prohrama_zaynyatosty_naselelnya.doc [Data zvernennya: 18.12.2013].

5. Chornyy R.S. Emihratsiya yak faktor zrostannya nekontrol'ovanoho prostorovoho trudopotentsiynoho balansuvannya / R. S. Chornyy // Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. Terytorial'ni mihratsiyni systemy: teoriya i praktyka: [zb. nauk. pr.] / NAN Ukrainy. In-t rehional'nykh doslidzhen'; vidp. red. V. S. Kravtsiv. – L'viv, 2013. – Vyp. 3(101). – 410 s. – S. 56-65.

6. Pratsya Ukrainy u 2008 rotsi. Statystychnyy zbirnyk / Derzhavnyy komitet statystyky Ukrainy ; vidp. za vypusk N. V. Hryhorovych. – K., 2009. – 306 s.

Рецензент Кифяк В.Ф., д.е.н., професор, декан факультету менеджменту, туризму та ресторанного господарства, завідувач кафедри менеджменту і туризму Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ, м. Чернівці

4.02.2014

УДК 368.034:330.131.7

Ваніна Дарія

КЛАСИФІКАЦІЯ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ СТРАХОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

У статті доводиться необхідність впровадження механізму управління ризиками страхових організацій. Надається визначення поняття «фінансовий ризик страхових організацій». Підкреслюється проблема відсутності єдиного підходу до класифікації фінансових ризиків. Наводяться особливості визначення критеріїв класифікації фінансових ризиків страхових організацій. На основі проведеного аналізу запропоновано класифікацію фінансових ризиків страховиків.

Ключові слова: фінансовий ризик, ризик-менеджмент, страхова організація, класифікація ризиків.

Ваніна Дарія

КЛАССИФИКАЦИЯ ФИНАНСОВЫХ РИСКОВ СТРАХОВЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

В статье доказана необходимость внедрения механизма управления рисками страховых организаций. Дается определение понятия «финансовый риск страховых организаций». Подчеркивается проблема отсутствия единого подхода к классификации финансовых рисков. Приводятся особенности определения критериев классификации финансовых рисков страховых организаций. На основе проведенного анализа предлагается классификация финансовых рисков страховщиков.

Ключевые слова: финансовый риск, риск-менеджмент, страховая организация, классификация рисков

Vanina Daria

CLASSIFICATION OFFINANCIAL RISKS IN THE INSURANCE COMPANIES

The article demonstrates necessity of implement of a mechanism of risk management in the insurance companies. The definition of financial risk in the insurance companies is given. The problem of lack of common classification of financial risks in the insurance companies is analyzed. The classification of financial risks in the insurance companies, based on the analysis, is proposed.

Keywords: financial risk, risk management, insurance company, classification of risks.

Постановка проблеми. Страхова галузь в Україні підпадає під всебічний негативний вплив, починаючи від економічних факторів і ринкової нестабільності, закінчуючи зростаючим конкурентним середовищем. Про це може свідчити щорічне скорочення кількості страхових компаній (СК). Так за 2011 рік кількість страховиків скоротилась на 14 СК, або на 3%, а за 2012 рік – на 28 СК, або на 6%.

У такій ситуації сучасний стан фінансів страхових організацій потребує обов'язкового пошуку нових шляхів підвищення їх конкурентоздатності та фінансової стійкості та стабільності, що, в свою чергу, зможе забезпечити ефективний механізм ризик-менеджменту. Тому на сьогоднішній день є очевидною необхідність формування та розвитку системи ризик-орієнтованого управління діяльністю страхових організацій, метою якого є підвищення ефективності функціонування страхової компанії, рівня її фінансової стійкості та конкурентоздатності на страховому ринку в цілому. Але для побудови ефективної системи ризик-менеджменту необхідно чітко розділяти та розуміти існуючі ризики в страховій діяльності.

Проте, класифікація ризиків, яка зустрічається в економічній літературі, наводиться в основному без врахування галузевої специфіки. Слід зазначити, що на сьогодні не існує єдиного підходу до їх систематизації та вибору критеріїв класифікації. Тож існує необхідність виявити та систематизувати існуючі фінансові ризики в страхових організаціях.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Питання, які стосуються оцінки ризиків в страховій діяльності розглядаються в роботах Д. В. Безнощенко, Ю. Е. Слепухіної, Н. В. Стрельнікова, М. О. Федотова, О. А. Циганова, Р. Т. Юлдашева та ін.

Слід підкреслити, що деякі теоретичні та практичні аспекти управління ризиками у страховій галузі знайшли своє відображення у роботах таких вітчизняних науковців як: І. О. Бланк, К. Г. Воблий, В. Д. Базилевич, В. В. Віглінський, Т. А. Ротова, М. С. Клапків, К. В. Шелехов, М.В. Сороківська.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення та класифікація фінансових ризиків, характерних для діяльності страхових організацій.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. На сьогодні відсутній єдиний підхід до класифікації фінансових ризиків в страхових компаній, що ускладнює побудову ефективної моделі управління фінансовими ризиками в страховій діяльності. Класифікації фінансових ризиків, які надавались різними авторами, не враховували специфіку страхування. Отже, є необхідність чітко окреслити коло таких ризиків.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасному світі діяльність будь-якого суб'єкта господарювання пов'язана з різноманітними ризиками. Через специфіку своєї діяльності такі фінансові інститути, як страхові компанії, працюють в умовах подвійного ризику. Так, з однієї сторони, вони приймають на страхування чужі ризики за договорами страхування та перестраховування, а з другої – під час інвестиційної та іншої діяльності у страховиків виникає низка власних фінансових ризиків, пов'язаних з неповерненням вкладених коштів або недоотриманням прибутку, що може призвести навіть до банкрутства.

Для більшості вітчизняних страхових компаній характерна інтуїтивна оцінка ризиків при складанні свого бюджету та плануванні. А для прийняття певного рішення необхідно чітко розуміти всі існуючі ризики та враховувати фактори впливу, щоб за допомогою моніторингу, контролю та управління досягти максимально позитивних результатів.

В цілому, вітчизняний страховий ринок характеризується слабким попитом на страхові послуги, а також прямою залежністю від макроекономічної кон'юнктури. Це підтверджується достатньо низьким рівнем протягом багатьох років частки чистих страхових платежів у ВВП (рис. 1).

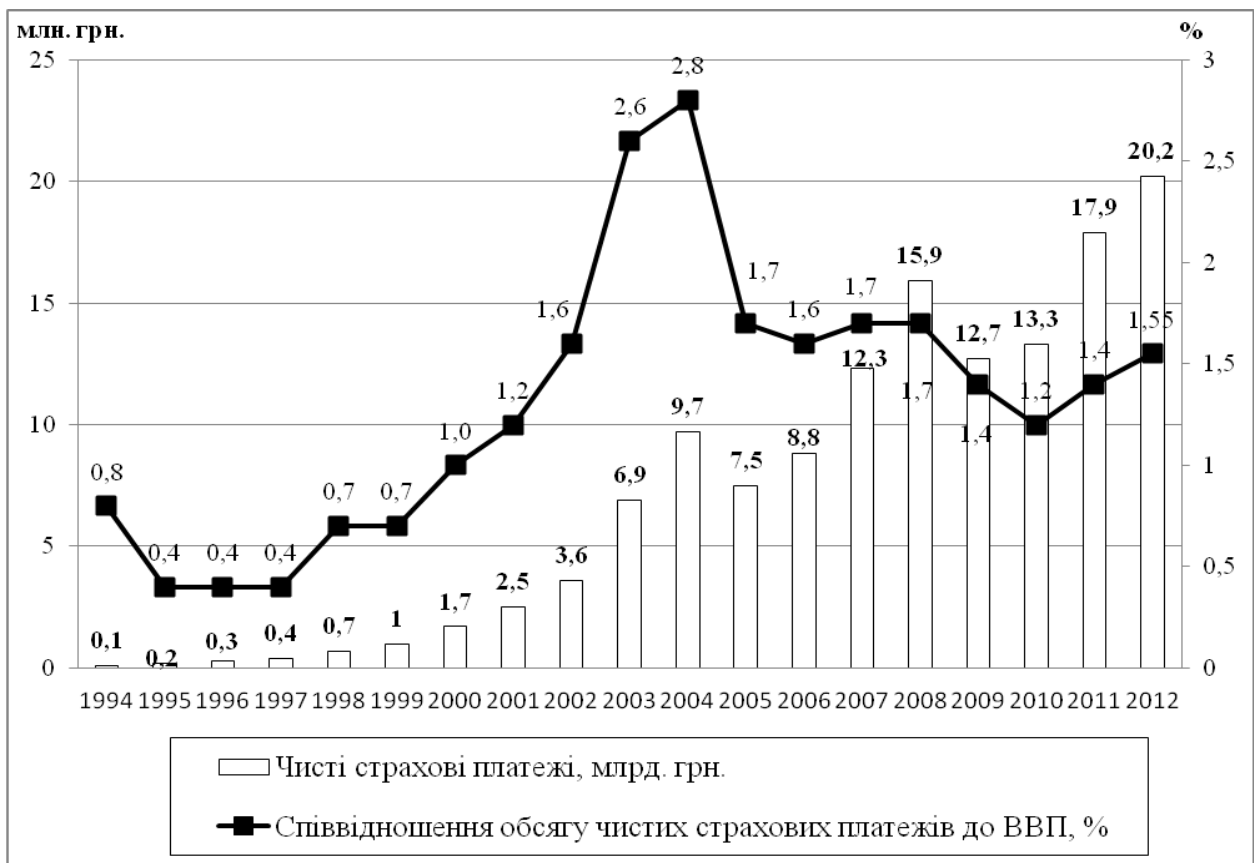

Рис. 1. Питома вага страхування у ВВП України за 1994-2012 рр. , %
(складено і розраховано за даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг)

Незважаючи на незначні збільшення чистих страхових платежів, що спостерігалися в останні роки, стан розвитку страхового ринку України ще не відповідає рівню країн ЄС. Зокрема, співвідношення чистих страхових платежів (без страхових платежів, переданих у перестраховування резидентам) до ВВП в 2011 р. становить 1,4%. Однак, це низький показник у порівнянні з економічно розвиненими країнами, де він складає 8-12%.

Слід зазначити, що практика впровадження та застосування фінансового ризик-менеджменту тільки починає набувати широкого застосування. Проте, сучасна дійсність вже вимагає від страхових компаній змін підходів до фінансового планування, а тому зараз зростає роль оцінки та управління фінансовими ризиками компаній, які проваджують свою діяльність у страховому бізнесі України. Адже, сьогодні пильна увага приділяється ризику страхувальника і, відповідно, проблемам забезпечення платоспроможності, стійкості та надійності страховика. В той же час, оцінці ризиків страхових компаній у процесі бюджетування і ризику діяльності страховика в цілому надається недостатньо уваги, хоча сам характер страхової діяльності, ймовірна природа фінансових потоків страхової компанії породжує серйозні особливості, як в структурі, так і в динаміці самого ризику [5].

Досить влучно сучасне призначення фінансового ризик-менеджменту на підприємстві описав віце-президент United Grain Growers Limited Пітер Кокс: «Мета ризик-менеджменту полягає не в тому, щоб знайти вільне від ризику середовище для ведення бізнесу. Швидше за все, мета полягає в тому, щоб отримати вигоду із сформованої ситуації, тобто ризик-менеджмент стає в більшій мірі стратегічним, а не оборонним».

Для побудови ефективного механізму фінансового ризик-менеджменту у страхових організаціях необхідно чітко окреслити існуюче коло фінансових ризиків.

На нашу думку, під фінансовим ризиком страхової організації слід розуміти ризик, який виникає під час фінансових відносин між страховиками і учасниками страхового ринку, а також іншими суб'єктами господарювання щодо акумулювання страхових внесків і виплати страхового відшкодування в разі настання страхової події, розміщення коштів страхових резервів, здійснення інших фінансових операцій, який характеризується неможливістю достовірного прогнозу майбутніх доходів, а також ймовірністю втрат капіталу, фінансової стійкості та

платоспроможності в силу невизначеності умов його реалізації. Особливістю цього визначення є те, що воно враховує специфіку страхової діяльності, а також і те, що в ньому підкреслюється не тільки негативна сторона явища, але і ймовірність отримання доходів в умовах невизначеності. Основним в ефективному ризик-менеджменті є не питання про недопущення ризику в його негативному прояві, а розробка і впровадження таких методів управління фінансовими ризиками, які зможуть призвести навіть до додаткових грошових надходжень.

На даний момент, в економічній теорії ще не розроблена загальноприйнята та вичерпна класифікація ризиків. Це пов'язано з тим, що на практиці існує велика кількість різноманітних проявів ризику. При цьому слід відмітити, що один і той самий ризик може мати різну назву та опис. Крім цього, досить часто не можливо розмежувати деякі види ризику.

Слід зазначити, що світова практика зводить класифікацію фінансових ризиків до наступних: ризик зниження фінансової стійкості; ризик неплатоспроможності; інвестиційний ризик; інфляційний ризик; процентний ризик; валютний ризик; депозитний ризик; кредитний ризик; податковий ризик; структурний ризик; криміногенний ризик.[2]

Дана класифікація включає в себе досить широке коло ризиків, які при несприятливих умовах можуть призвести до фінансових втрат. Фактично, більша частина з наведеного переліку дійсно може бути безпосередньо віднесена до фінансово-кредитної, інвестиційної чи біржової діяльності, проте існують деякі досить універсальні ризики, які виникають та впливають не лише на організації, що функціонують у зазначених галузях. Саме тому, такі ризики, як інфляційний, структурний та криміногенний, опосередковано стосуються області дослідження.

Отже, доцільно зазначити, що в закордонній практиці спектр виключно фінансових ризиків (ризик зниження фінансової стійкості, ризик неплатоспроможності, інвестиційний ризик та ін.) доповнюється деякими не зовсім типовими для даної сфери ризиками, що в межах страхової діяльності може бути цілком виправданим, оскільки для впровадження превентивних дій та уникнення синергетичного негативного ефекту в результаті реалізації несприятливих подій різного роду доцільно скоригувати ймовірність їх настання з урахуванням впливу супутніх та побічних факторів. Однак, попри об'єктивне практичне значення, усе ж доцільно виділяти дану групу ризиків як окрему складову, оскільки доповнення фінансових ризиків суперечливими елементами може призвести до дезорієнтації та дезінформації користувачів інформації та ускладнить впровадження ефективного механізму управління фінансовими ризиками.[4, с. 175-176]

Кирилова Н. В. в своїй науковій праці зазначає, що класифікація ризиків страхових компаній, як і в інших учасників ринкових відносин, можлива за різними ознаками: ризики систематичні і несистематичні; правові, політичні, фінансові, кредитні, податкові, інвестиційні, інформаційні, галузеві; за об'єктами потенційної небезпеки, загрозами, наслідкам, складністю (елементарні і складові), за механізмом реалізації і т. д. [3, с. 197] Усі ризики в тій чи іншій мірі впливають на фінансову стійкість страховика, що надалі знаходить своє відображення у фінансових показниках його діяльності.

При розгляді класифікації ризиків можна говорити про більший або менший ступінь впливу страховика на джерело ризику (табл.1), так як компанія порівняно ефективніше може впливати на несистематичні або специфічні (внутрішні) ризики і менш ефективно - на систематичні або ринкові (зовнішні), відповідно, найбільш поширеним стало їх поділ на внутрішні і зовнішні. Під внутрішніми ризиками слід розуміти такі ризики, які існують і реалізуються безпосередньо в самій компанії, тобто існує можливість ефективного управління ними за умови впровадження концепції ризик-менеджменту. Зовнішні ризики виникають поза межами компанії, і попередити їх, або пом'якшити негативні наслідки їх впливу на рівні страхової компанії практично неможливо. Такі ризики характеризують ймовірність фінансових втрат, пов'язаних з несприятливими змінами кон'юнктури фінансового ринку. Такі ризики характерні для усіх учасників фінансової діяльності. Тобто зовнішні ризики виникають на рівні держави, або навіть усього світу.

Таблиця 1

Класифікація фінансових ризиків страхових організацій
(доопрацьовано автором на основі [1, с. 22])

Класифікаційна ознака	Види фінансових ризиків
За джерелами виникнення	- систематичні або ринкові (зовнішні); - несистематичні або специфічні (внутрішні)
За специфікою страхової діяльності	- власні;

	- отримані від страховальників (залучені)
За об'єктом, що характеризується	- ризик окремої фінансової операції; - ризик різних видів фінансової діяльності; - ризик фінансової діяльності в цілому
За сукупністю досліджуваних інструментів	- індивідуальний; - портфельний
За комплексністю	- простий; - складний
За характером прояву у часі	- постійний; - тимчасовий
За фінансовими наслідками	- ризик, що веде до економічних втрат; - ризик, що веде до втраченої можливості; - ризик, що веде як до економічних втрат, так і до отримання доходів
За рівнем ймовірності реалізації	- з низьким рівнем; - з середнім рівнем; - з високим рівнем; - з неможливим визначенням рівня
За можливістю прогнозу	- прогнозований; - непрогнозований
За розміром фінансових втрат	- припустимий; - критичний; - катастрофічний

Необхідно зазначити, що фінансові ризики страховиків також можна розділити на наступні дві групи: 1) ті, що стосуються будь-якого суб'єкта господарювання, учасника ринкових відносин; 2) прийняті ризики на страхування від страховальників. З вищевказаної таблиці 1 видно, що фінансові ризики можна класифікувати за багатьма ознаками. Але розглянемо детальніше фінансові ризики за джерелом виникнення (рис.2).

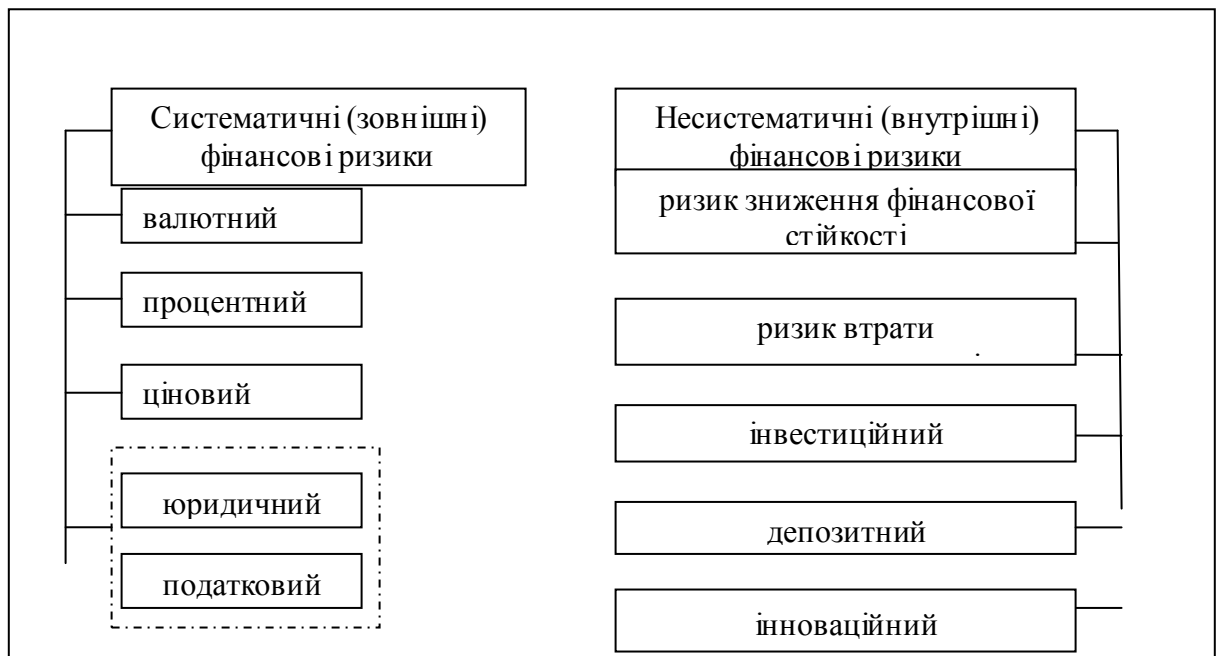

Рис. 2. Види фінансових ризиків страхових організацій за джерелами виникнення (допрацьовано автором на основі [1, с. 24])

До систематичних фінансових ризиків відносяться валютний, процентний, біржовий, юридичний і податковий. Останні два ризики хоча і не пов'язані з фінансовими операціями, проте зміна законодавчих вимог та ставок оподаткування мають прямий вплив на фінансову діяльність страхової організації. Під валютним ризиком розуміється недоотримання запланованих доходів внаслідок коливання валютних курсів під час іноземних взаєморозрахунків (наприклад, з

іноземними страховиками, перестраховиками та ін.). Ціновий ризик полягає в можливості фінансових втрат, пов'язаних з несприятливою зміною цін на активи, що обертаються на фінансовому ринку (акції, похідні цінні папери, банківські метали та ін.). Під процентним ризиком мається на увазі непередбачуваність зміни процентної ставки (деPOSITної та кредитної) на фінансовому ринку.

До несистематичних фінансових ризиків належать ризик зниження фінансової стійкості, ризик втрати платоспроможності, кредитний, інвестиційний, депозитний. Ризик зниження фінансової стійкості викликається недосконалою структурою капіталу, тобто надмірною часткою використання позикових коштів, що впливає на фінансову безпеку страховика. Ризик втрати платоспроможності (ризик незбалансованої ліквідності) пов'язаний з можливістю виникнення дефіциту готівкових коштів або інших високоліквідних активів. Інвестиційний ризик характеризується можливістю виникнення фінансових втрат під час інвестиційної діяльності страхової організації. Депозитний ризик відображає можливість неповернення депозитного вкладу через вибір ненадійного банку або кризове становище економіки. Інноваційний фінансовий ризик є відносно новим, і пов'язаний з впровадженням новітніх фінансових технологій, використанням новітніх фінансових інструментів.

Проте слід зауважити, що нестабільна ситуація майже в усіх галузях економіки і в країні в цілому ставить вітчизняні страхові організації в невідне становище. Так перебуваючи в рівних умовах оподаткування з іншими учасниками економічних відносин, страховики не тільки повинні функціонувати як будь-який суб'єкт господарювання, але і компенсувати несприятливий вплив довколишнього середовища на інших економічних суб'єктів (страхувальників) за рахунок покриття застрахованих збитків (рис. 3).

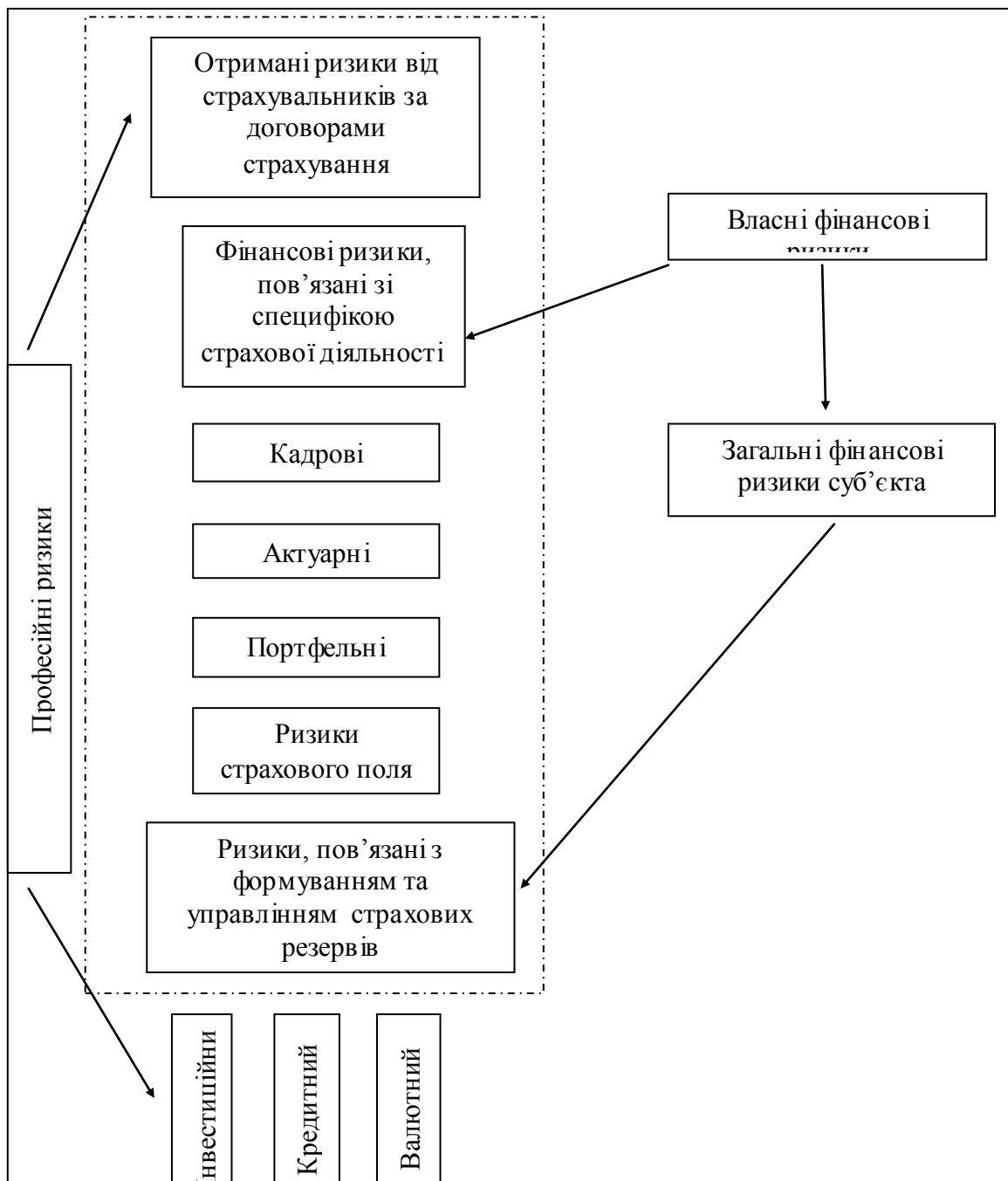

Рис. 3. Фінансові ризики страхової компанії

Так неподільне існування професійних ризиків та загальних фінансових ризиків суб'єкта господарювання збільшує загальний ризик зменшення фінансової стійкості страхової організації. Тому для успішного функціонування українських страховиків необхідно впроваджувати ефективний механізм управління фінансовими ризиками.

Висновки. Нестабільна ситуація майже в усіх галузях економіки і в країні в цілому ставить вітчизняні страхові організації в невідне становище. Так перебуваючи в рівних умовах оподаткування з іншими учасниками економічних відносин, страховики не тільки повинні функціонувати як будь-який суб'єкт господарювання, але і компенсувати несприятливий вплив довколишнього середовища на інших економічних суб'єктів (страхувальників) за рахунок покриття застрахованих збитків. Але задля ефективного функціонування необхідно чітко розуміти існуюче коло ризиків та джерела їх виникнення. Проте на сьогодні відсутній єдиний підхід щодо класифікації фінансових ризиків страховиків, що унеможливає побудову системи ризик-менеджменту.

При вивченні можливих видів фінансових ризиків проаналізовано ті з них, які становлять найбільшу загрозу та найчастіше зустрічаються в практиці господарювання страхових компаній в Україні.

На нашу думку, чітке розмежування фінансових ризиків є підґрунтям для побудови ефективної системи ризик-менеджменту в страхових організаціях.

Література

1. Бланк І. О. Управління фінансовими ризиками. / І. О. Бланк. – К.: Ніка-Центр, 2005. – 600 с. – (Серія «Бібліотека фінансового менеджера»; Вип. 12).

2. Журавка, О. С. Проблемні аспекти страхування фінансових ризиків в Україні / О. С. Журавка // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України». - Суми, 2007. – Т.20.– С.16–24.

3. Кириллова Н.В. Страхування промислових підприємств: теорія, методологія, практика. / Н. В. Кириллова - М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. — 292 с.

4. Нові вектори розвитку страхового ринку України: монографія/ [Козьменко О.В., Козьменко С.М., Васильєва Т.А. та ін.; кер. авт. проекту д.е.н., проф. О.В. Козьменко]. – Суми: Університетська книга, 2012. – 315с.

5. Яцек Мейзнер. Внедрение новой системы управления и оценки рисков в страховой компании / Мейзнер Яцек [Электронный ресурс] // Фориншурер. — Дата обращения: 12.02.2014. — Режим доступа: <http://forinsurer.com/public/12/03/21/4482>

1. Blank I. O. Upravlinnya finansovymy ryzykamy. / I. O. Blank. – K.: Nika-Tsentr, 2005. – 600 s. – (Seriya «Biblioteka finansovoho menezhера»; Vyp. 12).

2. Zhuravka, O. S. Problemni aspekty strakhuvannya finansovykh ryzykiv v Ukrayini / O. S. Zhuravka // Problemy i perspektyvy rozvytku bankivs'koyi systemy Ukrayiny : zbirnyk naukovykh prats' Derzhavnyy vyshchyy navchal'nyy zaklad «Ukrayins'ka akademiya bankivs'koyi spravy Natsional'noho banku Ukrayiny». - Sumy, 2007. – T.20.– S.16–24.

3. Kirillova N.V. Strahovanie promyshlennyh predpriyatij: teoriya, metodologiya, praktika. / N. V. Kirilova - M.: ZAO «Izdatel'stvo «Jekonomika», 2007. — 292 s.

4. Novi vektory rozvytku strakhovoho rynku Ukrayiny: monohrafiya / [Koz'menko O.V., Koz'menko S.M., Vasylyeva T.A. ta in.; ker. avt. proektu d.e.n., prof. O.V. Koz'menko]. – Sumy: Universytets'ka knyha, 2012. – 315s. - s.175-176.

5. Jacek Mejzner. Vnedrenie novej sistemy upravlenija i ocenki riskov v strahovoj kompanii / Mejzner Jacek [Jelektronny jresurs] // Forinshurer. — Data obrashhenija: 12.02.2014. — Rezhim dostupa: <http://forinsurer.com/public/12/03/21/4482>

Рецензент Кубліков В.К., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку Одеського національного економічного університету.

12.02.2014

УДК 658.6:339.1

Ващенко Наталя

СУТНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті узагальнено підходи до визначення поняття «інноваційний потенціал»; виокремлено наукову проблему щодо опосередкованого розгляду інноваційного потенціалу в якості основи інтенсивного розвитку підприємства; уточнено поняття «інноваційний потенціал» та «інноваційний потенціал торговельного підприємства»; обґрунтовано поняття «інноваційний потенціал персоналу» та «інноваційний потенціал персоналу торговельного підприємства».

Ключові слова: інновації, інтенсивний розвиток, підприємство, персонал, потенціал, торговельне підприємство.

Ващенко Наталья

СУЩНОСТЬ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ТОРГОВОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье обобщены подходы к определению понятия «инновационный потенциал»; выделена научная проблема опосредованного рассмотрения инновационного потенциала в качестве основы интенсивного развития предприятия; уточнены понятия «инновационный потенциал» и «инновационный потенциал торгового предприятия»; обоснованы термины «инновационный потенциал персонала» и «инновационный потенциал персонала торгового предприятия».

Ключевые слова: инновации, интенсивное развитие, предприятие, персонал, потенциал, торговое предприятие.

Vashchenko Natalia

CONTENT OF TRADE ENTERPRISE INNOVATIVE POTENTIAL

The article summarizes the approaches to the definition of «innovation potential», singled out scientific problem concerning indirect consideration of innovative potential as the basis of enterprise intensive development, clarified definitions of «innovative potential» and «trade enterprise innovative potential», «innovation potential staff» and «innovative capacity of staff of commercial enterprise».

Keywords: innovation, enterprise intensive development, personnel, potential, trade enterprise .

Постановка проблеми. Розвиток підприємств будь-якої галузі економіки на сучасному етапі не можливий без упровадження інновацій. Не є винятком і торговельні підприємства.

Упровадження інновацій на підприємстві характеризує ступінь його інтенсивного розвитку. У той же час, для провадження інновацій підприємство повинно мати певний потенціал, який формується завдяки інноваційній активності його персоналу. Реалізація потенціалу персоналу для впровадження інновацій і, відповідно – реалізація інноваційного потенціалу підприємства є основою інтенсивного розвитку.

Відтак, на підприємствах загалом і, зокрема – на торговельних підприємствах, для забезпечення їх інтенсивного розвитку першочергову роль відіграють два види

інноваційних потенціалів – власне підприємства та його персоналу. Очевидно, що відносно цих видів потенціалу цілком логічним є застосування терміну «інноваційний», оскільки саме інновації є запорукою їх формування, реалізації та, відповідно – запорукою інтенсивного розвитку торговельного підприємства.

Аналіз досліджень і публікацій за визначеною проблемою. Інноваційному потенціалу відведена належна роль у статті 2 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [1]. Суттєвий внесок у дослідження цієї економічної категорії зробили такі вчені, як О. Амоша [2], А. Акмаєв і Б. Кліяненко [3], О. Заєць та О. Осика [4], Л. Шаміна [5], А. Гриньов [6], О. Богма [7], А. Савчук [8], Л. Мартюшева та В. Камишенко [9], М. Данько [10], А. Дзюбіна [11], Н. Краснокутська [12] та інші.

Виділення невирішеної частини загальної проблеми. У той же час, як свідчить результат проведених досліджень і контент-аналіз наукових праць, серед учених-економістів не існує чітко визначеного сприйняття самого поняття «інноваційний потенціал» як із точки зору його використання відносно підприємства, так і з точки зору визнання в якості риси персоналу. Найменш дослідженою ця категорія залишається на торговельних підприємствах, оскільки здебільшого її ототожнюють із виробничою сферою.

Формування цілей статті, постановка завдання. Ця наукова проблема потребує більш докладного розкриття сутності інноваційного потенціалу підприємства (у т.ч. – торговельного) та персоналу. Для вирішення мети дослідження розв'язано наступні наукові завдання: узагальнено підходи до визначення поняття «інноваційний потенціал» та, на цих основах, виокремлено наукову проблему щодо його опосередкованого виділення в якості основи інтенсивного розвитку; уточнено поняття «інноваційний потенціал» та «інноваційний потенціал торговельного підприємства»; обґрунтовано поняття «інноваційний потенціал персоналу» та «інноваційний потенціал персоналу торговельного підприємства».

Виклад основного матеріалу дослідження. Вирішуючи наукові завдання дослідження, на основі проведеного контент-аналізу узагальнено визначення самого поняття «інноваційний потенціал» (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення поняття «інноваційний потенціал»

Автор, джерело	Поняття «інноваційний потенціал»
Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», ст.2 [1]	Сукупність науково-технологічних, фінансово-економічних, виробничих, соціальних та культурно-освітніх можливостей країни (галузі, регіону, підприємства тощо), необхідних для забезпечення інноваційного розвитку економіки.
О.І. Амоша [2, с.12, 32-33]	Сукупність наявних у країні інтелектуальних, технологічних, науково-виробничих ресурсів із відповідним інфраструктурним забезпеченням, які здатні продукувати нові знання, та ефективний механізм комерціалізації останніх; сукупність елементів, які необхідні для вирішення певних виробничих проблем, і готовність суб'єкта господарювання до їх вирішення; множина переваг, перспектив і змін, які можуть бути реалізовані за повного задоволення потреб у даній інновації в оптимальні терміни.
А.І. Акмаєв, Б.Т. Кліяненко [3, с.35-36, 46]	Структурована сукупність елементів продуктивних сил і виробничих, соціально-економічних відносин, що формуються на основі сучасних досягнень в області науки і техніки, що забезпечує стійкий розвиток соціо-еколого-економічної системи, є основою

	розвитку виробничого, економічного й соціального потенціалів суб'єкта будь-якого рівня господарювання.
О.В. Заєць, О.П. Осика [4, с.113]	Здатність різних галузей виробляти наукоємну продукцію, що відповідає вимогам світового ринку.
Л. Шаміна [5, с.58]	Сукупність природних і трудових ресурсів, організаційних та інформаційних компонентів, матеріальних умов, що функціонують як єдине ціле в умовах впливу факторів зовнішнього середовища з метою вирішення завдань інноваційної діяльності.
А.В. Гриньов [6, с.13]	Сукупність усіх наявних матеріальних і нематеріальних активів підприємства, що використовуються в процесі здійснення інноваційної діяльності і містить усі ресурси, що в змозі забезпечити досягнення конкурентних переваг підприємства з використанням інновацій.
О.С. Богма [7, с.15]	Міра готовності організації виконувати завдання, які забезпечують досягнення поставленої інноваційної цілі; визначає можливості й глибину інноваційних перетворень підприємства, залежно від його величини і якісного стану з урахуванням стадій інноваційного циклу.
А.В. Савчук [8]	Сукупність усіх ресурсів підприємства, які можуть бути задіяними у процесі здійснення інноваційної діяльності.
Л. Мартюшева, В. Камищенко [9, с.63]	Сукупність організованих в певних соціально-економічних формах ресурсів, що можуть при певних діючих внутрішніх і зовнішніх чинниках інноваційного середовища бути спрямованими на реалізацію інноваційної діяльності з метою задоволення потреб суспільства.
М. Данько [10, с.29]	Накопичена певна кількість інформації про результати науково-технічних робіт, винаходів, проектно-конструкторських розробок, зразків нової техніки і продукції.
А.В. Дзюбіна [11]	Спроможність до інноваційного розвитку підприємства з використанням усіх необхідних для цього ресурсів, що є в його розпорядженні.
Н.В. Краснокутська [12]	Здатність і готовність будь-якої організації здійснювати реалізацію інноваційного процесу; наявність і збалансованість усіх видів ресурсів, необхідних для інноваційної діяльності... та достатність потенціалу для неї..., серед яких головним є кадри, їх творчий потенціал; через розвиток якого йде розвиток організації.

Узагальнюючи наведені визначення поняття «інноваційний потенціал» (табл. 1), можна відмітити суттєву наукову проблему: у жодному з них не вказується на те, що реалізація інноваційного потенціалу повинна забезпечити інтенсивний розвиток будь-то підприємства, або будь-якої економічної системи, відносно якої власно й надається визначення цього поняття. У цьому контексті не можна визнати такими, що зорієнтовано саме на інтенсивний розвиток визначення в Законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», де йдеться про «інноваційний», а не інтенсивний «розвиток економіки» [1]; надані А.І. Акмаєвим і Б.Т. Кляненку, які вказують на «стійкий розвиток» [3, с.36]; надане А.В. Дзюбіною, яка зосереджується на «інноваційному розвитку» [11] та М.В. Краснокутською, яка концентрує увагу на загальному «розвитку організації» [12]: ці види розвитку не можна визнати аналогічними до інтенсивного.

При цьому, у наведених визначеннях (табл. 1) мають наступні протиріччя: - при обґрунтуванні інноваційного потенціалу за змістом джерел [1; 3; 5] не визначено, що в

основі цього процесу повинні бути закладеними інновації; - за змістом джерел [8; 10] не визначено мету реалізації інноваційного потенціалу; - навіть з урахуванням того, що автори у понятті «ресурс» («актив») закладали наявність трудового, за змістом джерел [1; 10] не мається жодного натяку на врахування цього (трудоного) ресурсу, або персоналу у процесі формування та (або) реалізації інноваційного потенціалу; - за змістом джерела [10] не простежується зв'язок із загальним потенціалом, або його складовими елементами (можливостями, ресурсами).

Отже, встановлені проблеми та протиріччя в характеристиці поняття «інноваційний потенціал» зумовлюють необхідність його уточнення загалом та, зокрема – для торговельного підприємства.

Необхідність обґрунтування цього поняття саме для торговельних підприємств зумовлюється, передусім, тим, що при вирішенні важливих наукових завдань розвитку підприємств торговельної галузі та управління ними, які, з нашої точки зору, повинні бути пов'язані з інноваційним потенціалом, цій категорії не приділяється належної уваги, та не надається відповідного визначення, а саме: при формуванні структури економічного потенціалу [13, с.33]; при розкритті значення інноваційних технологій, дослідженні інноваційної активності, обґрунтуванні інноваційних блоків підприємств оптової торгівлі [14, с.170-175, 182-183, 288-289, 307-310]; при пошуку шляхів формування потенціалу підприємства, управління та розвитку з використанням інноваційних ресурсів [15, с.19-24]; при розкритті сутності потенціалу торговельного підприємства та його структури [16, с.6-26]; при обґрунтуванні теоретичних засад інноваційної політики [17, с.9-24] і сучасних підходів до управління інноваційними процесами на підприємствах роздрібної торгівлі [там саме, с.25-31]; при розкритті сутності інноваційної діяльності підприємств торгівлі [18, с.10-30] та формуванні методологічних засад управління результативністю інноваційною діяльністю на них [там саме, с.30-45]. Вважаємо, що при вирішенні всіх цих завдань, ученими необхідно було б приділити увагу інноваційному потенціалу, та визначити його роль у процесах, які описано. Однак, нажаль, ця важлива категорія проігнорована.

Отже, з урахуванням вищевикладених наукових проблем, нами надаються визначення «інноваційний потенціал» та «інноваційний потенціал торговельного підприємства». При цьому приймається умова, що загальний потенціал повинен бути сформованим на підприємстві, що визначає наявність рушійних сил (зокрема – освіченого, кваліфікованого та творчого персоналу, здатного впроваджувати інновації); ефективність його (потенціалу) реалізації дозволяє отримати бажаний результат розвитку підприємства.

Отже, виходячи з необхідності усунення протиріч, які встановлені при розкритті сутності інноваційного потенціалу та його визначень (табл. 1), нами надається наступне визначення: – «Інноваційний потенціал – це внутрішні можливості системи «підприємство» впроваджувати нововведення з метою формування та реалізації потенціалу підприємства для забезпечення інтенсивного розвитку за рахунок генерації знань і комерціалізації ідей персоналу». У свою чергу, інноваційний потенціал торговельного підприємства визначається нами як можливості торговельного підприємства впроваджувати на стадіях закупівлі, зберігання та збуту товару процесні та продуктові нововведення завдяки генерації знань персоналу, що дозволяє сформувати та реалізувати потенціал торговельного підприємства задля його інтенсивного розвитку.

З наведених визначень стає зрозумілим, що вони ґрунтуються на головній ідеї управління розвитком підприємства – розвиток підприємства не можливий поза інноваційної активності персоналу.

Не менш проблематичним, як це встановлено вище, є сприйняття вченими інноваційного потенціалу персоналу. Проведені дослідження дозволяють констатувати, що при визначенні інноваційного потенціалу вченими, маютьься такі характеристики, які враховують у ньому роль людського чинника (працівників, персоналу, кадрів тощо). Логічним у цьому контексті є обґрунтування поняття «інноваційний потенціал персоналу»

для рівня підприємства (у т.ч. – торговельного). Але, як свідчить проведений контент-аналіз наукових праць, такий термін ученими не обґрунтовано.

Найбільш наблизились до можливості обґрунтування поняття «інноваційний потенціал персоналу» такі вчені, як А.В. Дзюбіна [11] та Н.В. Краснокутська [12]. Так, розкриваючи сутність інноваційного потенціалу підприємства, перша (А.В. Дзюбіна) виділяє у ньому кадрову складову поруч із іншими та, при цьому, наголошує, що вона («кадрова складова») є «...рушійною силою усього інноваційного потенціалу... ефективність реалізації інноваційного потенціалу безпосередньо залежить від управління кадровим потенціалом підприємства... Через ступінь готовності персоналу до реалізації програми її інноваційного розвитку виявляється сутність кадрової складової інноваційного потенціалу підприємства...» [11]. Очевидно, що у цих характеристиках учена оперує двома термінами («кадрова складова» та «кадровий потенціал») для визначення важливого місця персоналу в інноваційному потенціалі підприємства.

У свою чергу, Н.В. Краснокутська при розкритті сутності інноваційного потенціалу відмічає, що «...основу інноваційного потенціалу складають кадрові та матеріально-технічні складові... Особливо важливою є наявність кадрів..., що забезпечують інноваційний процес новими знаннями, ідеями, винаходами, ноу-хау, новими технологіями. Саме цій складовій інноваційного потенціалу має приділятися головна увага в стратегії її підтримки, розвитку і перебудови» [12, с.244]. При цьому, ця вчена відносно кадрів із вищевизначеними властивостями, що дозволяють формувати та реалізувати інноваційний потенціал підприємству, оперує терміном «творчий потенціал», і використовує його відносно не персоналу підприємства у цілому, а відносно окремих категорій – «...дослідників, які мають критичну масу ідей, яка забезпечує отримання життєздатного нового технічного рішення...», та «...спеціалістів, які сприятливі до нововведень..., мають певний рівень науково-технічної компетенції, творчої активності та володіють методами інноваційного менеджменту...» [там саме, с.250-251].

Погоджуючись із думками цих учених відносно важливості ролі персоналу у формуванні та реалізації інноваційного потенціалу підприємства, дискусійними можна визнати використання двох термінів («кадрова складова» та «кадровий потенціал») у першому випадку [11], і обмеження категорій персоналу до дослідників і спеціалістів при застосуванні терміну «творчий потенціал» – у другому [12]. Вважаємо, що використання будь-якого з цих термінів не у повній мірі відповідає ролі персоналу у формуванні та реалізації інноваційного потенціалу, завдяки якому відбувається інтенсивний розвиток підприємства.

В інших наукових дослідженнях також використовуються терміни, за допомогою яких учені намагаються підкреслити важливість персоналу у розвитку підприємства, та пов'язують потенціальні можливості персоналу з інноваційною діяльністю (процесом, потенціалом, розвитком тощо). Умовно, сутність застосування цих термінів можна поділити на три групи: перша, до якої віднесено визначення термінів, де у самій назві присутня інноваційна складова («інтелектуально-інноваційний потенціал», «соціально-економічний потенціал інноваційної праці», «інноваційний потенціал соціо-культурної сфери»; друга, до якої віднесено визначення термінів, які характеризують потенційні можливості персоналу, але за характеристикою не вміщують інноваційну складову («трудова потенціал», «кадровий потенціал», «інтелектуально-освітній потенціал», «інтелектуальний потенціал», «освітній потенціал», «управлінський потенціал», «науковий потенціал»; третя, до якої віднесено визначення термінів, які за назвою не вміщують інноваційну складову, але, при цьому, у самій характеристиці вона врахована тим, чи іншим ученим – при визначенні трудового потенціалу [19], кадрового потенціалу [11], інтелектуального потенціалу [16].

Так, найбільш конкретно визначають потенційні можливості персоналу до інноваційної діяльності (третя група) такі вчені, як: Н.Д. Лук'яненко та Л.В. Шаульська при характеристиці трудового потенціалу, як «Інтегрована сукупність можливостей

населення до трудової, у тому числі підприємницької, інноваційної активності як її суб'єктів; характеризується високим рівнем загальної та професійної освіти, її відповідністю потребам економіки, високою культурою праці, схильністю до інновацій, мобільністю та здатністю адаптуватись до нових умов трудової діяльності» [19, с.3, 11]; А.В. Дзюбіна при характеристиці кадрового потенціалу, як «Сукупність висококваліфікованих кадрів підприємства, здатних працювати творчо, генерувати нові ідеї і безпосередньо їх впроваджувати» [11]; О.В. Березін при характеристиці інтелектуального потенціалу, як «Важлива системоутворююча структурна складова науково-технічного потенціалу підприємства..., носіями якої є персонал торговельного підприємства..., важливим елементом якої є інформаційні технології, що реалізують функції отримання, збору, нагромадження, збереження, обробки, аналізу і передачі інформації» [16, с.25-26].

Вважаємо, що обґрунтування терміну «інноваційний потенціал персоналу» є актуальним, оскільки його використання у науковому обігу дозволить усунути недоліки та багатозначне сприйняття місця персоналу в інноваційних процесах загалом та, зокрема – у формуванні та реалізації інноваційного потенціалу підприємства. При цьому, вихідним положенням можна вважати те, що інноваційний потенціал персоналу є складовим елементом трудового та кадрового потенціалів; відносно керівників – управлінського потенціалу; вміщує у собі такі складові (види потенціалів персоналу), як інтелектуальний, освітній, науковий. Виходячи з цих положень, і з урахуванням обґрунтованих понять «інноваційний потенціал» та «інноваційний потенціал торговельного підприємства», нами надаються наступні визначення:

- «Інноваційний потенціал персоналу – це здатність і накопичені можливості персоналу генерувати знання в інновації та комерціалізувати творчі ідеї у процесі трудової діяльності для формування та реалізації потенціалу підприємства з метою забезпечення його інтенсивного розвитку, є складовим елементом трудового та кадрового потенціалів і вміщує у собі інтелектуальний, освітній і науковий потенціали».

- «Інноваційний потенціал персоналу торговельного підприємства – це здатність персоналу розвивати свої підприємницькі здібності на стадіях закупівлі, зберігання та збуту товару, накопичені можливості та вмотивованість генерувати знання для комерціалізації творчих ідей у процесних і продуктових інноваціях задля формування та реалізації потенціалу підприємства, забезпечення інтенсивного розвитку, збільшення обсягу збуту товару та прибутку, є складовим елементом трудового і кадрового потенціалів торговельного підприємства, і вміщує у собі інтелектуальний, освітній та науковий потенціали».

У цих визначеннях закладено пріоритетна функція персоналу для реалізації інноваційного потенціалу торговельного підприємства задля його інтенсивного розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Відтак, проведені наукові дослідження та отримані результати дозволили визначити вирішальну роль інноваційного потенціалу в інтенсивному розвитку торговельного підприємства.

З урахуванням недосконалості точок зору вчених щодо визначення вирішальної ролі інноваційного потенціалу в інтенсивному розвитку підприємств та, зокрема – торговельних підприємств, уточнено поняття «інноваційний потенціал» та «інноваційний потенціал торговельного підприємства».

Доведено вирішальну роль персоналу у формуванні та реалізації інноваційного потенціалу на користь інтенсивного розвитку підприємства, що дозволило обґрунтувати поняття «інноваційний потенціал персоналу» та «інноваційний потенціал персоналу торговельного підприємства».

У той же час, виходячи з того, що сам інноваційний потенціал персоналу формується та реалізується завдяки управлінському потенціалу керівників підприємства, стає зрозумілим, що інноваційний потенціал персоналу необхідно формувати та управляти ним. При цьому, формування основ управління інноваційним потенціалом персоналу

торговельного підприємства повинно враховувати як сутність, принципи та методи управління будь-яким підприємством, так і концептуальні основи управління розвитком підприємства на інноваційних засадах. За відсутності чіткого сприйняття вченими самого поняття «інноваційний потенціал персоналу торговельного підприємства», проблема його формування та управління ним є вельми актуальною як з теоретичної, так і з практичної точок зору, та потребує поглибленого дослідження. Саме цей аспект визнається нами перспективним напрямком проведеного дослідження, над яким на цей час працюють вчені-економісти Донецького національного університету економіки і торгівлі імені М. Туган-Барановського.

Література

1. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 16 січня 2003 року N 433-IV.
2. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення: монографія / О.І. Амоша, В.П. Антонюк, А.І. Землянкін та ін. / НАН України. Ін-т економіки пром.-сті. – Донецьк, 2007. – 328 с.
3. Економіка й організація інноваційної діяльності / А.І. Акмаєв, Б.Т. Кляйненко, О.П. Осика та ін. – Луганськ: ІЕПД НАН України, СНУ ім. В. Даля; Алчевськ: ДонДТУ, 2008. – 341 с.
4. Інструментарій економічної науки і практики. Ч. 2. Фінанси, бізнес: наукове видання / О.В. Заєць, О.П. Осика, Т.І. Титова, Л.А. Костирко. – Луганськ: вид-во СУДУ, 1998. – 480 с.
5. Шамина, Л. Инновационный потенциал предприятия / Шамина Л. // Инновации. – 2007. – №9. – С. 58 – 60.
6. Гриньов А. В. Оцінка інноваційного потенціалу підприємства / А. В. Гриньов // Проблеми науки. – 2003. – № 12. – С. 12–17.
7. Богма О.С. Сутність інноваційного потенціалу підприємства / О.С. Богма // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – №1(9). – С. 13 – 15.
8. Савчук А.В. Теоретические основы анализа инновационных процессов в промышленности: Монография / НАН Украины. Ин-т экономики пром.-сти. – Донецьк, 2003. – 448 с.
9. Мартюшева Л. Інноваційний потенціал підприємства як об'єкт економічного дослідження / Л. Мартюшева, В. Калишенко // Фінанси України. – 2002. – № 10. – С. 61 – 66.
10. Данько М. Інноваційний потенціал у промисловості України / М. Данько // Економіст. – 1999. – № 10. – С. 26 – 32.
11. Дзюбіна А.В. Розкриття змісту поняття “інноваційний потенціал” та визначення його складових / А.В. Дзюбіна [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://vlp.com.ua/files/12_34.pdf
12. Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент: навч. посібник / Н.В. Краснокутська. – К.: КНЕУ, 2003. – 504 с.
13. Григоращ О.В. Управління економічним потенціалом торговельних підприємств / Оксана Володимирівна Григоращ: Дис...канд. екон. наук спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Донецьк: Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2013. – 133 с.
14. Юрченко Ю.Ю. Трансформація інституту оптової торгівлі України / Юлія Юрївна Юрченко: Дис. доктора економ. наук спец. 08.00.03 – Економіка та управління національним господарством. – Донецьк: Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2013. – 370 с.
15. Яременко М.О. Управління потенціалом торговельних підприємств / Марина Олександрівна Яременко Дис...канд. екон. наук спец. 08.00.04 – економіка та управління

підприємствами (за видами економічної діяльності). – Донецьк: Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2013. – 143 с.

16. Березін О.В. Теорія і практика забезпечення ефективного використання потенціалу торговельних підприємств: монографія / О. В. Березін, Ю. В. Карпенко. – Полтава: ІнтерГрафіка, 2012. – 203 с.

17. Іжевський В.В. Інноваційний розвиток роздрібної торгівлі та ресторанного господарства: Дис. канд. екон. наук за спец. 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Володимир Віталійович Іжевський. – Львів: Львівська комерційна академія, 2011. – 189 с.

18. Молодоженя М.С. Управління результативністю інноваційної діяльності підприємств торгівлі: Дис. канд. екон. наук за спец. 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Марина Сергіївна Молодоженя. – Київський національний торговельно-економічний університет, 2012. – 166 с.

19. Регіональні проблеми формування трудового потенціалу і шляхи їх вирішення: монографія / Н.Д. Лукьянченко, В.П. Антонюк, Л.В. Шаульська, Л.Л. Шамільова та ін. / ДонНУ, Ін-т економіки пром.-ті. – Донецьк, 2004. – 340 с.

1. Law of Ukraine "On priority directions of innovative activity in Ukraine " dated January 16, 2003 N 433- IV.

2. Enhancing innovation : the legal and socio -economic security: monograph / O. Amosha , VP Antonjuk AI Zemlyankin et al. / NAS Ukraine . Institute of Economics prom. -tion . - Donetsk, 2007. - 328 p.

3. Economics and organization innovations / AI Akmayev , BT Kliyanenko , AP Aspen and others. - Lugansk: IEPD NAS Ukraine , EUNU . Dal , Alchevsk: State Technical University , 2008. - 341 p.

4. Tools of economic science and practice. Part 2 . Finance , business : scientific publications / O. Hare, AP Aspen , TI Titov , LA Kostyrko . - Lugansk: publ COURT , 1998. - 480 p.

5. Shamyna , L. Ynnovatsyonnyy BUILDING enterprise / Shamyna L. // Innovation . - 2007. - № 9. - S. 58 - 60.

6. Green A. Evaluation of the innovation capacity of enterprises / A. Green // Problems of science. - 2003. - № 12. - P. 12-17.

7. Bohma OS The essence of the innovation potential of enterprises / OS Bohma // Journal of Zaporizhzhya National University. - 2011. - № 1 (9). - p. 13 – 15

8. Savchuk AV Theoretical bases of analysis ynnovatsyonnyh processes in industry : Monohrafyya / NAS of Ukraine. In- t Economy prom- sti. - Donetsk , 2003. - 448 p.

9. Martynushev L. innovative potential of enterprises as an object of economic research / L. Martynusheva , V. Kalysenko // Finance Ukraine . - 2002. - № 10. - S. 61 - 66.

10. Danko M. innovative potential promyslovostiUkrayiny / M. Danko // Economist. - 1999 . - № 10. - S. 26 – 32

11. Dzyubina AV Uncovering the meaning of " innovation potential " and identifying its components / AV Dzyubina [electronic resource] : Access : http://vlp.com.ua/files/12_34.pdf

12. Krasnokutskaya NV Innovation management : teach. manual / NV Krasnokutskaya . - K.: MBK , 2003. - 504 p.

13. Grigorash O. Managing the economic potential of commercial establishments / Oksana Grigorash : Dis ... candidate. Econ. Science specials. 08.00.04 - economics and management (economic activity). - Donetsk : Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan- Baranovsky, 2013. - 133 p.

14. Yurchenko YY Transformation Institute wholesale Ukraine / Julia Y. Yurchenko : Dis. Doctor economy. Science specials. 08.00.03 - Economy and management of a national economy. - Donetsk : Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan- Baranovsky, 2013. - 370 p.

15. Jaremenko MO Management of potential commercial establishments / Marina A. Jaremenko Dis ... candidate. Econ. Science specials. 08.00.04 - economics and management (economic activity). - Donetsk : Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan- Baranovsky, 2013. - 143 p.

16. A. Berezin Theory and practice of ensuring the effective use of the potential of commercial enterprises : monograph / AV Berezin, V. Karpenko. - Poltava: InterHrafika , 2012. - 203 p.

17. Izhevsk V. Innovative development of the retail and restaurant industry : Dis. candidate. Econ. Science for specials. 08.00.04 - Economy and management (economic activity) / Vladimir V. Izhevsk . - Lviv: Lviv Academy of Commerce , 2011. - 189 p.

18. Molodozhenya MS Performance management innovation of enterprises trading : Dis. candidate. Econ. Science for specials. 08.00.04 - Economy and management (economic activity) / Marina S. Molodozhenya . - Kyiv National Trade and Economic University , 2012. - 166 p.

19. Regional problems of formation of the employment potential and their solutions : monograph / ND Lukyanchenko, VP Antonjuk , L. Shaulska , LL Shamilova et al. / Donetsk National University, Institute of Economics prom.-ti. - Donetsk , 2004. - 340 p.

Рецензент Фролова Л.В., д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки підприємства Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського.

4.03.2014

УДК 005.331.08

Донець Любов, Лиходєдова Тетяна

ФОРМУВАННЯ КАДРОВОЇ СТРАТЕГІЯ В ЗАГАЛЬНІЙ СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Стаття присвячена висвітленню актуальної проблеми формування кадрової стратегії в контексті стратегічного розвитку підприємства з урахуванням особливостей управління персоналом. У процесі дослідження використано методи аналізу, синтезу, узагальнення, систематизації, а також методи візуалізації. На підставі проведеного аналізу надано теоретичне обґрунтування сутності та змісту поняття стратегічного управління персоналом підприємства; визначено місце та роль кадрової стратегії в управлінні персоналом підприємства; визначено типи стратегічного управління персоналом, на засадах яких розробляються кадрові стратегії; виокремлено інструментарій реалізації кадрової стратегії; запропоновано системний підхід до розробки кадрової стратегії підприємства, відмінність якого полягає в угрупованні зв'язків, що поєднують стадію життєвого циклу підприємства, його місію і загальні цілі з урахуванням стратегічних змін зовнішнього і внутрішнього середовища.

Ключові слова: стратегічне управління персоналом, кадрова стратегія, системний підхід, реалізація.

Донець Любов, Лиходєдова Тетяна

ФОРМИРОВАНИЕ КАДРОВОЙ СТРАТЕГИИ В ОБЩЕЙ СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЯ

Статья посвящена рассмотрению актуальной проблемы формирования кадровой стратегии в контексте стратегического развития предприятия с учетом особенностей управления персоналом. В процессе исследования использованы методы анализа, синтеза, обобщения, систематизации, а также методы визуализации. На основе проведенного анализа раскрыта сущность и содержание понятия стратегического управления персоналом предприятия, определены место и роль кадровой стратегии в управлении персоналом предприятия, выявлены типы стратегического управления персоналом, на основе которых разрабатываются кадровые стратегии; выделен инструментальный реализации кадровой стратегии; предложен системный подход к разработке кадровой стратегии предприятия, отличительная особенность которого состоит в группировке связей, объединяющих стадию жизненного цикла предприятия, его миссию и общие цели с учетом стратегических изменений внешней и внутренней среды.

Ключевые слова: стратегическое управление персоналом, кадровая стратегия, системный подход, реализация.

Donets Lyubov, Lihodedova Tatiana

FORMATION OF PERSONNEL MANAGEMENT COMMON SYSTEM OF PERSONNEL MANAGEMENT COMPANIES

The article discusses the urgent problem of the formation of human resources strategy in the context of the company's strategic development, taking into account the features of personnel management. The study used the methods of analysis, synthesis, generalization, classification, and visualization techniques. Based on the analysis reveals the essence and content of the concept of strategic human resource management company, the place and role of human resource strategy in the management of the enterprise personnel, identified types of strategic human resource management, which are developed on the basis of staffing strategy; selected tools of the human resources strategy; proposed a systematic approach to the development of human resources enterprise strategy, a distinctive feature of which is the group ties that bind life cycle stage company, its mission and general objectives with regard to strategic changes in the external and internal environment.

Keywords: strategic human resource management, human resource strategy, system approach, implementation.

Постановка проблеми. В умовах застосування вітчизняними підприємствами ринкових форм господарювання персонал стає для кожного суб'єкта господарювання стратегічно важливим ресурсом, створення якого обумовлено динамікою стратегічних змін зовнішнього середовища. За таких обставин виникає потреба у розробці науково-методичного інструментарію стратегічного управління персоналом підприємства. Основою стратегічного управління персоналом виступає кадрова стратегія, яка забезпечує скоординовану систему дій, спрямованих на досягнення стратегічного розвитку підприємства. Підвищення ефективності діяльності підприємства на ринку багато в чому залежить від наявності якісного кадрового потенціалу, відповідності форм і методів роботи з персоналом вимогам сучасного ринку, від умінь людей, що приймають управлінські рішення, прогнозувати можливі стратегічні зміни й забезпечити адаптацію підприємства до цих змін, перш за все, шляхом упорядкування системи управління персоналом в цілому і розробки кадрової стратегії, зокрема. З огляду на це дослідження проблеми формування кадрової стратегії в системі управління персоналом підприємства є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам управління персоналу присвячено праці вітчизняних та зарубіжних вчених серед яких: Л. Балабанова, О. Стельмашенко [1], Ю. Битяк, В. Гаращук, О. Дьяченко [2], Г. Клейнер В.П. [4], В. Антонюк, О. Амоша, Л. Мельцер [5], та ін. У своїх дослідженнях автори висвітлюють різні підходи до визначення стратегічного управління персоналом, проводять аналіз чинників, що впливають на вибір засобів і методів стратегічного управління персоналом, пропонують методичні підходи до оцінки персоналу, результати якої спрямовані на розробку заходів щодо удосконалення стратегічного управління персоналу підприємства в контексті його організаційного розвитку. Разом із тим питання стосовно виокремлення кадрової стратегії як провідної складової стратегічного управління персоналом й системного підходу до її розробки потребують більш поглибленого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо формування кадрової стратегії в системі стратегічного управління персоналом підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління персоналом підприємства є одним з найважливіших напрямків у стратегії сучасного підприємства, оскільки в сучасних умовах господарювання роль людини зростає, і вимоги до її здібностей, рівня знань і кваліфікації постійно зростають. Система управління персоналом являє собою комплекс цілей, завдань й основних напрямків діяльності, а також різних видів, форм, методів і відповідного механізму управління, спрямованих на забезпечення постійного підвищення конкурентоздатності підприємства в ринкових умовах, росту ефективності продуктивності праці і якості праці, забезпечення високої соціальної ефективності функціонування колективу. Стратегія управління персоналом підприємства, найбільш повна її реалізація багато в чому залежать від вибору варіантів побудови самої системи управління персоналом підприємства, пізнання механізму його функціонування, вибору оптимальних технологій і методів роботи з людьми.

Результатом узагальнення й систематизації результатів теоретичного аналізу й наявного зарубіжного й вітчизняного досвіду управління персоналом і застосовуваних ними технологій,

засобів методичного інструментарію стала структурна схема управління персоналом як системи, що складається із складових компонент (підсистем), кожна з яких виконує певні відносно локальні функції, але не може розглядатися поза межами функціонування інших складових (рис. 1).

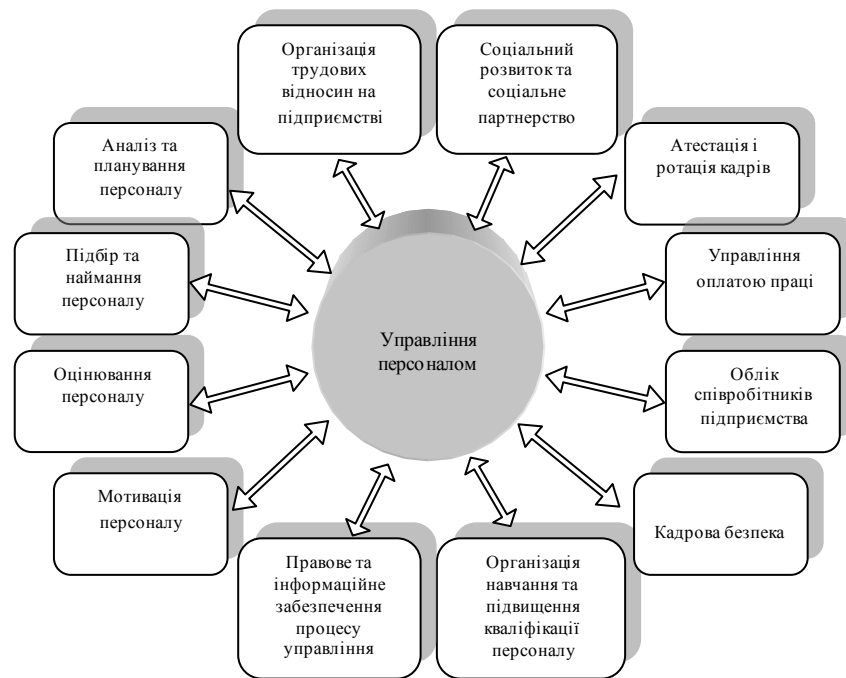

Рис. 1. Структурна схема системи управління персоналом підприємства (узагальнено й систематизовано авторами)

Виходячи з того, що управління персоналом є одним із провідних чинників, які обумовлюють успіх підприємства у довгостроковій перспективі, необхідним стає використання стратегічного підходу до управління персоналом, в якому стрижневу позицію займає кадрова стратегія. Кадрова стратегія – це певне керівництвом організації пріоритетний напрямок дій, що враховує її стратегічні завдання та ресурсні можливості, які необхідні для досягнення довгострокових цілей з формування високопрофесійного, згуртованого і відповідального колективу [1].

Клейнер Г. характеризує кадрову стратегію як систему стратегічних рішень, які стосуються трудового колективу, утримання та умов праці його членів та їх винагород [4]. Відповідно до визначення Сардак О.В. кадрова стратегія – «це специфічний набір основних принципів, правил і цілей роботи з персоналом, конкретизованих з урахуванням типів організаційної стратегії, організаційного і кадрового потенціалу, а також типу кадрової політики» [2]. Павловська Н. [7], виділяє 4 основні складові концепції кадрової стратегії. Першою складовою, на думку автора, є залежність кадрової стратегії від загальної стратегії підприємства. Друга складова відображає інтерактивне визначення кадрової стратегії. Третя складова ґрунтується на взаємозалежності кадрової стратегії і стратегії підприємства. Четверта складова обумовлює залежність стратегії організації від кадрової стратегії.

Кадрова стратегія займає певне місце в корпоративній стратегії підприємства і розробляється у відповідності до неї. Якщо мова йде про підприємство в цілому, то кадрова стратегія є однією з функціональних стратегій його розвитку. Доцільно виділити три основних типи економічних стратегій підприємств, на засадах яких розробляються кадрові стратегії:

Перший тип – стратегія, спрямована на самозбереження, підтримку соціально-економічної стабільності підприємства і його колективу, включаючи втримання ринків або їхніх ключових сегментів. У випадку здійснення такої стратегії кадрова стратегія приймає характер утримання надлишкової робочої сили з відповідним розподілом фонду заробітної плати серед усього контингенту працівників, орієнтацією на збереження кадрового ядра й підготовку кадрів традиційних для підприємства профілів.

Другий тип – стратегія, спрямована на максимізацію прибутку в короткостроковій перспективі («стратегія ринкового спринтера»). Кадрова стратегія при цьому не носить цілісного характеру. У цьому випадку варто говорити не про стратегію, а, скоріше, про ситуативне

реагування. На таке відношення до персоналу, як правило, бувають орієнтовані сторонні власники підприємства, які не можуть або не хочуть займатися поліпшенням бізнесу.

Третій тип – стратегія, спрямована на розвиток виробництва впровадження нових технологій, завоювання ринків, поліпшення бізнесу в цілому («стратегія ринкового стаера»). Кадрова складова такої стратегії носить характер пошуку адекватного поліпшення кадрового потенціалу підприємства, що створює умови для оптимізації чисельного і якісного складу працівників, що потребує відповідних капіталовкладень у підвищення кваліфікації й перекваліфікації персоналу й забезпечення умов для їх найбільш повного використання.

Розробка кадрової стратегії є процесом створення програмно-цільового плану реалізації кадрової політики підприємства для досягнення стратегічних цілей. Фактично це означає, що цілі управління персоналом повинні бути похідними від цілей підприємства, а стратегічний план управління персоналом – складовою частиною стратегічного плану організації.

Інструментами реалізації кадрової стратегії є поточна кадрова робота, керівництво персоналом, заходи щодо його розвитку, підвищення кваліфікації, вирішення соціальних проблем, винагорода і мотивація (рис.2).

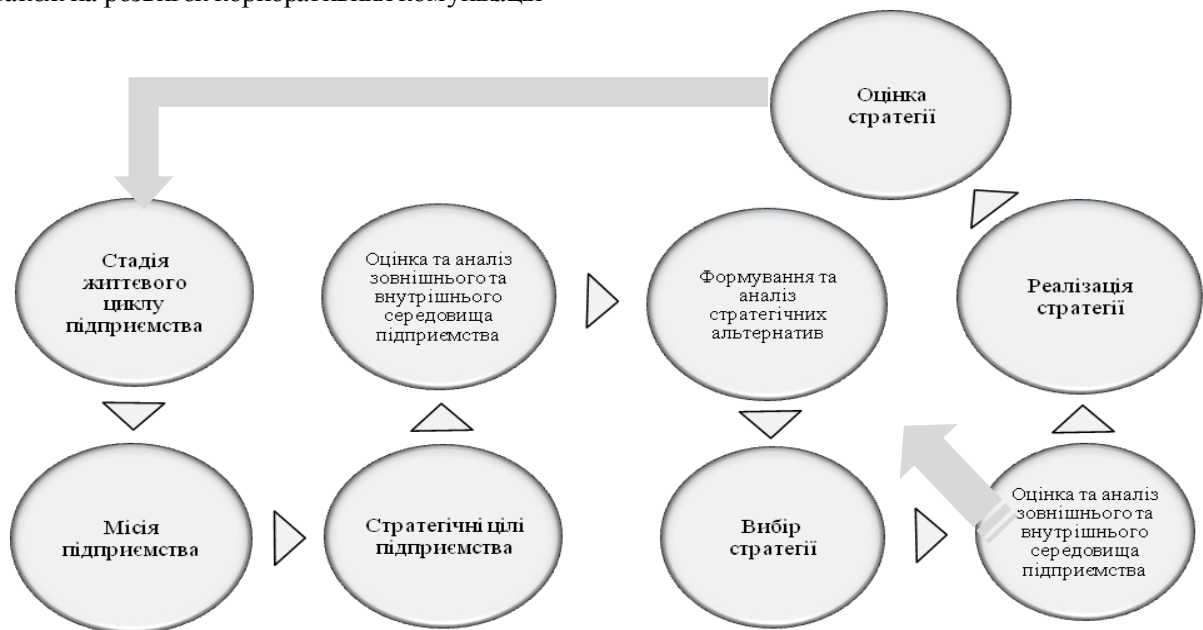

Рис. 3. Системний підхід до розробки кадрової стратегії підприємства

На засадах сформульованої місії підприємства, стратегічних цілей, на досягнення яких

орієнтована діяльність підприємства, а також оцінки і аналізу зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства формулюються стратегічні альтернативи щодо управління персоналом підприємства і його кадрової політики.

Результатом аналізу сформульованих альтернатив стає вибір кадрової стратегії. Шляхом зіставлення вибраної кадрової стратегії з результатами оцінки і аналізу зовнішнього і внутрішнього середовища розробляються заходи по її реалізації.

Невід'ємною складовою процесу розробки кадрової стратегії є оцінка результатів її реалізації, після якої знову повертаємося до визначення стадії життєвого циклу підприємства і, враховуючи місію і стратегічні цілі підприємства, а також результати оцінки зовнішнього і внутрішнього середовища, формулюються нові стратегічні альтернативи, одна з яких стає базовою для розробки кадрової стратегії і т.д. Отже, системний підхід до розробки кадрової стратегії передбачає не просто послідовність дій, а й їх взаємозв'язок, якому притаманний циклічний характер.

Висновки. Таким чином, узагальнюючи вищевикладене, можна зробити такі висновки. Стратегія управління персоналом визначається як довгострокова програма конкретних дій, спрямованих на реалізацію концепції використання і розвитку потенціалу персоналу підприємства з метою забезпечення його конкурентних переваг. Провідним важелем оптимізації управління персоналом є кадрова стратегія підприємства, розробка якої передбачає систему зв'язків, що поєднують стадію життєвого циклу підприємства, його місію і загальні цілі з урахуванням стратегічних змін зовнішнього і внутрішнього середовища.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці науково-методичного підходу до оцінки кадрової стратегії підприємства.

Література

1. Балабанова Л.В. Стратегічне управління персоналом в умовах ринкової економіки: монографія / Л.В. Балабанова, О.В. Стельмашенко. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. – 248с.
 2. Балабанова Л.В. Управління персоналом: підручник / Л.В. Балабанова, О.В.Сардак. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 468 с.
 3. Битяк Ю. П. Адміністративне право України : підруч. / Ю.П. Битяк, В.М.Гарашук, О. В. Дьяченко. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 544 с.
 4. Клейнер Г. Кадровая стратегия предприятия систематизация и основные варианты / Г. Клейнер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.kleiner.ru/arpab/kadrstr.html>>
 5. Людський капітал регіонів України в контексті інноваційного розвитку: монографія / В.П.Антонюк, О.І. Амоша, Л.Г. Мельцер та ін. / Наук. ред.. В.П.Антонюк – Донецьк: НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2011 – 308с.
 6. Міщенко А.П. Стратегічне управління: навч. посіб./А.П.Міщенко — К: Центр навчальної літератури, 2004. — 336 с.
 7. Павловська Н. Основні складові кадрової політики підприємства / Н.Павловська, Ю. Спасенко // Довідник кадровика. – 2012. –№ 2. – С. 88-92.
-
1. Balabanova L.V. Strategichne upravlinnya personalom v umovax rynkovoyi ekonomiy: monografiya / L.V. Balabanova, O.V. Stel'mashenko. – Donecz'k: DonNUET, 2010. – 248s.
 2. Balabanova L.V.Upravlinnya personalom: pidruchny`k / L.V.Balabanova, O.V.Sardak.– K.: Centr uchbovoyi literatury`, 2011. – 468 s.
 3. By`tyak Yu. P. Administraty`vne pravo Ukrayiny` : pidruch. / Yu.P. By`tyak, V. M. Garashhuk, O. V. D`yachenko. – K. : Yurinkom Inter, 2010. – 544 s.
 4. Klejner G. Kadrovaya strategy`ya predpry`yaty`ya sy`stematy`zacy`ya y` osnovny`e vary`anty /G.Klejner [Elektronny`j resurs]. – Elektron. tekstovi dani. – Rezhy`m dostupu: <<http://www.kleiner.ru/arpab/kadrstr.html>>
 5. Lyuds`ky`j kapital regioniv Ukrayiny` v konteksti innovacijnogo rozvy`tku: monografiya / V.P.Antonyuk, O.I. Amosha, L.G. Mel`cer ta in./ Nauk. red.. V.P.Antonyuk – Donecz`k: NAN Ukrayiny`, In-t ekonomiky` prom-sti, 2011 – 308s.
 6. Mishhenko A.P. Strategichne upravlinnya: navch.posib./A.P.Mishhenko — K: Centr navchal`noyi literatury`, 2004. — 336 s.
 7. Pavlovs`ka N. Osnovni skladovi kadrovoyi polity`ky` pidpry`yemstva / N.Pavlovs`ka, Yu. Spasenko // Dovidny`k kadrovyy`ka. – 2012. –# 2. – S. 88-92.

УДК 657.421.3:338.49

Ковальова Олена

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КОНЦЕСІЙНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

У статті узагальнені стримуючі фактори розвитку концесійних відносин в Україні, у тому числі прогалини у нормативно-правовій базі в сфері ДПП, політична ситуація, позаринкові форми впливу, відсутність трьохсторонньої взаємодії держави, приватного сектору та громадянського суспільства. З огляду на це запропоновані основні напрямки удосконалення концесійних відносин в державі. Визначені першочергові заходи уряду щодо реформування нормативно-законодавчої бази. Співвіднесені дефініції поняття «концесії» відповідно до українського та міжнародного законодавства. Проведений аналіз зарубіжного досвіду залучення приватного капіталу до участі в інфраструктурних проектах. В статі також розглянуті причини провалу концесійних договорів на будівництво та експлуатацію автотранспортних шляхів, які мали місце в українській юридичній практиці. Приведений приклад прийняття місцевих нормативно-правових актів для передачі в концесію конкретних об'єктів.

Ключові слова: концесія, державно-приватне партнерство, інфраструктурні проекти, нормативно-правові документи, органи державної та місцевої влади

Ковалева Елена

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ КОНЦЕССИОННЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены сдерживающие факторы развития концессионных отношений в Украине, в том числе пробелы в нормативно-законодательной базе в сфере ГЧП, политическая ситуация, внерыночные формы влияния, отсутствие трехстороннего взаимодействия государства, частного сектора и гражданского общества. Учитывая это, предложены основные направления усовершенствования концессионных отношений в государстве. Определены первоочередные мероприятия правительства по реформированию нормативно-законодательной базы. Соотнесены дефиниции понятия «концессия» в соответствии с украинским и международным законодательством. Проведен анализ зарубежного опыта привлечения частного капитала к участию в инфраструктурных проектах. В статье также рассмотрены причины провала концессионных договоров на строительство и эксплуатацию автотранспортных дорог, которые имели место в украинской юридической практике. Приведен пример принятия местных нормативно-правовых актов для передачи в концессию конкретных объектов.

Ключевые слова: концессия, государственно-частное партнерство, инфраструктурные проекты, нормативно-правовые документы, органы государственной и местной власти

Kovalova Elena

PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE CONCESSIONARY RELATIONS IN THE UKRAINE

The article describes the restrictive factors of the development of relations in the sphere of a concession in the Ukraine and it also examines gaps in the normative and legal documents in a sphere of PPP, the political situation, the non-market forms of influence, the absence of a three-way partnership between the government, the private sector and the civil society. Taking this into consideration the main directions of the improvement of concessionary relations in the state are proposed. The top-priority actions of the government in the sphere of normative and legal base are defined. The definition of the expression "concession" in the Ukrainian and international legislation correlated. The analysis of the foreign experience in the private capital fundraising in the infrastructure projects is made. The reasons of failure of concessionary contracts that were fixed in the Ukrainian juridical practice in the field of construction and exploitation of roadways were also examined in the article. An example of an enactment of the local normative and legal acts for transference in concession determined objects is exemplified.

Keywords: concession, public-private partnership, infrastructure projects, normative and legal documents, state and local authorities

Постановка проблеми. На сучасному етапі становлення відносин державно-приватного партнерства (ДПП) в Україні, реалізація інфраструктурних проектів наштовхується на ряд перешкод нормативно-законодавчого та організаційно-управлінського характеру. Поступальний розвиток механізму ДПП та концесії, як дієвої та ефективної моделі ДПП, потребує вивчення світового досвіду та відповідного реформування існуючих прогалин у взаємодії держави та бізнесу в Україні. Дослідження набуває особливої актуальності в умовах бюджетного дефіциту та необхідності структурних реформ у стратегічних секторах економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізом питань взаємодії держави і приватного сектору в рамках концесійних відносин займаються такі науковці, як Головінов О.М. [6], Надолішній П.І. [7], Ольшанський О.В. [8], Сай І.А. [9]. Означені науковці у своїх працях намагаються окреслити коло стримуючих факторів розвитку концесійних відносин в Україні та запропонувати шляхи розв'язання проблем у сфері державно-приватного партнерства.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Враховуючи прогалини у нормативно-правовій базі в сфері ДПП та, зокрема, концесії, потребують розгляду питання щодо уточнення співвідношення дефініцій понять окремих моделей ДПП та узагальнення стримуючих факторів розвитку концесійних відносин в Україні.

Метою статі є розгляд проблем, перешкоджаючих розвитку концесії в Україні та її використання в якості інструмента залучення інвестицій за прикладом зарубіжного досвіду.

Основний матеріал дослідження.

Сучасний стан об'єктів інфраструктури та пріоритетних галузей економіки України потребує створення ефективних механізмів фінансування шляхом розвитку відносин державно-приватного партнерства та відповідно залучення фінансових ресурсів приватного сектору у суспільно важливі інвестиційні проекти.

Концесія, як інструмент залучення приватного сектору до реалізації інфраструктурних проектів, набула широкого поширення в світі ще у другій половині двадцятого століття.

Модернізація транспортної інфраструктури в Італії, Франції, Іспанії, Великобританії є яскравим прикладом успішного залучення приватного капіталу до реконструкції та будівництва об'єктів державної форми власності. Так, за даними Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України, Франція має 5830 км автомобільних доріг, побудованих і експлуатованих на умовах концесії; загальна довжина іспанських автобанів, побудованих концесіонерами, складає близько 1000 км [4].

Реалізація будівництва та експлуатації мереж автомагістралей у розвинених європейських країнах демонструє сформованість та дієвість налагодженого механізму передачі об'єктів державної форми власності у приватне користування.

На жаль, українська юридична практика на сучасний момент налічує лише два концесійних договори на будівництво та експлуатацію доріг, які були розірвані державою у зв'язку з невиконанням концесіонерами взятих на себе зобов'язань:

1. Розпорядження КМУ від 16 листопада 2002 р. № 658-р Про надання ВАТ "Виробничо-наукова компанія "Розточчя СТ" концесії на будівництво та експлуатацію автомагістралі "Львів-Броди" [2].

2. Указ Президента України від 04.07.1998 № 739/98 «Про концесію на будівництво та експлуатацію нової автомобільної дороги Львів-Краковець» [3].

Слід вказати на певну невідповідність статистичних даних Світового Банку та український офіціальних ресурсів. Так, Світовий Банк у своєму звіті відображає укладення лише однієї концесійної угоди за період 1990-2012 рр. в сфері водопостачання та водовідведення на суму здійснених інвестицій в розмірі 102 млн. дол. (табл.1) [10].

В термінології Світового Банку під концесією розуміється прийняття приватною стороною функцій управління державним підприємством на протязі певного періоду часу та покладання на себе значних фінансових ризиків.

Визначення концесії Законом України «Про концесії» від 16.07.1999 № 997-XIV [1] включає як функції управління (експлуатації), так і права на створення (будівництво) об'єкта концесії. Таким чином, українське законодавство детермінує концесію у більш широкому колі відповідальності та функцій приватної сторони.

За даними Світового Банку питома вага концесії у загальному обсязі укладених контрактів в сфері державно-приватного партнерства в Україні не перевищує 2%. Найчастіше здійснюється продаж активів та приватизація в сфері , що становить 57% угод ДПП (див. табл. 1).

Кількість угод ДПП за моделями та сферами реалізації,[10]

Галузь	Концесія	Приватизація (продаж) активів	Greenfield projects	Контракти на управління та лізинг	Разом
Енергетика	0	31	10	0	41
Телекомунікаційна сфера	0	2	12	0	14
Транспорт	0	0	1	0	1
Водопостачання та водовідведення	1	0	0	1	2
Разом	1	33	23	1	58

На наш погляд, продаж та приватизація активів крупних інфраструктурних об'єктів без можливості подальшого контролю за об'єктом та повернення у власність держави є негативною тенденцією. В цьому аспекті доцільно розвивати та популяризувати концесійні відносини, які дозволять відновити морально та фізично застарілі основні фонди та зберегти стратегічно важливі об'єкти у розпорядженні держави.

Однією з причин провалу концесійних угод є недосконала нормативно-правова база в сфері державно-приватного партнерства та, зокрема, концесії. Існуючий Закон України «Про Концесії» від 16.07.1999 № 997-XIV [1] не відповідає вимогам часу та потребує якісного оновлення з точки зору редагування порядку розрахунку концесійного платежу, умов проведення концесійного конкурсу та обрання переможця, відсутності періодичної експертної перевірки концесійного об'єкту.

На нашу думку, відсутність законодавчо встановлених термінів регулярної державної перевірки цілісності майнового комплексу, переданого в оренду, є суттєвою прогалиною нормативно-законодавчої бази концесії. Практичний досвід доводить необхідність проведення регулярних експертних перевірок на концесійному об'єкті, боконцесія передбачає передачу майна на довгостроковій основі, але у нормативно-правових документах не закріплена періодичність інспектування та платник цих послуг.

За думкою Ольшанського О.В. та Сердюкової О.Є. [8]назріла необхідність у прийнятті місцевих нормативно-правових актів для передачі в концесію конкретних об'єктів: існуюча нормативно-правова база має загальнодержавний характер та не сприяє практичній реалізації концесійних конкурсів.

Прикладом є прийняття міською радою та виконавчим комітетом м. Северодонецьк ряду рішень, що сприяли організації проведення концесійного конкурсу, порядку подання та розгляду заявок на участь у конкурсі, окресленню вимог до оформлення пропозицій претендентів та критерії їх оцінки, порядку укладання концесійних договорів на означені об'єкти комунальної власності та порядку використання майна, переданого концесіонеру [8, с. 222].

Вище окреслену проблему можна певним чином пов'язати з відсутністю сформованої культури співпраці державного та приватного секторів.

Отже, відсутність управлінських методик, навичок та практики взаємодії держави і бізнесу на паритетних основах послаблює отримання позитивного ефекту від такої форми співпраці [5, с.38].

Мінлива політична ситуація є значним дестабілізуючим фактором, який негативно впливає на інвестиційний клімат та приватні ініціативи. В свою чергу щорічний перегляд державного бюджету не сприяє ототожненню держави з довгостроковим фінансовим партнером, в той час як концесійний договір укладається на строк від 10 до 50 років.

Як зазначають деякі експерти, банки й інші фінансово-кредитні установи утримуються від великих інвестицій і кредитів у подібні проекти через високі ризики їх реалізації, у тому числі довгострокові процедури відомчих погоджень, великого обсягу інформації і необхідної документації для участі в конкурсі [6, с.45].

Таким чином, з одного боку, побоювання бюрократизму та корупції стоїть на заваді залучення до відносин концесії широкого кола економічних суб'єктів. А з іншого боку, відсутність

популяризації перспектив державно-приватного партнерства та відповідно брак інформації стримує розвиток концесійних відносин.

Залучення приватного капіталу до участі в концесії можливе також за умов наявності певних фінансових гарантій з боку держави в разі збитковості проекту. Саме незахищеність фінансових капіталовкладень концесіонера та покриття приватною стороною всіх комерційних ризиків є перешкодою для розвитку цієї моделі державно-приватного партнерства.

Заслугує уваги аналіз позаринкових форм впливу на державно-приватне партнерство, до яких доречно віднести щорічне зростання сектору тіньової економіки.

Саме існування тіньової економіки і різних форм девіацій в економічному житті, що становлять позаринкові форми впливу на державно-приватне партнерство, нівелює зусилля держави в кризових умовах та не дозволяє виявити весь позитивний потенціал взаємодії держави і бізнесу, призводить до послаблення дієвості системи державного регулювання підприємництва [5, с.38].

Тінізація національної економіки, по-перше, скорочує податкові надходження до бюджетів різних рівнів, що у майбутньому могли б використовуватись як компенсаційні виплати концесіонерам в разі провалу концесійного проекту. А, по-друге, скорочує інвестиційний потенціал підприємств у зв'язку з неможливістю вільного інвестування тіньового доходу.

Представлені стримуючі фактори розвитку концесійних відносин в Україні, повинні підштовхувати державу до перегляду своєї діяльності у наступних сферах:

1) деталізація існуючих нормативно-правових актів в частині регламентації процедури проведення концесійного конкурсу та передачі майнового комплексу концесіонеру з метою уніфікації процедури концесії на загальнодержавному рівні та прискорення процесів на місцевому рівні. Головна роль у вдосконаленні процесу правового регулювання концесійних відносин відведена законодавчим та виконавчим органам влади [8, с.225];

2) запровадження періодичної експертної перевірки з метою недопущення відхилення дій концесіонера від заявленої стратегії розвитку концесійного об'єкту;

3) концесія повинна охоплювати як будівництво, так і експлуатацію об'єктів з метою мінімізації витрат приватного партнера протягом повного життєвого циклу проекту [9, с.44];

4) трьохстороння взаємодія держави, приватного сектору та громадянського суспільства, що забезпечить врахування інтересів населення та підвищення ступеня довіри та прозорості відносин державно-приватного партнерства. На стадії підготовки проекту необхідно встановлювати чіткі очікування від проекту, якомога раніше почати консультації між сторонами, визначити вигідність реалізації проекту для приватного й державного секторів [9, с.45];

5) підвищення кваліфікаційного рівня кадрів як зі сторони держави, так і приватного партнера в сфері концесійних відносин. Негативним прикладом недостатнього досвіду виконавців може бути проект ДПП в Чехії, який не був реалізований, у зв'язку з відсутністю достатнього досвіду команди державного партнера в оцінюванні ефективності та ризиків фінансування проекту, які в кінцевому рахунку перекладалися на державу, що змусило її розірвати договір та сплатити неустойку [7, с.25];

6) розробка послідовної політики розвитку концесійних відносин, яка повинна охоплювати розмежування повноважень між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, уточнення кроків поступального розвитку концесійних відносин.

Висновки. Результати представленого дослідження демонструють необхідність активного державного втручання до процесів становлення культури державно-приватного партнерства, та зокрема, концесійних відносин. Активізація конструктивної взаємодії державного та приватного сектору можлива за умови реформування чинної нормативно-законодавчої бази у відповідності з потребами часу та на базі світового досвіду в галузі розподілу повноважень між органами державної та місцевої влади в сфері ДПП, формування тарифної політики, залучення громадянського суспільства до широкого обговорення.

Література

1. Закон України «Про концесії» від 16.07.1999 № 997-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997-14>

2. Розпорядження КМУ від 16 листопада 2002 р. N 658-р Про надання ВАТ "Виробничо-наукова компанія "Розточчя СТ" концесії на будівництво та експлуатацію автомагістралі "Львів-Броди" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/658-2002-%D1%80>

3. Указ Президента України від 04.07.1998 №739/98 «Про концесію на будівництво та експлуатацію нової автомобільної дороги Львів-Краковець» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/739/98>

4. «Інвестиційні механізми структурних трансформацій у транспортній галузі». Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/995/>

5. Біла І.С. Особливості державно-приватного партнерства в сучасних умовах в Україні / І.С. Біла, Н.В. Петришина // Сталій розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – №2. – С. 36-39.

6. Головінов О.М. Реалістичні напрями формування державно-приватного партнерства як складові інноваційного розвитку / О.В. Головінов // Вісник економічної науки України. – 2012. – №1. – С. 44-48.

7. Надолішній П.І. Теоретико-методологічні засади та історичний контекст інституційної спроможності держави у сфері управління / П.І. Надолішній // Кримський Юридичний Вісник. – 2010. – Випуск 3(10) Частина II. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Kyuv/2010_3_2/14.pdf

8. Ольшанський О.В. Правові засади регулювання концесійної діяльності в Україні: основні проблеми / О.В. Ольшанський, О.Є. Сердюкова // Публічне управління: теорія та практика. – 2011. – №2 (6). – С.221-226.

9. Сай І.А. Концесія як шлях збереження власності держави та територіальної громади / І.А. Сай // Держава та регіони. Сер. Держ. Упр. – 2012. – Вип. 2. – С.43-46.

10. Private Participation in Infrastructure Database. Country snapshots. Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ppi.worldbank.org/explore/ppi_exploreCountry.aspx?countryId=97

1. ZakonUkrayiny «Pro kontsesiyi» vid 16.07.1999 # 997-XIV [Elektronnyyresurs]. – Rezhymdostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997-14>

2. Rozporyadzhennya KMU vid 16 lystopada 2002 r. N 658-r Pro nadannya VAT "Vyrobnycho-naukovakompaniya "Roztochchya ST" kontsesiyinabudivnytstvo ta ekspluatatsiyavtomahistrali "L'viv-Brody" [Elektronnyyresurs]. – Rezhymdostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/658-2002-%D1%80>

3. UkazPrezydentaUkrayiny vid 04.07.1998 #739/98 «Pro kontsesiyunabudivnytstvo ta ekspluatatsiyunovoyiavtomobil'noyidorohyL'viv-Krakovets'» [Elektronnyyresurs]. – Rezhymdostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/739/98>

4. "Investytsiynimekhanizmystrukturykhtransformatsiy u transportniyhaluzi". Analychnazapyska.Natsional'nyyinstytutstratehichnykhdoslidzen' pry PrezidentoviUkrayiny [Elektronnyyresurs]. – Rezhymdostupu: <http://www.niss.gov.ua/articles/995/>

5. Bila I.S. Osoblyvostiderzhavno-pryvatnohopartnerstva v suchasnykhumovakh v Ukrayini / I.S. Bila, N.V. Petryshyna // Stalyyrozvytokekonomiky. Vseukrayins'kyynaukovo-vyrobnychyzhurnal. – 2012. – #2. – S. 36-39.

6. Holovinov O.M. Realistychninapryamyformuvannyaderzhavno-pryvatnohopartnerstva yak skladoviinnovatsiynohorozvytku / O.V. Holovinov // VisnykekonomichnoyinaukyUkrayiny. – 2012. – #1. – S. 44-48.

7. Nadolishniy P.I. Teoretyko-metodolohichnizasady ta istorychnyykontekstinstytutsiynoyispromozhnostiderzhavy u sferiupravlinnya / P.I. Nadolishniy // Kryms'kyyYurydychnyyVisnyk. – 2010. – Vypusk 3(10) Chastyna II. [Elektronnyyresurs]. – Rezhymdostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Kyuv/2010_3_2/14.pdf

8. Ol'shans'kyy O.V. Pravovizasadyrehulyvannyakontsesiynoyidiyal'nosti v Ukrayini: osnovni problemy / O.V. Ol'shans'kyy, O.Ye. Serdyukova // Publichneupravlinnya: teoriya ta praktyka. – 2011. – #2 (6). – S.221-226.

9. Say I.A. Kontsesiya yak shlyakhzberezhenniyavlasnostiderzhavy ta terytorial'noyihromady / I.A. Say // Derzhava ta rehiony. Ser. Derzh. Upr. – 2012. – Vyp. 2. – S.43-46.

10. Private Participation in Infrastructure Database. Country snapshots.Ukraine [Elektronnyyresurs]. – Rezhymdostupu: http://ppi.worldbank.org/explore/ppi_exploreCountry.aspx?countryId=97

Рецензент Кубліков В.К., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку Одеського національного економічного університету.

18.02.2014

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИВАННЯ У РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті проаналізовано основні проблеми оцінки економічної ефективності інвестування в ресурсозберігаючі технології. Автором запропоновано науковий підхід оцінки ефективності інвестицій в ресурсозберігаючі технології. Сформовано показники оцінювання економічної ефективності інвестування у ресурсозберігаючі технології на підприємствах. Визначений спосіб розрахунку прибутку при використанні ресурсозберігаючих технологій. Встановлена собівартість продукції, що отримується відповідно при ресурсозберігаючих технологіях. Удосконалена формула з оцінки ресурсозберігаючої ефективності прогресивних наукоємних технологій. Розроблена загальна формула оцінювання економічної ефективності інвестицій в ресурсозберігаючі технології. Систематизовані економічні ефекти від інвестицій у різні ресурсозберігаючі технології. Розраховано загальну економічну ефективність інвестицій в ресурсозберігаючі проекти.

Ключові слова: ресурсозберігаючі технології, інвестиції, оцінка економічної ефективності, показники, собівартість продукції.

Кулаков Алексей

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОЦЕНКИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНВЕСТИРОВАНИЯ В РЕСУРСОСБЕРЕГАЮЩИЕ ТЕХНОЛОГИИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ

В статье проанализированы основные проблемы оценки экономической эффективности инвестирования в ресурсосберегающие технологии. Автором предложено научный подход оценки эффективности инвестиций в ресурсосберегающие технологии. Сформированы показатели оценки экономической эффективности инвестирования в ресурсосберегающие технологии на предприятиях. Определен способ расчета прибыли при использовании ресурсосберегающих технологий. Установлена себестоимость, которая получается соответственно при использовании ресурсосберегающих технологий. Усовершенствована формула оценки ресурсосберегающей эффективности прогрессивных наукоемких технологий. Разработана общая формула оценки экономической эффективности инвестиций в ресурсосберегающие технологии. Систематизированы экономические эффекты от инвестиций в различные ресурсосберегающие технологии. Рассчитано общую эффективность инвестиций в ресурсосберегающие проекты.

Ключевые слова: ресурсосберегающие технологии, инвестиции, оценка экономической эффективности, показатели, себестоимость продукции.

Kulakov Alexey

METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS ESTIMATION OF ECONOMIC EFFICIENCY INVESTMENT IN RESOURCE TECHNOLOGIES ON ENTERPRISES

The main problems of estimate economic effectiveness investment of resource saving technologies are analyzed in the article. The author proposes the scientific approach of assessment of effectiveness investment of resource saving technologies. The indicators of valuation economic effectiveness investment of resource saving technologies in enterprises are formed. The method of calculation profit when using resource saving technologies is defined. The net cost, which is obtained by respectively when using resource-saving technologies, is ascertained. The formula of estimate resource saving efficiency of progressive science intensive technology is improved. The general formula of evaluating the economic efficiency of investments in resource saving technologies is developed. The economic effects of investments in various resource saving technologies are systematized. The overall efficiency of investment in resource saving projects is calculated.

Keywords: resource saving technologies, investment, Estimation of economic efficiency, indicators, cost of production.

Постановка проблеми. Складність умов господарювання та націленість на швидкі прибутки призводить до комплексу проблем організаційного, фінансового та технологічного характеру. В системі господарської діяльності підприємств існує багато недоліків, зокрема неможливість проведення аналізу комплексного стану ресурсозбереження й аналізу фінансового стану в змінних умовах діяльності. Крім, того існуючі методи оцінки ефективності інвестицій не приділяють значної уваги ресурсозберігаючим параметрам господарювання, що робить

неможливим створення інструментів для підвищення ефективності ресурсозберігаючих проектів. Тому методи оцінки інвестиційних проектів з врахуванням ресурсозберігаючого фактору й економічної ефективності потребує критичного перегляду, що обумовлене зниженням кількості та якості необхідних в господарській діяльності ресурсів України, а також високим рівнем використання ресурсів порівняно з іншими країнами Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема визначення оцінки ефективності інвестицій присвячено ряд публікацій вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів. І.І. Ільїн наводить різні види критеріїв ефективності інвестицій, які використовуються при оцінці ефективності інвестиційних проектів [8, с.35]. О.І. Моляка розглядає комерційну, бюджетну та економічну ефективності інвестицій [3, с.14]. Характеристику інвестицій і умови інвестування в Україні надає А.А. Пересада, а також відзначає важливість проведення оцінок ефективності залучених інвестицій [4, с.18]. У. Шарп детально викладає матеріали по оцінюванню інвестування [9, с.249]. Зокрема, особливості використання показника чистої теперішньої вартості проектів як узагальнюючого індикатора доцільності та ефективності заходів з впровадження нових видів технологій детально розглядаються авторами монографії [6, с. 25–29]. Лернер Ю. І. аналізував та вдосконалював методології визначення ефективності інвестицій [2, с.80–84]. О.Е. Кропотіна запропонувала методичний підхід до відбору для фінансування ресурсозберігаючих проектів [1, с.49–55]. Інвестиції в екологічну галузь розглядала М. Урбанець [10, с. 686]. Інвестиційні пріоритети розвитку світового господарства розглядав А.П. Румянцев [5, с.67].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Враховуючи великий внесок вчених-економістів треба зауважити, що дослідження та уточнення потребує оцінка економічної ефективності інвестицій в ресурсозберігаючі технології.

Ціль статті. Метою даної статті є розробка методичних засад оцінювання економічної ефективності інвестування у ресурсозберігаючі технології на підприємствах.

Основний матеріал дослідження. Економічний розвиток вітчизняних промислових підприємств забезпечується постійним зростанням їх виробничо-збутових можливостей. Одним з найпотужніших засобів такого зростання є впровадження заходів, що спрямовані на ресурсозбереження виробничих ресурсів. Реалізація таких заходів зменшить собівартість продукції та покращить її якість, що призведе до підвищення конкурентоспроможності продукції підприємства, збільшення обсягів виробництва продукції та зайняття нових ринків збуту. Проте, незважаючи на високу ефективність заходів з ресурсозбереження, практика сучасного господарювання свідчить про невисокі масштаби такого впровадження. Основною причиною такого явища є значні одноразові витрати, що супроводжують впровадження ресурсозбереження на підприємствах. При цьому проблема не лише в відсутності достатніх обсягів фінансування, а також в відсутності методичних засад на підприємствах для оцінювання ефективності інвестицій в ресурсозберігаючі технології.

Впровадження на підприємстві нових ресурсозберігаючих технологій часто викликає потребу у заміні старих технологій, які ще можуть функціонувати, але морально є застарілими. При цьому доцільно розглядати дві важливі умови заміни застарілих технологій на нові:

- коли впровадження нової технології виробництва продукції потребує повної заміни застарілих технологій;
- коли впровадження нової технології виробництва продукції викликає необхідність у заміні лише частини застарілих технологій.

У сучасній науковій літературі методи оцінювання інвестування в ресурсозберігаючі технології та обґрунтування доцільності заміни технологій підприємства розглядають найчастіше перший з двох випадків. Один з найпоширеніших критеріїв доцільності здійснення такої заміни є перевищення собівартості продукції за старою технологією виробництва продукції над величиною питомих приведених витрат виробництва продукції за новою технологією.

Треба відзначити, що підвищення питомих витрат на виготовлення продукції є наслідком морального старіння технологій виробництва продукції.

З точки зору економіки на рівні підприємства, кінцевою метою реалізації яких або заходів у галузі ресурсозбереження є зниження рівня витрат на виробництво і реалізацію продукції, що безпосередньо має виражатися в зниженні значення собівартості виготовлення одиниці продукції.

Головною метою інвестування є отримання прибутку. Рівень доходу дозволяє встановити здійснення цілей інвестора, який вступає в економічні відносини. Прибуток показує співвідношення результатів та витрат, а також виконує важливі функції: стимулювання, можливість відтворення та узагальнюючий результат. Це спричиняє його використання для

оцінювання рівня економічної ефективності інвестицій. Прибуток є базовим параметром, який свідчить про прийнятність проекту для інвестора, а також показує розмір перевищення сукупних результатів над витратами.

Прибуток при використанні ресурсозберігаючих технологій може бути визначений наступним способом (формула 1):

$$\Pi = ((ВП_I - C_{ПР.I.}) \times I_{В.П.} - (ВП_P - C_{ПР.P.})) \times I_{ИФЛЯЦ.} \quad (1)$$

$ВП_I, ВП_P$ – обсяг виробництва продукції відповідно при існуючих технологіях та ресурсозберігаючих технологіях (інформаційне джерело річна інформація емітента цінних паперів за рік, розділ 25 – річна фінансова звітність, звіт про фінансові результати за рік (форма 2), фінансові результати, чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), код рядку 035), тис. грн.;

$C_{ПР.I.}$ – собівартість продукції, що отримується відповідно при існуючих технологіях (інформаційне джерело річна інформація емітента цінних паперів за рік, розділ 25 – річна фінансова звітність, звіт про фінансові результати за рік (форма 2), фінансові результати, собівартість реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), код рядку 040), тис. грн.;

$C_{ПР.P.}$ – собівартість продукції, що отримується відповідно при ресурсозберігаючих технологіях, тис. грн.;

$I_{В.П.}$ – індекс обсягу виробництва продукції;

$I_{ИФЛ.}$ – індекс інфляції.

В той же час собівартість продукції, що отримується відповідно при ресурсозберігаючих технологіях становитиме (формула 2):

$$C_{ПР.P.} = C_{ПР.I.} - C_{ПР.I.} \times E_j, \quad (2)$$

E_j – критерій ресурсозберігаючої ефективності j-ої продукції, грн./грн.

Поетапне визначення критерію ресурсозберігаючої ефективності пропонується методичних рекомендаціях з оцінки ресурсозберігаючої ефективності прогресивних наукоємних технологій [7, с.188-205]. Але в даній методиці не надається загальна формула визначення величини ресурсозберігаючої ефективності. Виведемо загальну формулу величини ресурсозберігаючої ефективності відповідно із цієї методики. Також доцільно ввести в цю формулу показник частки витрат ресурсів j-ої продукції по i-ої технології у загальній собівартості продукції задля точного розрахунку ресурсозберігаючого ефекту окремої продукції по окремій технології (формула 3):

$$E_j = \frac{(\sum_{i=1}^K Z_{ijB} - \sum_{i=1}^K Z_{ijO}) \times O_{ijO}}{O_{ijO} \times K_j} = \frac{\sum_{i=1}^K \frac{C_{jB}}{O_{jB}} \times \chi_{jB} - \sum_{i=1}^K \frac{C_{jO}}{O_{jO}} \times \chi_{jO}}{K_j} = \frac{(\sum_{i=1}^K \frac{C_{jB}}{O_{jB}} \times \chi_{jB} - \sum_{i=1}^K \frac{C_{jO}}{O_{jO}} \times \chi_{jO}) \times O_{jO}}{C_{jO}},$$

де $Z_{ijз}, Z_{ijб}$ – питомі поточні витрати ресурсів на одиницю випуску продукції відповідно за новою і старою технологією, тис. грн.;

$C_{ijз}, C_{ijб}$ – вартість виробництва j-ої продукції по i-ої технології відповідно звітного року та базисного року (інформаційне джерело річна інформація емітента цінних паперів за рік, розділ 11 – інформація про майновий стан і фінансово-господарську діяльність емітента, розділ г – інформація про обсяги виробництва та реалізації основних видів продукції, рядок № 6 виробництво машин та устаткування для металургії 29.51.1, стовпець № 4 обсяг виробництва в натуральній формі (фізична одиниця виміру)), тис.грн.;

$O_{ijз}, O_{ijб}$ – обсяги виробництва j-ої продукції по i-ої технології відповідно звітного року та базисного року (інформаційне джерело річна інформація емітента цінних паперів за рік, розділ 11 – інформація про майновий стан і фінансово-господарську діяльність емітента, розділ г – інформація про обсяги виробництва та реалізації основних видів продукції, рядок № 6 виробництво машин та устаткування для металургії 29.51.1, стовпець № 4 обсяг виробництва в грошовій формі), тис.грн.;

$\chi_{ijз}, \chi_{ijб}$ – частка витрат ресурсів j-ої продукції по i-ої технології у загальній собівартості продукції відповідно звітного та базисного року (інформаційне джерело річна інформація емітента цінних паперів за рік, розділ 11 – інформація про майновий стан та фінансово-господарську діяльність емітента, розділ г – інформація про собівартість реалізованої продукції, рядок склад витрат), %;

K_j – питома капіталомісткість одиниці випуску продукції, тис. грн./один.

Формула прибутку при використанні ресурсозберігаючих технологій, враховуючи загальну формулу величини ресурсозберігаючої ефективності, матиме такий остаточний вигляд:

$$\Pi = ((ВП_I - C_{ПР.I}) \times I_{В.П.} - (ВП_P - (C_{ПР.I} - C_{ПР.I} \times \frac{\sum_{i=1}^K \frac{C_{jB}}{O_{jB}} \times Ч_{jB} - \sum_{i=1}^K \frac{C_{jO}}{O_{jO}} \times Ч_{jO}}{C_{jO}})) \times I_{ИФЛЯЦ.}),$$

Для оцінювання економічної ефективності в ресурсозберігаючі технології треба визначити показник за яким розраховувати ефективність інвестиційного забезпечення ресурсозбереження на підприємствах.

З огляду на вищезазначене для оцінки ефективності інвестицій підходить показник, який враховує фактор часу. Спробуємо проаналізувати показники, які можна використовувати для оцінки ефективності інвестицій в ресурсозбереження: показник підсумків витрат і доходів, показник внутрішнього прибутку, показник кінцевої вартості капіталу, показник періоду окупності, показник приведеної вартості.

Показник підсумків витрат і доходів у середньому за один період не дозволяє повно оцінити сумарний ефект, оскільки показує результат за один період.

Показник внутрішньої ренти є відносним показником, тому в порівняльному аналізі альтернативних проектів ресурсозбереження він використовується достатньо умовно. На його основі неможливо зробити з позиції можливого вкладу в збільшення капіталу підприємства правильні підсумки об альтернативних проектах ресурсозбереження. Якщо проекти істотно різняться за величиною грошових потоків, то цей недолік особливо ярко проявляється. Критерій внутрішньої ренти показує лише максимальний рівень витрат, що може бути асоційований з оцінюваним проектом. Зокрема якщо вартість інвестицій в обидва альтернативних проекти менше, чим значення внутрішньої ренти для них, вибір можливо зробити тільки за допомогою додаткових критеріїв. Коли ціна капіталу змінюється, показник внутрішньої ренти не дозволяє розрізнити ситуації. Одним із значних недоліків критерію внутрішньої ренти є відсутність властивості адитивності. Отож для двох інвестиційних проектів, що можуть бути реалізовані одночасно, критерій внутрішньої ренти не дорівнює сумі результату двох різних проектів. Показник внутрішньої ренти не використовується для аналізу неординарних інвестиційних потоків в ресурсозбереження.

Показник періоду окупності має наступні недоліки. Він не враховує впливу доходів останніх періодів. Показник не показує різниці між проектами з однаковою сумою кумулятивних доходів, але різним розподілом її по періодах. Даний показник не володіє властивістю адитивності.

Показник приведеної вартості проекту дозволяє розрахувати абсолютну величину ефекту від впровадження інвестиційного проекту. Цей метод заснований на зіставленні величини вихідних інвестицій з загальною сумою дисконтованих чистих грошових надходжень, що поступають нею протягом прогнозованого строку. Оскільки надходження грошових коштів розподілено у часі, вони дисконтуються за допомогою коефіцієнта, що визначається аналітиком самостійно виходячи з можливого щорічного проценту повернення, котрий він може мати на інвестований ним капітал. Необхідно зауважити, що показник приведеної вартості відображує прогнозну оцінку змінення економічного потенціалу підприємства в випадку ухвалення проекту ресурсозберігаючих технологій, що розглядається. Цей показник адитивний в часі, тому що приведену вартість різних проектів ресурсозбереження можна підсумовувати. Це дуже важлива властивість, що насамперед виділяє цей критерій з інших і дозволяє використовувати його в якості головного при аналізі ефективності інвестицій в ресурсозберігаючі проекти.

Проаналізувавши всі показники оцінки економічної і ефективності інвестицій в ресурсозберігаючі проекти вважається найбільшим ефективним застосовувати показник приведеної вартості.

Загальна формула оцінювання економічної ефективності інвестицій в ресурсозберігаючі технології матиме такий вигляд:

$$PV = \sum_1^t \frac{FV_t}{(1+n)^t} - I_t =$$

$$= \sum_T^0 \frac{((ВП_I - C_{ПР.I.}) \times I_{В.П.} - (ВП_P - (C_{ПР.I.} - C_{ПР.I.} \times \frac{\sum_{i=1}^K \frac{C_{jB}}{O_{jB}} \times \mathcal{Q}_{jB} - \sum_{i=1}^K \frac{C_{jO}}{O_{jO}} \times \mathcal{Q}_{jO}) \times O_{jO}) - I_t) \times I_{ИНФЛЯЦ.}}{(1+n)^T},$$

де FV_t – отримані грошові кошти в момент часу t ;
 n – коефіцієнт дисконтування, тобто норма доходності або процентна ставка, частки одиниці;

T – плановий горизонт часу (кількість років або кількість оборотів капіталу);

I_t – інвестиції у технології в момент часу T (інформаційне джерело річна інформація емітента цінних паперів за рік, розділ 25 – фінансова звітність емітента, яка складена за положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, розділ II – основні засоби, стовпець № 5 надійшло за рік, рядок – разом, тис. грн.

Використання даної методики опрацьовано в умовах ПАТ «Енергомашспецсталь». Для оцінювання економічної ефективності інвестицій в ресурсозберігаючі технології взято показники діяльності підприємства ПАТ «Енергомашспецсталь» за 2011, 2012 роки. Основними видами діяльності ПАТ «Енергомашспецсталь» є: виробництво машин і устаткування для металургії, виробництво двигунів і турбін, крім авіаційних, автотранспортних і мотоциклетних двигунів.

Результати розрахунків основних показників оцінювання економічної ефективності інвестицій в ресурсозберігаючі технології можна занести в таблицю 1.

Таблиця 1

Основні показники економічної ефективності інвестицій в ресурсозберігаючі проекти в умовах ПАТ «Енергомашспецсталь»

Показники	Найменування ресурсозберігаючої технології					Всього
	В сфері сировини	В сфері відходів	В сфері електроенергії	В сфері полуфабрикатів	В сфері основних засобів	
Величина ресурсозберігаючої ефективності технології (збільшення прибутку) (грн. / грн.), E_j	0,031	0,038	0,002	0,065	0,029	0,165
Оцінка економічної ефективності інвестицій в ресурсозберігаючі технології (тис. грн.), PV	4948,725	3399,696	8924,816	5960,037	8720,332	31953,605

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідження видатного досвіду провідних вчених економістів показало необхідність показників економічної ефективності інвестицій в ресурсозберігаючі технології. Новий підхід до оцінки економічної ефективності інвестицій в ресурсозберігаючі технології дозволить оцінювати альтернативні інвестиційні проекти ресурсозбереження з метою вибору найприйнятнішого. Перевагами цих методичних засад для підприємства є можливість оцінки всіх ризиків і результатів впровадження інвестиційних проектів ресурсозбереження. Підприємство має можливість підвищити свою конкурентоспроможність завдяки використанню прогнозування результатів інвестиційних проектів в ресурсозберігаючі технології. В перспективі подальших досліджень потрібно розробити оцінку впливу результатів інвестування ресурсозберігаючих технологій на фінансовий стан підприємства.

Література

1. Кропотіна О.Е. Методичний підхід до відбору для фінансування ресурсозберігаючих проектів / О.Е. Кропотіна // Прикладна економіка. – 2008. – № 1. – С.49–55.

2. Лернер Ю. І. Аналіз та вдосконалення методології визначення ефективності інвестицій / Ю. І. Лернер // Економічний вісник Донбасу. – 2009. – № 3. – С.80–84.
 3. Моляка О.І. Інвестиційні проекти / О.І. Моляка – К.: МГУ, 2002. – 49 с.
 4. Пересада А.А. Інвестиційний процес в Україні / А.А. Пересада – К.: Наукова думка, 1998. – 128 с.
 5. Румянцев А.П. Інноваційні пріоритети розвитку світового господарства / А.П. Румянцев, В.Д. Рожок, А.В. Рибчук. – Київ: ТОВ «ДКС центр», 2010. – 278 с.
 6. Стадницький Ю. Економічний вибір оптимальних технологій: мікро- та макроекономічні аспекти: монографія / Ю. Стадницький, А. Загородній, О. Капітанець, О. Товкан. – Львів: ЗУКЦ, 2006. – 320 с.
 7. Еврецкий В.Т. Методические рекомендации по оценке ресурсосберегающей эффективности прогрессивных наукоемких технологий // В.Т. Еврецкий, М.А. Корнилова, О.А. Лесина, С.Ф. Остапок, Н.И. Охлобыстина // Аудит и финансовый анализ. – 1998. – № 2. – С.188 – 205.
 8. Ильин И.И. Управление проектами /И.И.Ильин,И.Г.Лукманова. – СПб.: Два-три, 1996. – 610 с.
 9. Шарп У. Инвестиции / У. Шарп, Г. Александер, Д. Бейли. – М.: Инфра-М, 1999. – 1028 с.
 10. Urbaniec, M. (2011) 'Innovation in environment-oriented networks' Management of Environmental Quality: An International Journal.22 (6)pp. 686-704.
1. Kropotina, O.E. (2008)'Methodological approach to the selection for financing resource saving projects' Applied Economics.1 pp. 49-55.
 2. Lerner, Yu. I. (2009)'Analysis and improvement methodology for efficiency investments' Economic Bulletin Donbass. 3pp.80-84.
 3. Molyaka, O.I. (2002) Investment projects. K.: NIU.
 4. Peresada, A.A. (1998) The investment process in Ukraine. Kyiv: Naukova Dumka.
 5. Romyantsev, A.P. (2010) Innovation priorities development of world economy. Kyiv: JSC "SSCcenter".
 6. Stadnyts'kyu, Yu. Zahorodniy, A. Kapitanets', Tovkan, O. (2006) Economic selection of optimal technologies: micro-and macro-economic aspects. Lviv: ZUKTS.
 7. Evretsky, V.T. Korniylova, M.A. Lesyna, O.A. Ostapyuk, S.F. Okhlobystina N.Y. (1998)'Methodical recommendations by assessment of resources saving efficiency of innovative high-tech' Audit and Financial Analysis. 2pp. 188 - 205.
 8. Ylyn, Y. Y. (1996) Project Management. St. Petersburg: Two-three.
 9. Sharp, U. (1999) Investments. Moscow: Infra-M.

Рецензент *Попова О. Ю., д.е.н., профессор кафедри економіки підприємства, ДВНЗ «Донецький національний технічний університет».*

20.02.2014

УДК 330.101:323

Малигіна Валентина

ПРОМИСЛОВА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Розглянуто ретроспективу реалізації промислової політики в Україні за роки незалежності. Промислова політика має враховувати тактичні та стратегічні пріоритети розвитку суспільства, держави та економіки, забезпечуючи таким чином успіх країни на світовому ринку. Виявлено основні здобутки та негативні наслідки реалізації державних програм розвитку промисловості. Визначено перспективні напрямки промислової політики підвищення конкурентоспроможності провідної галузі вітчизняної економіки. Оцінено роль і значення Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року. Зроблено висновок щодо проблем реалізації промислової політики в Україні в частині незабезпечення ефективного розвитку відповідної складової національної економіки, про необхідність координації промислової та інших сфер загальної економічної політики в Україні в контексті макроекономічної стабілізації.

Ключові слова: промислова політика, виробничі фонди, модернізація, імпортозаміщення, експорт, промислова продукція.

Малыгина Валентина

ПРОМЫШЛЕННАЯ ПОЛИТИКА В КОНТЕКСТЕ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ СТАБИЛИЗАЦИИ В УКРАИНЕ

Рассмотрена ретроспектива реализации промышленной политики в Украине за годы независимости. Промышленная политика должна учитывать тактические и стратегические приоритеты развития общества, государства и экономики, обеспечивая таким образом успех страны на мировом рынке. Обнаружены основные достижения и негативные последствия реализации государственных программ развития промышленности. Определены перспективные направления промышленной политики повышения конкурентоспособности ведущей отрасли отечественной экономики. Оценена роль и значение Концепция Общегосударственной целевой экономической программы развития промышленности на период до 2020 года. Сделан вывод о наличии проблем реализации промышленной политики в Украине в части необеспечения эффективного развития соответствующей составляющей экономики, о необходимости координации промышленной и других областей общей экономической политики в Украине в контексте макроэкономической стабилизации.

Ключевые слова: промышленная политика, производственные фонды, модернізація, імпортозаміщення, експорт, промислова продукція.

Malygina Valentine

INDUSTRIAL POLICY IN THE CONTEXT MACROECONOMIC STABILIZATION IN UKRAINE

The retrospective view of realization of industrial policy is considered in Ukraine for years independence. An industrial policy must take into account tactical and strategic priorities of development of society, state and economy, providing thus success of country in the world market. Found out basic achievements and negative consequences of realization of the government programs of development of industry. Perspective directions of industrial policy of increase of competitiveness of leading industry of home economy are certain a role and value Conception are Appraised the National having a special purpose economic program of development of industry on a period 2020 to Drawn conclusion about the presence of problems of realization of industrial policy in Ukraine in part of unproviding of effective development of corresponding making economy, about the necessity of co-ordination of industrial and other spheres of general economic policy for Ukraine in the context of the macroeconomic stabilizing.

Keywords: industrial policy, productive funds, modernisation, імпортозаміщення, експорт of industrial products.

Постановка проблеми. Провідна роль промислового комплексу в історичному аспекті конкурентоспроможності української економіки вимагає підвищеної уваги до розробки ефективних заходів з його розвитку на сучасному етапі ринкових трансформацій. Об'єктивну необхідність кардинальних структурних змін промислового виробництва обумовлює орієнтація України на побудову ринкової економіки, її подальшу інтеграцію з державами СНД та високо розвинутими країнами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на вищевказане, проблематика реалізації промислової політики в Україні піднімалася в наукових працях О.Кондрашова, М. Швайки, В. Вишневецького та Л. Збаразської, О. Молдована, О.Собкевича та ін. Промислова політика має враховувати тактичні та стратегічні пріоритети розвитку суспільства, держави та економіки, забезпечуючи таким чином успіх країни на світовому ринку.

Невирішені раніше частини загальної проблеми полягають у дослідженні положень промислової політики у розріші макроеткономічної стабілізації в країні.

Мета статті – визначити перспективні напрямки промислової політики підвищення конкурентоспроможності провідної галузі вітчизняної економіки.

Виклад результатів дослідження. На теоретичному рівні промислова політика ставала об'єктом дослідження багатьох вітчизняних і закордонних науковців, серед яких слід відзначити Калініченко Л., Амошу О., Гриб С., Горбуліна В., Коваленко Є., Яремко Л., Бадмаєва С., Алімова О., Жаліло Я. та ін., Петракова М. та ін., Кіндзерського Ю. та ін., Говорову Н., Татаркіна О., Азриліяна А., Девіса Л., Лоуза Б., Пасса К. Провідну роль в економіці України відіграє

промисловий комплекс, який впливає на стабілізацію фінансової та бюджетної політики, успішне продовження та поглиблення економічних реформ, структурні перетворення в економіці України. Указані дослідники розглядали різноманітні аспекти розробки та практичної реалізації промислової політики на комплексному та галузевому рівнях.

Промисловість виступає суттєвим фактором інтеграції України у світову економіку. Її експортно-імпортний оборот дорівнює майже 80% валового випуску промислової продукції. Навіть сьогодні в умовах жорсткої економічної кризи, яка особливо позначилася саме на промисловому виробництві, в цьому секторі економіки створюється майже 1/3 валового внутрішнього продукту (ВВП) країни та приблизно 3/4 матеріальних благ, що споживаються населенням. Безумовно, значення промисловості не обмежується лише виробництвом продукції. Однак, в умовах економічної стабільності це вагомий аргумент на користь промислового потенціалу і перспектив його розвитку. Держава отримує 2/3 валютних надходжень від загального експорту товарів та послуг саме завдяки промисловості. Промисловий сектор економіки несе важливе соціальне навантаження - забезпечує робочі місця, надаючи таким чином можливість отримувати засоби існування більш як половині населення країни.

Здійснення структурної перебудови супроводжується впровадженням ряду заходів, спрямованих на створення самостійного високорозвинутого, конкурентоздатного промислового комплексу з соціально-ринковою орієнтацією, спроможного динамічно розвиватись та інтегруватись у світову систему взаємовигідних та рівноправних зв'язків.

Україна має великий інтелектуальний і технічний потенціал майже в усіх провідних галузях промисловості. Однак соціально-економічна ситуація в державі залишається складною. Складність зумовлена незавершеністю реформ структурної перебудови, негативним впливом деформації у відтворювальних процесах, які нагромаджувались протягом багатьох років, фізичним та моральним старінням виробничого потенціалу, що знижує конкурентну спроможність вітчизняної продукції, звужує ринки збуту та зменшує дохідність виробництва.

З точки зору діючого в Україні законодавства, промислова політика не має чіткого визначення як елемент структурної та загальної економічної політики, хоча і знаходить своє відображення в положеннях Господарського кодексу. Існує припущення, що саме відсутність чіткого законодавчого визначення поняття «промислова політика» може негативно впливати на розпорошений характер її реалізації протягом усього періоду незалежності нашої країни. Крім свого епізодичного характеру, промислова політика також негативно характеризувалася неузгодженістю із загальною економічною, грошово-кредитною, зовнішньоторговельною політикою тощо. Розглянемо це детальніше.

Першим системним документом з питань промислової політики, затвердженим на державному рівні, слід вважати Постанову КМУ №272 від 29.02.1996р. «Про Концепцію державної промислової політики України» [1]. Указана Концепція передбачала розвиток вітчизняної промисловості за такими напрямками: структурно-інвестиційний, конверсія та диверсифікація ОПК, науково-технічний, створення виробничо-технологічних комплексів. Необхідність розробки такого документу була викликана незадовільним станом місцевого індустріального комплексу внаслідок його швидкого переходу на модель ринкових відносин. За період 1991-1995рр. суттєво скоротився випуск промислових товарів, припинився притік інвестиційних активів у реальний сектор економіки, існуючий попит зі сторони місцевого населення задовольнявся переважно імпортною продукцією.

У практичній площині Концепція мала реалізовуватися за рахунок активного використання бюджетно-податкових і грошово-кредитних інструментів, що не мало під собою відповідного підґрунтя. По-перше, внаслідок економічної кризи підсиленої гіперінфляцією бюджетні доходи не відображали реальний стан господарства і знецінювалися швидкими темпами. По-друге, Україна не мала на час затвердження Концепція власної стабільної грошової одиниці – в обігу перебувала тимчасова валюта купоно-карбованець. Вона не виконувала одну з основних функцій грошей – заощадження, стримуючи таким чином процес нагромадження основного капіталу.

Визначаючи головну мету промислової політики на сучасному етапі доречно наголосити на забезпеченні сталого зростання внутрішнього валового продукту. Передусім це стосується галузей, які мають значний потенціал для вагшого нарощування конкурентоспроможної продукції.

Проведене дослідження становища в окремих галузях і проведений ретельний аналіз дозволяє визначити, перш за все, загальні чинники, які негативно впливають на фінансово-економічну діяльність підприємств, а саме: існування диспропорції між впровадженням

монетарної і промислової політики; некерованість ринковими процесами рівноваги між попитом та пропозицією; повільне інтегрування до стабільних ринків.

Зазначені фактори відносяться до макрорівня функціонування економіки, і визначальним завданням на цьому рівні є орієнтир на невідкладне розв'язання найгостріших проблем в сфері виробництва – припинення спаду, і створення реальних передумов вже найближчим часом до стійкого зростання.

Вирішальну роль в макроекономічній, а разом з нею і промисловій стабілізації ситуації в Україні відіграли наступні чинники: приватизація державного майна з формуванням середовища приватних власників, проведення грошової реформи 1996 р. і подальша стабілізація цін, встановлення основних принципів ринкової економіки, прийняття основ податкового, бюджетного, фінансового законодавства тощо. Ці фактори мають переважно системний характер і не можуть бути розцінені як складові елементи реалізації Концепції державної промислової політики в Україні.

Повернення до проблем промислової політики відбулося у 2003р., свідченням чому стали Указ Президента України №N 102/2003 від 12.02.2003р. «Про Концепцію державної промислової політики України», а також Постанова КМУ № 1174 від 23.07.2003р. «Державна програма розвитку промисловості на 2003-2011 роки» [2-3]. Слід зазначити, що урядова постанова є прямим наслідком реалізації відповідного указу Президента. Умови розробки та затвердження цих документів мають суттєву відмінність від згаданої вище Концепції – вітчизняна економіка перебувала на початку так званого «золотого періоду» розвитку, який тривав до кризи 2008 року. Провідні галузі промисловості – металургія, машинобудування та хімія поступово відновлювалися після падіння попиту на їхню продукцію з боку світових споживачів.

Проте, на той момент почав активно проявлятися такий негативний фактор як висока залежність промислових підприємств від зовнішнього попиту. Формування такої залежності почалося у середині 1990-х рр., коли за відсутності розвинутого внутрішнього ринку промислові підприємства змушені були шукати ринки збуту на території інших країн. Це поступово призвело до викривлення промислового виробництва товарів в Україні на користь його експортної орієнтації, яка у спричинила значні внутрішні проблеми української економіки під час світової економічної кризи 1998-1999 рр.

Нова на той час програма промислової політики багато в чому повторювала положення Концепції 1996 р., хоча в ній були присутні низка відмінностей. Серед таких слід відзначити перехід до чітко визначених стратегій (замість основних напрямків), а також декларування розвитку промисловості відповідно до стратегії європейської інтеграції України. Необхідно відзначити, що дана програма не набула практичного змісту, а відтак не виконала покладених на неї завдань з інноваційного розвитку виробничих потужностей, розширення товарного виробництва із одночасним імпортозаміщенням, а також зменшення експортної складової. Відсутність позитивних зрушень у вітчизняній промисловості підтверджують дані таблиці 1.

Таблиця 1

Окремі показники розвитку промисловості в Україні за 2003-2011 рр. , %
(складено автором за [4, с.109; 5, с.105; 6, с.18-19; 7, с.5])

Показник	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Частка у загальній ВДВ	30,3	28,5	30,9	31,7	31,2	30,1	26,9	27,2	28,0
Зростання до попереднього періоду	115,8	112,5	103,1	106,2	107,6	94,8	78,1	111,2	107,6
Знос основних засобі	56,4	58,3	57,9	58,6	59,0	58,0	61,8	63,0	57,3*

Примітка: *подані дані за 2012 рік. Відповідний показник за 2011 рік органами Держстату України не обліковувався.

Дослідженням встановлено: протягом указанного періоду частка промисловості у загальній ВДВ по економіці була нерівномірною, але мала тенденцію до зменшення. Це пояснюється

поступовою деіндустріалізацією вітчизняної економіки, негативним проявом якої стало закриття великої кількості промислових підприємств. Графічне подання (рисунок) основної характеристики розвитку промисловості України майже за десять останніх років засвідчує подальшу стабілізацію показника «частка у загальній ВДВ», що безумовно, не дає почуття задоволення щодо розвитку галузі.

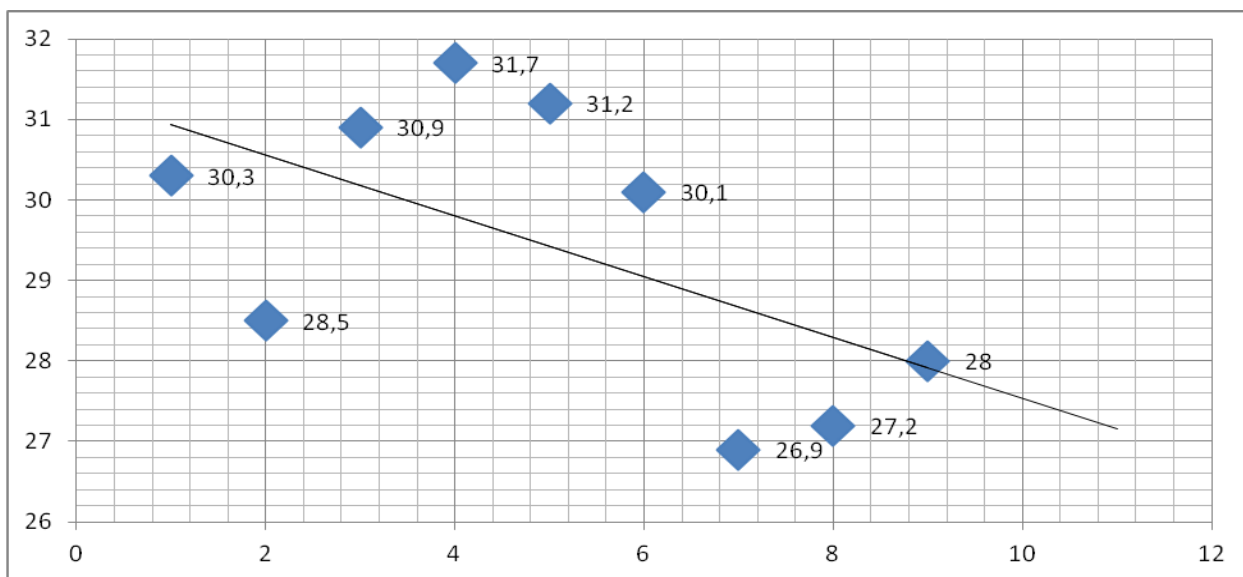

Рис. 1. Частка у загальній ВДВ, %

Зростання фізичних обсягів випуску продукції відбувалося завдяки активізації попиту на неї з боку іноземних споживачів, внаслідок чого окремі великі галузі (металургія, хімія, машинобудування) мали експортну орієнтацію на рівні 60% і більше. Експортна орієнтація промисловості, аналогічно до 1998-1999рр., стала основним чинником різкого падіння обсягів виробництва у 2008-2009рр. Негативні тенденції також мали місце в питаннях оновлення виробничих фондів, знос яких збільшився до 57,3% (по окремих підгалузях – до 100%).

Таким чином можна констатувати наступне. Реалізація промислової політики в Україні (за підсумками завершення терміну відповідних програм) не забезпечила ефективного розвитку відповідної складової національної економіки. Конкретно це стосується оновлення виробничих фондів, зниження їх енергоємності, розширення товарного виробництва з подальшим імпортозаміщенням, структурної перебудови експорту та зниження його впливу на загальний випуск продукції.

На даний час в Україні затверджені два документи, які регламентують реалізацію промислової політики. Такими є Державна програма активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки (Постанова КМУ №187 від 27.02.2013 р.), а також Концепція Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року (Розпорядження КМУ №603-р від 17.07.2013 р.) [8-9].

Структура обох документів є схожою до попередніх рішень уряду щодо реалізації промислової політики у питаннях оновлення виробничих фондів, зниження рівня їх енергоємності, розширення товарного виробництва з активізацією імпортозаміщення, зниження експортної складової в загальному випуску промислової продукції. Проаналізувати результати виконання указаних програм на даний момент немає можливості через відсутність повноти статичних даних. Крім того, ухвалена розпорядженням №603-р Концепція не містить чітких параметрів її реалізації, а також деталізованого інструментарію досягнення задекларованих цілей. Наповнення обох документів практичним змістом та інструментарієм реалізації є завданням на найближчу перспективу.

Висновки. Реалізація промислової політики в Україні проходила в умовах, які можна розділити на два основні етапи: період загальноекономічної нестабільності, а також період екстенсивного розвитку вітчизняної економіки. Головними обмеження на шляху всебічного розвитку промисловості відповідно до стратегічних пріоритетів вітчизняної економіки були трансформаційний період ринкових перетворень і дестабілізація грошово-кредитної та бюджетно-податкової системи (1996р.), а також висока залежність від зовнішнього попиту (починаючи з

1998р.). Реалізація затверджених програм промислової політики не координувала з іншими напрямками економічної політики держави, що призводило до суперечностей використовуваного інструментарію та поглиблення існуючих проблем. Врахування негативного досвіду попередніх років має стати запорукою ефективної реалізації промислової політики в системі загальної макроекономічної стабілізації в Україні.

Література

1. Про Концепцію державної промислової політики України / Кабінет міністрів України. Постанова №272 від 29 лютого 1996 року.

2. Про Концепцію державної промислової політики : Указ Президента України N 102/2003 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної ради України. – Режим доступу до сайту: <http://rada.gov.ua/>

3. Про державну програму розвитку промисловості на 2003–2011 роки : Постанова КМУ №1174 від 28 липня 2003 року [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної ради України. – Режим доступу до сайту: <http://rada.gov.ua/>

4. Статистичний щорічник України за 2007 рік [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Держстату України. – Режим доступу до сайту: <http://ukrstat.gov.ua/>

5. Статистичний щорічник України за 2011 рік [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Держстату України. – Режим доступу до сайту: <http://ukrstat.gov.ua/>

6. Основні засоби України за 2000-2010рр. статистичний збірник [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Держстату України. – Режим доступу до сайту: <http://ukrstat.gov.ua/>

7. Баланс основних засобів України за 2012 рік статистичний бюлетень [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Держстату України. – Режим доступу до сайту: <http://ukrstat.gov.ua/>

8. Державна програма активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки : Постанова КМУ №187 від 27.02.2013р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної ради України. – Режим доступу до сайту: <http://rada.gov.ua/>

9. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року: розпорядження КМУ №603-р від 17.07.2013р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon3/rada.gov.ua/laws/show/603-2013-%D1%80#n10>

1. Pro Konceptsiyu derzhavnoyi promy'slovoyi polity'ky` Ukrayiny` / Kabinet ministriv Ukrayiny`. Postanova #272 vid 29 lyutogo 1996 roku.

2. Pro Konceptsiyu derzhavnoyi promy'slovoyi polity'ky` : Ukaz Prezy`denta Ukrayiny` N 102/2003 [Elektronny`j resurs] / Oficijny`j veb-portal Verhovnoyi rady` Ukrayiny`. – Rezhy`m dostupu do sajtu: <http://rada.gov.ua/>

3. Pro derzhavnu programu rozvy`tku promy'slovosti na 2003–2011roky` : Postanova KМУ #1174 vid 28 ly`pnya 2003 roku [Elektronny`j resurs] / Oficijny`j veb-portal Verhovnoyi rady` Ukrayiny`. – Rezhy`m dostupu do sajtu: <http://rada.gov.ua/>

4. Staty`sty`chny`j shhorichny`k Ukrayiny` za 2007 rik [Elektronny`j resurs] / Oficijny`j sayt Derzhstatu Ukrayiny`. – Rezhy`m dostupu do sajtu: <http://ukrstat.gov.ua/>

5. Staty`sty`chny`j shhorichny`k Ukrayiny` za 2011 rik [Elektronny`j resurs] / Oficijny`j sayt Derzhstatu Ukrayiny`. – Rezhy`m dostupu do sajtu: <http://ukrstat.gov.ua/>

6. Osnovni zasoby` Ukrayiny` za 2000-2010rr. staty`sty`chny`j zbirny`k [Elektronny`j resurs] / Oficijny`j sayt Derzhstatu Ukrayiny`. – Rezhy`m dostupu do sajtu: <http://ukrstat.gov.ua/>

7. Balans osnovny`x zasobiv Ukrayiny` za 2012 rik staty`sty`chny`j byuleten` [Elektronny`j resurs] / Oficijny`j sayt Derzhstatu Ukrayiny`. – Rezhy`m dostupu do sajtu: <http://ukrstat.gov.ua/>

8. Derzhavna programa akty`vizaciyi rozvy`tku ekonomiky` na 2013-2014 roky` : Postanova KМУ #187 vid 27.02.2013r. [Elektronny`j resurs] / Oficijny`j veb-portal Verhovnoyi rady` Ukrayiny`. – Rezhy`m dostupu do sajtu: <http://rada.gov.ua/>

9. Pro sxvalennya Konceptiyi Zagal`noderzhavnoyi cil`ovoyi ekonomichnoyi programy` rozvy`tku promy'slovosti na period do 2020 roku: rozporядzhennya KМУ #603-r vid 17.07.2013r. [Elektronny`j resurs] / Rezhy`m dostupu: <http://zakon3/rada.gov.ua/laws/show/603-2013-%D1%80#n10>

Рецензент Балджи М.Д., д.е.н., професор кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету.

1.02.2014.

КОНКРЕТИЗАЦИЯ ФАКТОРОВ, ВЛИЯЮЩИХ НА РАЗВИТИЕ КЛАСТЕРНЫХ ИНИЦИАТИВ В ТУРИСТИЧЕСКОЙ СФЕРЕ РЕГИОНА

В статье рассмотрены существующие подходы к определению факторов развития кластерных инициатив в туристической сфере региона, реализация которых позволит не только повысить уровень конкурентоспособности туристической сферы, но и раскрыть имеющийся потенциал курортно-рекреационных территорий Украины. Конкретизированы существующие факторы, которые обеспечивают успешное развитие кластерной инициативы в туристической сфере, обоснована авторская точка зрения формирования детерминант развития кластерных инициатив в данной сфере региона.

Ключевые слова: туристическая сфера, кластер, кластерная инициатива, конкурентоспособность, туристическая услуга, детерминанты.

Пашенцева Ганна

КОНКРЕТИЗАЦІЯ ФАКТОРІВ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА РОЗВИТОК КЛАСТЕРНИХ ІНІЦІАТИВ У ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ РЕГІОНУ

У статті розглянуто існуючі підходи до визначення факторів розвитку кластерних ініціатив у туристичній сфері регіону, реалізація яких дозволить не тільки підвищити рівень конкурентоспроможності туристичної сфери, але й розкрити наявний потенціал курортно-рекреаційних територій України. Конкретизовано існуючі чинники, які забезпечують успішний розвиток кластерної ініціативи у туристичній сфері, обґрунтовано авторську точку зору стосовно формування детермінант розвитку кластерних ініціатив у цій сфері регіону.

Ключові слова: туристична сфера, кластер, кластерна ініціатива, конкурентоспроможність, туристична послуга, детермінанти.

Pashentseva Anna

THE CONCRETIZATION OF THE FACTORS WHICH INFLUENCE ON THE CLUSTER INITIATIVES' DEVELOPMENT IN THE TOURIST SPHERE OF THE REGION

The existing approaches to allocation the factors of cluster initiatives' development in the tourist sphere of the region which realization will allow not only to raise level of competitiveness of the tourist sphere of the region, but also to open the available potential of resort and recreational territories of Ukraine are considered in article. The existing factors which provide success of development of the cluster initiative in the tourist sphere of the region are concretized. The author's point of view about formation of the determinants of the cluster initiatives' development in this sphere of the region is substantiated.

Keywords: tourist sphere, cluster, cluster initiative, competitiveness, tourist service, determinants.

Постановка проблеми. Туристическая сфера является важной составляющей сферы услуг, оказывающей влияние на формирование валового внутреннего продукта, создание дополнительных рабочих мест, обеспечение занятости населения и активизацию внешнеторгового баланса. Современные трансформационные процессы экономического развития Украины предопределяют необходимость реформирования туристической сферы и повышение уровня ее конкурентоспособности. В этой связи актуальным является применение кластерного подхода, как инновационного направления развития экономики, основанного на балансе интересов, как его участников, так и субъектов социально-экономической системы. Применение данного подхода в туристической сфере региона возможно осуществить через реализацию кластерных инициатив, целью которых является обеспечение стратегической устойчивости и повышение конкурентоспособности предприятий, входящих в кластер. При этом необходимо учитывать факторы, которые могут стимулировать или сдерживать развитие кластерной инициативы. В этой связи конкретизация факторов, позволит выделить те из них, которые оказывают позитивное влияние на развитие данной инициативы и способствуют повышению конкурентоспособности туристической услуги, в создании которой принимают участие субъекты различных сфер экономики региона (предприятия размещения и питания, рекламные агентства, предприятия индустрии развлечений, предприятия, обеспечивающие трансфер).

Анализ последних исследований и публикаций. Исследованию факторов развития кластерных инициатив в туристической сфере региона посвящены работы зарубежных и отечественных ученых. Так, в работе Ю.Б. Миндлина [2] обоснована необходимость различать

факторы в зависимости от природы их воздействия. При этом уделяется внимание факторам внешней среды, которые носят комплексный характер и способны стимулировать или сдерживать развитие кластера.

Факторы успешной реализации кластерных инициатив для развития туристического продукта и обеспечения его конкурентоспособности рассмотрены в работе Н.А. Корчагиной [1]. Здесь основное внимание уделяется стратегическому видению развития кластерной инициативы с привлечением широких слоев общества, что обеспечит, по ее мнению, баланс интересов всех участников кластера.

В работе Т.В. Усковой [5] акцентировано внимание на предпосылках и условиях, необходимых для создания кластера. При этом особая роль отводится государству, задачей которого является «поддержка развития позитивных факторов и способствование преодолению препятствий, используя все возможные меры для улучшения общеэкономического климата в регионе» [5, с. 97]. Однако она не представляет перечень возможных инструментов государственного регулирования развития кластера с учетом реально складывающейся экономической ситуации в стране.

Оксфордская исследовательская группа обосновала необходимость различать факторы развития кластерных инициатив в зависимости от степени их влияния [3, с.6] и выделила «критические», «дополнительные» и «сопутствующие» факторы успеха. При этом целесообразно отметить, что данное выделение носит условный характер и может быть дополнено при условии более детального исследования этого вопроса.

Нерешенные ранее части общей проблемы. В большинстве публикаций авторы рассматривают факторы развития кластерных инициатив, оставляя без внимания анализ условий, необходимых для их формирования. Следует учитывать, что в числе факторов, определяющих успех развития кластерных инициатив необходимо выделять как стимулирующие, так и сдерживающие. С целью повышения уровня конкурентоспособности туристической сферы региона целесообразно рассматривать те факторы, которые оказывают детерминирующее воздействие на развитие кластерных инициатив в туристической сфере.

Цель статьи. Целью исследования является выделение и обоснование факторов, способствующих развитию конкурентных преимуществ кластерных инициатив в туристической сфере региона, направленных на усиление взаимодействия его участников для получения синергетического эффекта на основе интеграции части их ресурсных и инфраструктурных возможностей.

Основной материал. Кластерная инициатива является «попыткой увеличить темпы роста и конкурентоспособность кластера в определенном регионе» и направлена на «вовлечение в процесс кластеризации государства и исследовательских институтов» [4, с. 73].

Реализация кластерной инициативы в туристической сфере региона позволяет получить ряд преимуществ, к которым следует отнести повышение качества туристической услуги, что возможно достичь за счет преобладания высококвалифицированного персонала и новых технологий, а также достижение синергетического эффекта от совместной деятельности, что предопределяет повышение эффективности функционирования кластера в целом и отдельных его элементов и способствует возникновению эффекта инновационности усилению внутри- и межрегионального разделения труда. При этом конкретизация факторов развития кластерной инициативы в туристической сфере региона позволит выделить те из них, которые оказывают положительное влияние на развитие кластерной инициативы и усиливают ее конкурентные преимущества.

Так, Оксфордская исследовательская группа в качестве «критических факторов успеха» предлагает рассматривать наличие функционирующих сетей и партнерства, инновационной базы и навыков, «дополнительных факторов» - инфраструктуру, наличие крупных фирм, предпринимательскую культуру, доступ к источникам финансирования, к «сопутствующим факторам» они предлагают отнести доступ к рынкам, коммуникации, информации, рыночные условия (лидерство, конкуренция, внешние экономические влияния) [3].

Разделяя мнение ученых [3], автор считает необходимым отметить, что наличие межотраслевых связей и партнерства является предпосылкой формирования кластерной инициативы в туристической сфере ввиду того, что процесс кластеризации подразумевает наличие критической массы участников и кооперационных связей между ними. Наличие инновационной базы обеспечивает проведение научно-исследовательских разработок, при этом высокий уровень компетенции персонала способствует улучшению качества туристической услуги. Доступ к

источникам финансирования имеет особое значение в развитии кластерной инициативы, так как финансирование осуществляется не только за счет финансовых ресурсов участников кластера, но и за счет заимствованных ресурсов, а также за счет средств государственного и местного бюджетов. Наличие крупных фирм, взаимодействующих между собой, предопределяет формирование ядра кластера, вокруг которого функционируют более мелкие предприятия. При этом данное ядро должно включать предприятия, имеющие сильные конкурентные позиции на рынке, что значительно повышает конкурентоспособность всего кластера. Вместе с тем «сопутствующие факторы» развития кластерной инициативы целесообразно рассматривать в качестве внешних факторов, влияние которых не зависит от деятельности участников инициативы.

Российский ученый Н.А. Корчагина [1] отмечает важность фактора стратегического видения развития кластерной инициативы, при этом в числе характеристик их стратегий она выделяет гибкость, индивидуальный характер, учитывающий специфику рента конкурентных преимуществ, длительный период разработки. Необходимо отметить, что Н. А. Корчагина разделяет мнение Оксфордской исследовательской группы относительно необходимости доступа к источникам финансирования, что проявляется в формировании операционного бюджета кластерной инициативы и целесообразности выделения лидера, что предопределяет образование ядра кластера. Однако, по мнению автора основой для успешного функционирования и развития кластера должна быть добровольность и заинтересованность всех его участников, что предопределяет более эффективное их взаимодействие и ускорение процесса оптимизации развития кластеризации. Только в этом случае взаимодействие участников будет направлено на достижение общей цели, т.е. увеличение экономического эффекта от реализации кластерной инициативы, что возможно достичь только при определенной координации и стабильной работе каждого его участника.

Российский ученый Ю.Б. Миндлин [2] предлагает различать факторы, влияющие на развитие кластерной инициативы в зависимости от природы их воздействия и подразделяет их на способствующие и сдерживающие развитие кластерных инициатив. В числе факторов, способствующих развитию данной инициативы, он выделяет концентрацию поставщиков на территории региона, наличие высококвалифицированного персонала и базы для его подготовки, наличие научно-технической и экспериментальной базы для осуществления научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ (НИОКР), качество системы высшего профессионального образования, традиции производственной кооперации и территориально-хозяйственного планирования. Разделяя мнение этого ученого, автор считает необходимым отметить, что концентрация поставщиков в регионе является условием формирования кластера в туристической сфере региона и предполагает наличие ряда туристических предприятий, которые выступают в качестве поставщиков туристических услуг, объектов инфраструктуры, питания и досуга, которые обеспечивают комплексность рекреационного процесса.

Высокий уровень квалификации персонала в туристической сфере региона предопределяет предоставление туристических услуг высокого качества, что соответствует требованиям международных стандартов обслуживания. Поэтому наличие высококвалифицированного персонала целесообразно рассматривать в качестве конкурентного преимущества кластера, реализация которого позволяет повышать уровень конкурентоспособности туристической услуги.

Деятельность научно-исследовательских институтов и наличие базы для осуществления НИОКР позволяет генерировать новые знания и проводить научные исследования, что обеспечивает эффективность функционирования кластера в туристической сфере региона и способствует распространению инноваций и обмену информацией среди его участников, что способствует повышению уровня конкурентоспособности кластера по сравнению с другими предприятиями.

Высшие учебные заведения, как составляющий элемент кластера в туристической сфере региона, обеспечивают подготовку кадров для туристической сферы и удовлетворяют потребность рынка туристических услуг в трудовых ресурсах. При этом качество системы высшего профессионального образования предопределяет уровень квалификации выпускаемых специалистов.

Взаимодействие участников способствует формированию кооперационных связей между ними, что является условием формирования кластера в туристической сфере региона. Следует учитывать, что кооперация предполагает совместное ведение хозяйственной деятельности, что позволяет эффективно использовать совокупный потенциал участников кластера, сокращать

издержки и повышать эффективность его функционирования с целью получения синергетического эффекта от взаимодействия всех участников процесса кластеризации.

Активная позиция государственной власти в вопросе формирования кластера в туристической сфере региона заключается в признании кластерной модели развития экономики в качестве приоритетной для повышения конкурентоспособности региона и финансовой поддержке кластерной инициативы. При этом использование ресурсов государственного бюджета в проектах кластеров должно сочетаться с соразмерными вложениями со стороны как региональных органов власти, поддерживающих развитие кластеров в целевых программах регионального развития, так и со стороны участников кластеров.

В числе сдерживающих факторов Ю.Б. Миндлин [2] предлагает выделять низкое качество поставщиков и бизнес-климата, низкую эффективность систем поставок, слабые связи между высшими учебными заведениями и научно-исследовательскими институтами, слабую позицию государственной власти в вопросе формирования кластера и недостаточный опыт в ведении конкурентной борьбы. Безусловно, влияние этих факторов оказывает негативное воздействие на процесс реализации кластерной инициативы и способствует снижению уровня конкурентоспособности кластера.

Выводы. Таким образом, принимая во внимание выше отмеченное, целесообразно подчеркнуть необходимость дифференциации факторов, влияющих на развитие кластерных инициатив в туристической сфере региона по уровню воздействия. Это позволяет конкретизировать их по двум группам: позитивные и негативные. При этом необходимо учитывать, что активизация кластерной инициативы предопределяется высоким уровнем концентрации туристических предприятий в регионе, наличием кооперационных связей между участниками, информационной доступностью, наличием инновационной базы в регионе, интересом и инициативой участников, развитием объектов инфраструктуры и качеством системы высшего профессионального образования, которые автор предлагает называть условиями формирования кластерных инициатив в туристической сфере региона. В этой среде формируются факторы, усиливающие развитие кластерных инициатив в туристической сфере региона. Поэтому целесообразно определить их в качестве детерминант, к которым автор относит высокий уровень инвестиционной привлекательности, механизм реализации стратегии кластерной политики, инновационную активность участников, заинтересованность государства в развитии кластерной инициативы, наличие нормативно-правовой базы, доступ к источникам финансирования и наличие квалифицированного персонала.

Литература

1. Корчагина Н.А. Особенности реализации кластерных инициатив в туризме / Н.А. Корчагина // Вестник АГТУ. – 2010. – №1. – С.131-137.
2. Миндлин Ю.Б. Региональный кластер, как локализованное организационное образование / Ю.Б. Миндлин// Экономика и управление в XXI веке: теория, методология, практика: матер. междунар. научно-практ. конф. – М.: Научные технологии. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.nauteh.ru/index.php/conference-cnf-2012-02/80-a>
3. Clusters in Germany. An Empirical Based Insight View on Emergence, Financing, Management and Competitiveness of the Most Innovative Clusters in Germany / Dr. Gerd Meier zu Kocker / Institute for Innovation and Technology. Berlin, 2008. – 115 P.
4. Solveil O., Lindqvist G., Ketels Ch. The Cluster Initiative Greenbook. Gothenburg, 2003. – 215 P.
5. Ускова Т.В. Развитие региональных кластерных систем / Т.В. Ускова // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2008. – № 1. – С. 92-103.

1. Korchagyna N.A. Osobennosti realizatsii klasternykh initsiativ v turyzme / N.A. Korchagyna // Vestnyk AGTU. – 2010. – #1. – С.131-137.
2. Myndlyn Yu.B. Regionalnyj klaster, kak lokalizovannoe organizatsionnoe obrazovaniye / Yu.B. Myndlyn// Ekonomika y upravleniye v XXI veke: teoriya, metodologiya, praktika: mater. mezhdunar. nauchno-prakt. konf. – M.: Nauchnyye technology. [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupa: <http://www.nauteh.ru/index.php/conference-cnf-2012-02/80-a>
3. Uskova T.V. Razvitiye regionalnykh klasternykh sistem / T.V. Uskova // Ekonomicheskiye y sotsialnyye peremeny: fakty, tendency, prognoz. – 2008. – # 1. – С. 92-103.

УДК 336.5:330.3

Poberezhna Katerina

FEATURES OF NATIONAL HUMAN RESOURCES MANAGEMENT TRAJECTORIES IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

The purpose of the article is to find the balance of global trends in human resource management and the degree of influence of national culture on the labor potential of companies. The aspects of human resource management (HRM), associated with differences in national cultures are examined. The article analyzes the existing practice of human resource management in European countries: the challenges that have occurred in the UK, are a reflection, regulation changes arising from both the UK government and the current processes of globalization. French modern HRM practices are the result of the unique demographic situation in Europe, the state policy in the field of labor relations, accelerated internationalization of large companies and significant real impact of the trade union movement. The article concludes that, namely, in the present conditions is the link HRM staff productivity and the company as a whole. This is due primarily to the need to increase and create a competitive advantage for enterprises through the development and adaptation of their labor potential. HR professionals and managers should pay special attention to the formation of labor potential, which, in particular, should take into account the existing cross-cultural differences of their employees, their different values and needs.

Key words: labor resources, labor potential, human resource management, cultural differences, transformation processes, unemployment.

Побережна Катерина

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАЄКТОРІЙ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Мета статті полягає в пошуку балансу світових тенденцій в галузі управління людськими ресурсами і ступенем впливу національних культур на трудовий потенціал компаній. Розглядаються аспекти управління людськими ресурсами (HRM), що пов'язані з відмінностями національних культур. У статті аналізуються існуючі практики управління людськими ресурсами в європейських країнах: виклики, які відбулися у Великобританії, є відображенням, змін регулювання, що виникають як з боку уряду Великобританії, так і процесами глобалізації. Сучасні французькі практики HRM є результатом унікальної демографічної ситуації в Європі, державної політики у галузі трудових відносин, прискореної інтернаціоналізації великих компаній і значного реального впливу профспілкового руху. У статті робляться висновки про те, що, саме, в сучасних умовах HRM є основою забезпечення продуктивності персоналу і компанії в цілому. Це пов'язано, в першу чергу, з необхідністю збільшувати і створювати конкурентні переваги для підприємств за рахунок розвитку та адаптації їх трудового потенціалу. HR фахівці і керівники особливої увагу повинні приділяти формуванню трудового потенціалу, який, в тому числі, повинен враховувати існуючі крос- культурні відмінності своїх співробітників, їх різні цінності і потреби.

Ключові слова: трудові ресурси, трудовий потенціал, управління людськими ресурсами, культурні відмінності, трансформаційні процеси, безробіття.

Побережная Екатерина

ОСОБЕННОСТИ НАЦИОНАЛЬНЫХ ТРАЕКТОРИЙ УПРАВЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Цель статьи заключается в поиске баланса мировых тенденций в области управления человеческими ресурсами и степенью влияния национальных культур на трудовой потенциал компаний. Рассматриваются аспекты управления человеческими ресурсами (HRM), связанные с различиями национальных культур. В статье анализируются существующие практики управления человеческими ресурсами в европейских странах: вызовы, которые произошли в Великобритании, являются отражением, изменений регулирования, возникающих как со стороны правительства Великобритании, так и происходящих процессов глобализации. Современные французские практики HRM являются результатом уникальной демографической ситуации в Европе, государственной политики в области трудовых отношений, ускоренной интернационализации крупных компаний и значительного реального влияния профсоюзного движения. В статье делаются выводы о том, что,

именно, в современных условиях HRM является связующим звеном производительности персонала и компании в целом. Это связано, в первую очередь, с необходимостью увеличивать и создавать конкурентные преимущества для предприятий за счет развития и адаптации их трудового потенциала. HR специалисты и руководители особое внимание должны уделять формированию трудового потенциала, который, в том числе, должен учитывать существующие кросс-культурные различия своих сотрудников, их различные ценности и потребности.

Ключевые слова: трудовые ресурсы, трудовой потенциал, управление человеческими ресурсами, культурные различия, трансформационные процессы, безработица.

Introduction

Transformation processes taking place in emerging economies have their historical path. At the turn of the 80s and 90s, they faced a number of challenges; they were trying to create a market economy with social aspects, as well as democratic governance. Transformation processes involve not just the dismantling of economic and social structures inherited from the previous government. Necessary to create a new set of values that would be acceptable to the public. It takes time for the necessary institutional solutions. In a global economy, where the degree of HRM activities is largely the key to efficient operation of enterprises, a specific role for the formation of, taking into account the balance of all cross cultural values and practices of relations involved in the production process.

The goal of the article

The overall objective of this paper is to analyze the problems and finding possible balancing between the effective management of human resources and the influence of national culture, all the participants involved in the production process. Identifying future trends and practices in HRM through their study in European countries

Research methods

The following research methods have been used: system, logic and comparative analysis of scientific conceptions. In addition, empirical studies carried out in different countries are presented. The primary data from enterprises were collected. Other data were derived from printed papers, books and statistics.

Outcomes of research

Considering on the literature review, we note that the main challenges for the enterprises in the context of globalization emphasized Edwards (2006), who noted that requires the attention of doing business across national boundaries, and this entails expanding the issues for each type of organization when they are faced with problem of relations in different cultural environments. O'Keefe argues that the emergence of the global economy has led to the fact that only long-term competitive advantage is the ability of an organization to effectively use human resources. HRM has become a significant factor in the management for organizational success. At the same time, Sveiby (1999) describe an economy based on knowledge, emphasizes the importance of "learning organizations" and human resources. Feature of working in multinational companies leads to the need to find effective forms of management HR. In our view, it is interesting approach of French scientists Paul Evans and Yves Doz (1999), offering to find an answer in the field of organizational behavior.

The whole challenge of managing across cultures is about balancing the seemingly opposing values and practices in such a ways as to create advantages from them.

The research of Evans and Doz is particularly relevant to all areas of strategic HR across cultures. In addition to recognizing that dualities exist and must be balanced, it is clear that HRM requirements become less a matter of having the right people at the right place at the right time, but more a matter of integrating selection, reward and appraisal practices within organizational values, which will allow a balanced outcome under a range of cultural conditions.

The key role of labor, and thus HRM, in modern organizations is emphasized by Sparrow (1999). He concludes that getting the people issues right is critical. This perspective is reflected in the increased professionalism of the HRM function in the UK. HRM practices in the UK are influenced by increasing levels of regulation arising both from the UK government and from membership in the EU.

The establishment of more employee supportive legislation is found in the introduction of the minimum wage. Nevertheless, much of current UK employment legislation remains restrictive and controlling labor. Policies emanating from the EU have worked in the opposite direction and seek to emphasize employee welfare, involvement and commitment.

The continued move towards increased use of performance-related pay presents a particular challenge to the HRM professional, since the systems, while motivating those receiving the payments, can have a considerable negative effect on the commitment and motivation of those who do not receive them. No matter how the system appears to be, it is unlikely that an organization has sufficient resources to reward all those

meeting their targets, and in the longer term such schemes may be problematical as there will be strong upward pressures in salary costs.

Thus, the current French HRM practices are the result of several constraints such as strong and specific regulations, demography unique in Europe, the acceleration of internationalization of large organizations, and sociological upheaval. These practices are converging with those of other countries under pressure from similar factors. French HR managers are striving to adapt French organizations to their environment by relying on unique practices or practices similar to those implemented in other countries. The demographic and political environment is particularly characterized by the importance of the baby boomers and the second by the relationship between the State and the social partners.

However, the HR function, which took over the task of innovation in the reforms of working hours, and negotiation and implementation of the new measures, gained more influence. The HR function took over measurement and financial tools in order to optimize choices and control the costs related to the 35-hour workweek.

In France, career management is often based on the division of employees, especially between those who have and those who do not have the status of "cadre". Human resource managers pay great attention to the careers of the first category, among them the high potential employees, since qualitative flexibility is expected from them because they make up the central core of the organization as defined by the model of the flexible firm.

The use of the Internet as a recruitment tool is on the rise in France, particularly for large companies. Generalist and institutional Web sites stream the recruitment market out. The most common screening process remains the traditional employment interview. On average, the recruitment process requires three interviews, and the manager, who will be responsible for the new employee's performance, makes the final hiring decision. French labor laws strongly influence the training practices in France. French organizations with ten or more people on the payroll face a mandatory financial contribution of 1.5 percent of the wage bill for training or face financial penalties. With fewer employees, the contribution is 0.15 percent of the wage bill. On average, organizations spend more than the legal minimum required, with a training contribution of around 3 percent of the wage bill. The access rate to training, i.e. the percentage of employees who participate in training programs during one year, is on average 38 percent and is over 60 percent for large organizations. This rate also varies with the level of qualification, from 10 percent for unskilled workers to 60 percent for technicians and executive. The trend in training is for organizations to tailor their programs to their direct needs.

Paying particular attention to the French of the individualization of compensation. Recognition of competencies constitutes an essential determinant of individualization. Nevertheless, an increasing individualization may give rise to a diminishing interest in the aims of the organization as a whole. Variable compensation concerns both collective and individual performance. At the collective level, gain sharing is on the rise. At the individual level, the widespread use of bonuses and exceptional premiums enables organizations to reward individual performance, yet keep a security margin in case the economy deteriorates. Nevertheless, as the variable part of compensation increases, this raises security and equity issues for the employee. The emphasis on individualization turns equity into a key issue. Trying to achieve equity furthers the expansion of flexible compensation through plans, which increase employee satisfaction regarding the benefits offered by the organization.

To sum it up, HRM is more than ever dedicated to the necessity of productivity within both the HR function and the organization as a whole. In order to make an impact, add value, and create a competitive advantage for the organization, HR professionals and line managers can no longer overlook the differing values of the employees.

Conclusions

Firms are likely to continue experimenting with variable compensation and high performance work systems to enhance productivity.

A stronger relation between the level of unemployment and the level of the minimum wage was noted in case of the minimum wage according to the purchasing power parity (PPP) than the minimum wage according to the exchange rate.

The general context within which HRM changes have taken place in the UK is a reflection, primarily, of changing regulation arising both from the UK government and from membership in the EU, globalization and strong pressures to drive costs downwards.

The current French HRM practices are the result of several constraints such as strong and specific state regulations, a demography unique in Europe, the acceleration of internationalization of large organizations, and sociological upheaval.

References

1. Blanchard O., Wolters J. (1999). The Role of Shocks and Institutions in the Rise of European Unemployment: The Aggregate Evidence, National Bureau of Economic Research, Working Paper nr w7282, August.
2. Boeri T., Terrell K. (2002), Institutional Determinants of Labor Reallocation in Transition. „Journal of Economic Perspectives", nr 1.
3. Clague C. (1992), The Emergence of Market Economies in Eastern Europe, red. C. Clague. G.C. Rausser. Blackwell. Cambridge.
4. FUROSTAT (www. cc.europa.eu/eurostat).
5. Jackman R., Layard R., Nickeli S. (1991). Unemployment: Macroeconomic Performance und the Labor Market. Oxford University Press, Oxford.
6. Celia de Anca. Vazquez A. (2007). Managing Diversity in the Global Organizations. Palgrave Macmillan. 238 p.
7. Dowling P., Welch D., (2005). IHRM: Managing People in a Multinational Context. Thomson Learning. 333 p.
8. Evans P., Doz Y., (1999). HRM on edge: A Duality Perspective. <http://www.qucstia.coni/googleScholar>.
9. Edwards T., Rees Ch., (2006). IHRM: Gloabalization. National Systems and Multinational Companies. Prentice Hall. 310 p.

Рецензент Архиреев С.І., д.е.н., професор завідувач кафедри загальної економічної теорії Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут».

1.02.2014.

УДК 334.012.42

Пруднікова Ганна

ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ ВИДІВ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА ІЗ УРАХУВАННЯМ СУЧАСНИХ УМОВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

В статті розроблено авторський підхід до класифікації видів диверсифікації діяльності торговельного підприємства, який на відміну від традиційного підходу розкриває економічну природу диверсифікації діяльності як сучасного механізму забезпечення ефективного розвитку підприємства та розширює погляд на вигоди, що можуть бути отримані в результаті впровадження диверсифікаційного шляху розвитку. В основу розробки авторської класифікації було покладено такі принципи сучасної парадигми розвитку підприємств як інтелектуалізація, інноваційність, соціалізація та гуманізація господарської діяльності. За такого підходу авторська класифікація видів диверсифікації діяльності торговельного підприємства відповідає сучасним умовам господарювання та збільшує шанси суб'єкта господарювання у досягненні ринкового успіху в довгостроковій перспективі. Відповідно до внутрішніх можливостей та цілей диверсифікаційного розвитку керівництво торговельного підприємства на основі розробленої сучасної класифікації має можливість обрання оптимального та такого, що відповідає ринковим умовам, виду диверсифікації діяльності.

Ключові слова: диверсифікація діяльності, класифікація видів, традиційний підхід, сучасні умови господарювання, авторський підхід, вигоди.

Пруднікова Анна

ОСОБЕННОСТИ КЛАССИФИКАЦИИ ВИДОВ ДИВЕРСИФИКАЦИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТОРГОВОГО ПРЕДПРИЯТИЯ С УЧЁТОМ СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЙ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

В статье разработан авторский подход к классификации видов диверсификации деятельности торгового предприятия, который в отличие от традиционного подхода раскрывает экономическую природу диверсификации деятельности как современного механизма обеспечения эффективного развития предприятия и расширяет взгляд на выгоды, которые могут быть получены в результате внедрения диверсификационного пути развития. В основу разработки авторской классификации были положены такие принципы современной парадигмы развития предприятий как интеллектуализация, инновационность, социализация и гуманизация

хозяйственной деятельности. При таком подходе авторская классификация видов диверсификации деятельности торгового предприятия отвечает современным условиям хозяйствования и увеличивает шансы субъекта хозяйствования в достижении рыночного успеха в долгосрочной перспективе. В соответствии с внутренними возможностями и целями диверсификационного развития руководство торгового предприятия на основе разработанной современной классификации имеет возможность выбора оптимального и такого, что отвечает рыночным условиям, вида диверсификации деятельности.

Ключевые слова: диверсификация деятельности, классификация видов, традиционный подход, современные условия хозяйствования, авторский подход, выгоды.

Prudnikova Ganna

FEATURES OF THE CLASSIFICATION FORMS OF DIVERSIFYING THE ACTIVITY OF A TRADE ENTERPRISE IN ACCORDANCE WITH THE MODERN BUSINESS ENVIRONMENT CONDITIONS

In the article the author's approach to the forms classification of diversifying the activity of a trade enterprise is developed and in contradistinction to the traditional approach reveals the economic nature of diversifying the activity as a modern mechanism to ensure the effective development of the enterprise and expanding the view at the benefits that can be derived from the introduction of the diversification way of development. Such principles of the modern paradigm of an enterprise development as intellectualization, innovation, socialization and humanization of economic activity were the basis for the development of the author's classification. With this approach, the author's classification diversifying the activity of a trade enterprise meets modern economic conditions and increases the chances of a business entity to achieve market success in the long term. In accordance with the internal capabilities and goals of diversification development the trade enterprise management with the help of developed modern classification has the opportunity of optimal and such that responds to market conditions choice of diversifying the activity form.

Key words: diversifying the activity, classification of the forms, traditional approach modern business environment conditions, the author's approach, benefits.

Постановка проблеми. В сучасних ринкових умовах господарювання ефективність розвитку торговельних підприємств залежить від здатності своєчасно «оновлювати» власну діяльність шляхом проведення диверсифікації. Коли ринковим середовищем сформована необхідність проведення диверсифікації діяльності, постає питання, якому з альтернативних видів її здійснення варто віддати перевагу з точки зору можливості досягнення максимальної економічної ефективності. Зазначена проблема підсилюється тим фактом, що різний рівень ресурсної забезпеченості обумовлює проведення диверсифікації діяльності із різноманітними характеристиками, що певним чином впливає на досягнення поставлених цілей. Проблема формування кола можливих видів диверсифікації діяльності формує необхідність розробки класифікації видів її здійснення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі розробки класифікації та обґрунтування видів диверсифікації діяльності підприємств присвячено праці таких вчених-економістів як М.М. Скоробогатов, А.А. Бокань, Г.О. Пересадько, А.Ю. Алікін, В.А. Солдаткін та інших. Віддаючи належне значущості та змістовності працям зазначених науковців, варто зазначити, що в них пропонується традиційний підхід до виокремлення видів диверсифікації діяльності, який означає їх невідповідність сучасним умовам господарювання підприємств. Ця невідповідність полягає в тому, що існуючі у науковому світі види диверсифікації діяльності на практиці не здатні забезпечити значний успіх від її впровадження, оскільки у традиційній класифікації відсутній зв'язок із сучасними концепціями розвитку підприємств.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Традиційність поглядів на диверсифікацію діяльності вимагає її доповнення сучасними класифікаційними критеріями, які розкривають її економічну природу як сучасного механізму забезпечення ефективного розвитку торговельного підприємства.

Мета статті. Метою дослідження є розробка класифікації видів диверсифікації діяльності торговельного підприємства, яка враховує сучасні умови господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. В результаті проведення наукового дослідження було розроблено авторську класифікацію видів диверсифікації діяльності торговельного підприємства (див. рис. 1).

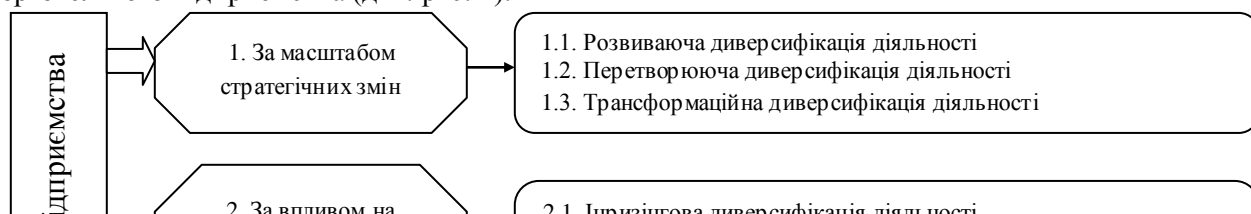

Рис. 1. Авторський підхід до класифікації видів диверсифікації діяльності торговельного підприємства

На відміну від традиційної запропонована класифікація не тільки доповнює її, але й розширює погляд на вигоди, що можуть бути отримані в результаті впровадження диверсифікаційного шляху розвитку. У якості теоретичної бази розробки цієї класифікації було взято принципи сучасної парадигми розвитку підприємств, а саме:

- інтелектуалізація господарської діяльності – успіх сучасного торговельного підприємства починає визначатися не стільки рівнем його техніко-технологічної, скільки людським капіталом, а саме рівнем його професіоналізму та компетентності. За таких умов вкладання коштів у розвиток персоналу стає головним об'єктом інвестування [3, с. 240];

- інноваційність господарської діяльності – здатність розробляти та/або впроваджувати новітні бізнесові технології робить підприємство стійким не лише у поточному періоді, але й формує його образ як потужного конкурента, швидко наблизитися до якого є не так просто, як за умов «неінноваційних» конкурентних переваг. В свою чергу, здобуття конкурентних переваг в інноваційній сфері забезпечує можливість перманентного впровадження диверсифікації діяльності, зниження ризиків її проведення шляхом постійного впровадження стратегічних змін [1, с. 98; 4, с. 331];

- соціалізація господарської діяльності – соціальний підхід до господарювання робить торговельне підприємство відповідальним за результати своєї діяльності, що в свою чергу призводить до розширення партнерських взаємовідносин й зростання репутаційного капіталу [5, с. 70];

- гуманізація господарської діяльності – в центрі уваги конкретна людина з її фізіологічними й соціальними інтересами та потребами, ігнорування яких є серйозної загрозою, оскільки людська незадоволеність є джерелом зниження продуктивності праці, що не може не позначитися на результатах діяльності підприємства [2, с.107].

Так, за масштабом стратегічних змін, викликаних проведенням диверсифікації діяльності, можна виділити розвиваючу диверсифікацію, сутність якої полягає у спрямованості на покращення поточної діяльності торговельного підприємства, тобто орієнтації на вирішення оперативних проблем функціонування; перетворюючу, яка полягає у поступовому перетворенні окремих бізнес-процесів на підприємстві (технологічних, кадрових, організаційних та інших); та трансформаційну диверсифікацію діяльності, за якої відбувається проведення комплексних перетворень абсолютно всіх бізнес-процесів торговельного підприємства.

Важливим аспектом оцінювання ефективності диверсифікації діяльності є визначення її впливу на ринкову вартість торговельного підприємства. Відповідно до цього пропонується виокремлювати інкризінгову, таку, що збільшує, нейтральну, яка жодним впливом не впливає, та декризінгову диверсифікацію діяльності, яка призводить до зменшення ринкової вартості торговельного підприємства, що свідчить про загрозові тенденції її проведення.

Великого значення за сучасних ринкових умов набуває розвиток торговельних підприємств на засадах управління знаннями, невід'ємною складовою чого виступає формування його інтелектуального капіталу. Згідно цього принципу пропонується виокремлювати інформативну диверсифікацію діяльності торговельного підприємства, проведення якої здійснюється на основі структурованого потоку даних стосовно певного економічного об'єкта або процесу. Її антиподом виступає гносеологічна диверсифікація, відмінністю якої є організація діяльності не лише на основі економічної інформації, а на професійних навичках, вміннях, здатностях, життєвому досвіді, ділових та особистих контактах працівників даного торговельного підприємства. Результатом такої диверсифікації виступатиме здобуття та розвиток персоналом власних професійних компетенцій і, як наслідок, становлення торговельного підприємства як самонавчальної організації.

За способом просторової організації, тобто розосередженості диверсифікаційних бізнес-процесів між певними суб'єктами ринкових відносин пропонується розрізнити самодиверсифікацію діяльності, сутність якої полягає у концентрації всіх пов'язаних з нею бізнес-процесів в межах торговельного підприємства, що диверсифікується. Протилежними їй виступатимуть аутсорсингова диверсифікація діяльності, тобто передача певних, як правило другорядних диверсифікаційних бізнес-процесів сторонній організації (аутсорсеру), яка спеціалізується у відповідній сфері бізнесу, з метою фокусування уваги й підвищення ефективності основних процесів диверсифікації. Особливістю франчайзингової диверсифікації діяльності полягає у передачі торговельним підприємством (франчайзером) іншій фірмі (франчайзі) виключного права на організацію та ведення бізнесу від імені та згідно вимог, встановлених франчайзером з одночасною виплатою йому франчайзингових платежів. За даного підходу диверсифікація діяльності полягає в отриманні торговельним підприємством доступу до нових цільових сегментів ринку, а прибутковість її визначається обсягом отриманих франчайзингових платежів. На розвиток сучасних форм організації бізнесу значною мірою впливають такі тенденції розвитку сучасних ринків, як глобалізація, зростання значення рівня якості товару, його ціни і ступеня задоволеності споживачів, підвищення важливості стійких відносин із контрагентами, а також складність інформаційно-комунікаційного простору. За таких умов пошук дієвих способів виживання і розвитку втілюється у поширенні стратегічного партнерства як найбільш прогресивної організаційної форми економічної мікросистеми. Підтвердженням даного постулату виступає можливість проведення партнерської диверсифікації діяльності, сутність якої полягає у встановленні стратегічної взаємодії торговельного підприємства з фірмами торгової та інших галузей, за якої шляхом об'єднання ресурсів, знань, вмінь та компетенцій у першому випадку підприємство отримує доступ до нових цільових сегментів споживачів, а в іншому можливість отримання прибутків від нового, хоча й повністю не належного йому виду бізнесу.

Успіх проведення торговельним підприємством диверсифікації діяльності багато в чому залежить від рівня інноваційності застосовуваних техніки й технологій бізнесу. Відповідно до цього пропонується розрізнити традиційну, тобто, таку, що орієнтується на низький рівень інноваційної відповідності сучасним технологічним розробкам, та інноваційну диверсифікацію діяльності, за якої ця відповідність є достатньо високою.

За способом організації системи управління диверсифікаційними бізнес-процесами доцільно виокремити централізовану диверсифікацію діяльності, за якої керівництво вищої ланки залишає за собою більшу частину повноважень, необхідних для прийняття стратегічних рішень, та

децентралізовану, що характеризується делегуванням управлінських функцій менеджерам структурних підрозділів торговельного підприємства.

Диверсифікація діяльності як спосіб досягнення стратегічних цілей торговельного підприємства, розділяє їх за певною спрямованістю. Ця спрямованість визначає пріоритетні інтереси менеджменту підприємства та віддзеркалює рівень соціалізації його бізнес-процесів. В залежності від того, який характер мають цілі диверсифікаційного розвитку, можна виокремити економічну диверсифікацію діяльності торговельного підприємства, де головною сферою керівних інтересів виступає фінансова складова успішності її проведення; соціально-орієнтовану, за якої значна увага приділяється забезпеченню соціального благополуччя працівників торговельного підприємства; та екологічну диверсифікацію діяльності, яка ґрунтується на сучасних тенденціях становлення екологічної свідомості суспільства, визначає бережне ставлення до природного середовища одним з провідних завдань розвитку підприємницької діяльності. Не дивлячись на сутнісну протилежність зазначених видів, необхідно зазначити, що лише практичне їх поєднання формує нову парадигму сталого диверсифікаційного розвитку торговельних підприємств.

Висновок. Таким чином, в результаті проведеного дослідження було встановлено невідповідність традиційної класифікації видів диверсифікації діяльності торговельного підприємства сучасним ринковим умовам, а саме інтелектуалізації, інноваційності, соціалізації та гуманізації господарювання. З метою вирішення цієї проблеми розроблено авторську класифікацію видів диверсифікації діяльності торговельного підприємства, яка на відміну від традиційної враховує сучасні умови господарювання й розширює погляд на вигоди, що можуть бути отримані торговельним підприємством в результаті впровадження диверсифікаційного шляху розвитку.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є розробка науково-методичного підходу до обґрунтування оптимальності певного виду диверсифікації діяльності внутрішнім можливостям і цілям торговельного підприємства.

Література

1. Волков О.І. Економіка та організація інноваційної діяльності: підручник / О.І.Волков, М.П. Денисенко. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 662 с.
2. Грیشнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: підручник / О.А. Грیشнова. – К.: Знання, 2004. – 535 с.
3. Дядечко Л.П. Інтелектуалізація трудових ресурсів – основа розвитку економіки підприємства / Л.П.Дядечко, Т.І. Носова // Торгівля і ринок України. – 2012. – № 34. – С.238-242.
4. Колінко Н.О. Структурно-логістична схема управління інноваційною діяльністю / Н.О. Колінко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2012. – № 727. – С. 329-340.
5. Скрипченко О.О. Уточнення змістовних елементів поняття «соціалізація» в контексті управління персоналом / О.О. Скрипченко // Управління розвитком. – 2013. – №4. – С. 69 – 71.

1. Volkov, O.I. and M.P. Denisenko, M.P. (2007), *Ekonomika ta organizatsiia innovatsinoi diialnosti* [Economics and organization of innovative activity], Center for textbooks, Kiev, Ukraine.

2. Grishnova, O.A (2004), *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny* [Labor economics and social and labor relations], Znannia, Kiev, Ukraine.

3. Diadechko, L.P. and Nosova, T.I. (2012), “The labor force intellectualization - the foundation of economy of an enterprise development”, *Trade and market of Ukraine*, Vol. 34, pp. 238-242.

4. Kolinko, N.O. (2012), “Structural and logistical scheme of innovation management”, *Herald of Natinal University “Lvivska politekhnikha”*, Management and entrepreneurship in Ukraine: the stages of formation and development problems, Vol. 727, pp. 329-340.

5. Skripchenko, O.O. (2013), “Clarifying the concept of meaningful elements "socialization" in the context of human resource management”, *Development management*, Vol. 4, pp. 69-71.

Рецензент Балджи М.Д., д.е.н., професор кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету.

1.02.2014.

ФІНАНСУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Ключові, для сучасної України глобалізаційні, виклики призводять до посилення диференціації регіонів за рівнями сталого розвитку. У статті зосереджено увагу на досліджені суті фінансування економічної складової сталого розвитку регіонів України. Обґрунтовано продемонстровано систему показників діагностики конвергентивно - дивергентивних процесів сталого розвитку регіонів та регіональні диспропорції у фінансуванні. Відповідно для розвитку регіону має стати пошук зовнішніх джерел забезпечення економічного розвитку, тому що від інтенсивності й ефективності інвестиційних процесів, певним чином залежить якісний рівень економічних, соціальних і політичних перетворень в Україні.

Висвітлено основні аспекти фінансового забезпечення економічної сфери сталого розвитку регіонів України. Також, у межах аналітичного дослідження, автором намічені основні стратегічні кроки для вирішення проблеми не ефективного використання фінансових ресурсів спрямованих у економічну сферу.

Ключові слова: конвергентивно-дивергентивні процеси, сталий розвиток регіону, фінансове забезпечення, фінансові ресурси регіону, державний бюджет, дотації, субвенції.

Ропотан Ірина

ФИНАНСИРОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СОСТАВНОЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

Ключевые, для современной Украины глобализационные, вызовы приводят к усилению дифференциации регионов по уровням устойчивого развития. В статье сосредоточено внимание на исследовании сущности финансирования экономической составляющей устойчивого развития регионов Украины. Обосновано продемонстрировано систему показателей диагностики конвергентивно - дивергентивных процессов устойчивого развития регионов и региональные диспропорции в финансировании. Соответственно для развития региона должен стать поиск внешних источников обеспечения экономического развития, так как от интенсивности и эффективности инвестиционных процессов, определенным образом, зависит качественный уровень экономических, социальных и политических преобразований в Украине.

Освещены основные аспекты финансового обеспечения экономической сферы устойчивого развития регионов Украины. Также, в рамках аналитического исследования, автором намечены основные стратегические шаги для решения проблемы неэффективного использования финансовых ресурсов направленных в экономическую сферу.

Ключевые слова: конвергентивно-дивергентивни процеси, устойчивое развитие регион, финансовое обеспечение, финансовые ресурсы региона, государственный бюджет, дотации, субвенции.

Ропотан Ірина

FINANCING OF COMPOSITE ECONOMIC SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE REGIONS OF UKRAINE

The key to modern Ukraine globalization, challenges lead to increased differentiation of regions in terms of sustainable development. The article focuses on a study of the essence of the economic component of financing sustainable development of the regions of Ukraine. Reasonably demonstrated scorecard diagnostics konvergetivno - divergetivnih processes sustainable regional development and regional disparities in funding. Accordingly, for the development of the region should be to find external sources of economic development, as the intensity and efficiency of investment processes in a certain way depends on the quality level of economic, social and political reforms in Ukraine.

The basic aspects of the financial providing of social sphere of steady development of regions of Ukraine are reflected. Also, within the limits of analytical research, an author is set basic strategic steps for the decision of problem of the not effective use of financial resources.

Keywords: konvergetivno-divergetivni processes, sustainable development region, financial support, financial resources of the region, the state budget, grants, subventions.

Постановка проблеми. Регіональна диференціація соціально-економічних процесів в Україні зумовлює потребу дослідження сутності та причин неоднорідності території країни в першу чергу у спроможності акумулювати фінансові ресурси для забезпечення сталого довгострокового розвитку. Під сталим розвитком при цьому будемо розуміти збалансований у

соціальному, економічному та екологічному аспектах розвитку, який дозволяє у довгостроковій перспективі забезпечити високий рівень якості життя теперішніх та майбутніх поколінь.

Фінансування економічної складової сталого розвитку є одним з пріоритетних напрямів, адже саме від рівня розвитку економіки держава забезпечує функціонування сучасного суспільства, генеруючи йому блага. Розвиток ринкової економіки, реалізація інвестиційно-інноваційної моделі функціонування українського суспільства та орієнтація на євроінтеграцію можуть бути забезпечені лише високим рівнем економічного розвитку, який у свою чергу не можливий без достатнього рівня фінансування.

Аналіз останніх досліджень. Фінансування економічної складової розвитку регіонів країни є об'єктом дослідження таких іноземних науковців, як Г.Пагенкопф (H. Pagenkopf), Д.Попіц (J. Popitz), Д.Мартінез-Везгез (J. Martinez-Vazquez), Д.Боекс (J. Boex), Р.Бахл (R. Bahl), В.Оейтс (W. Oates) та інших. Також цій проблематиці присвячені наукові праці таких українських, російських і білоруських вчених, як О.Андронов, Н.Балдич, В.Бодров, М.Бутко, О.Василик, В.Геєць, З.Герасимчук, Б.Даниплишин, О.Заброцька, Н.Зубаревич, М.Карлін, Б.Карпінський, Т.Клебанова, О.Кожемяченко, П.Круш, Ю.Криворотько, І.Луніна, В.Лексін, С.Львовичкін, О.Мозенков, О.Морозова, Т.Найдьонова, М.Нарзіков, А.Павленко, Ю.Петленко, О.Пенюгалова, М.Полозков, О.Рожко, І.Соломко, О.Тішутіна, Т.Черняєва, О.Швецов, Ю.Яценко та багато інших. Основний акцент у своїх дослідженнях науковці роблять на дослідженні методик та аналізі рівнів конвергентного, чи дивергентного розвитку регіонів країни на основі статистичних даних та типології регіонів за рівнем конвергенції.

Метою статті є дослідження економічної сутності, ролі і значення фінансування економічної складової сталого розвитку регіонів країни, встановити умови та інструменти її забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі діагностики фінансового забезпечення економічної складової сталого розвитку не будемо обмежувати його лише бюджетними коштами та ресурсами приватного бізнесу і населення. Також до їх переліку віднесено кредитні, інвестиційні ресурси у т.ч. активи інститутів спільного інвестування тощо. Аналіз показників діагностики конвергентно-дивергентних процесів фінансового забезпечення економічної сфери сталого розвитку регіонів у 2012 році довів, що бюджетне забезпечення є дієвим інструментом макроекономічного зростання території. Тобто чистий вклад бюджетної політики в економічне зростання визначається тим, що держава вносить через бюджет додаткові можливості для розвитку економіки чи, навпаки, забирає їх... Ефективна бюджетна політика разом з іншими напрями макроекономічної політики є важливим чинником, що впливає не лише на темпи, а й на якість економічного розвитку[1, с. 79] Однак диференціація між регіонами за середнім рівнем доходів бюджетів місцевих бюджетів у розрахунку на одну особу наявного населення без міжбюджетних трансфертів лишається значною (4,004 рази). У розрізі регіонів України в розрахунку на одну особу обсяги доходів, що надійшли до місцевих бюджетів у 2012 році, характеризуються значними відмінностями (рис. 1), а саме: найбільші показники зареєстровано у м. Києві (4378,6 грн. на одного мешканця, що на 13,0 % більше рівня 2011р, однак менше на 17,5 % рівня 2010 р.), у м. Севастополі (3105,9 грн.) та у Дніпропетровській обл. (2949,8 грн.). Найменші показники – у Закарпатській (1093,6 грн.), Тернопільській (1172,5 грн.), Чернівецькій (1284,9 грн) та Волинській (1348,0 грн.) областях.

Рис.1 Середній рівень доходів місцевих бюджетів у розрахунку на одну особу наявного населення (без міжбюджетних трансфертів) у 2012 р.

У середньому по Україні обсяг доходів місцевих бюджетів склав 2211,2 грн. на одну особу, що на 16,6 % більше, ніж за 2011 рік. За останні десять років середньорічний приріст середнього рівня доходів у розрахунку на одну особу наявного населення (без міжбюджетних трансфертів) становив 1,19 рази. У розрізі адміністративно-територіальних утворень спостерігається нерівномірність розподілу і щодо середнього рівня видатків бюджетів місцевих бюджетів у розрахунку на одну особу наявного населення (без міжбюджетних трансфертів) (рис. 2).

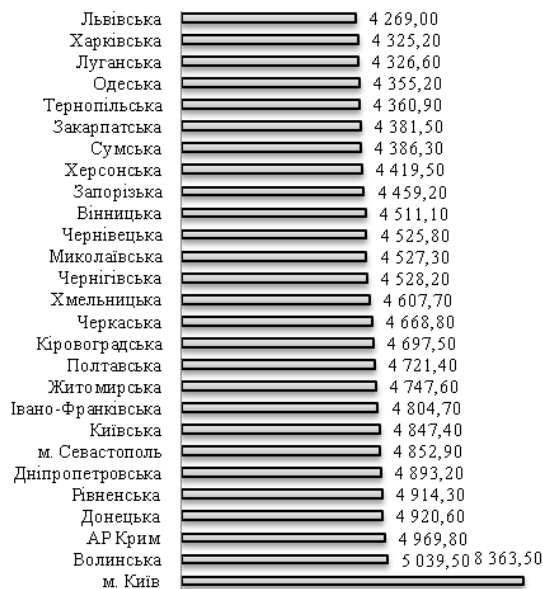

Рис.2 Середній рівень видатків місцевих бюджетів у розрахунку на одну особу наявного населення (без міжбюджетних трансфертів) у 2012 р.

Найбільші обсяги видатків місцевих бюджетів у 2012 році зафіксовано у м. Києві – 8363,5 грн. на одну особу (проте це більше за аналогічний показник 2011 року на 60,4%) та Волинська область (5039,5 грн), а найменші – у Львівській, Харківській та Луганській областях: відповідно, 4269,0 грн., 4325,2 грн. та 4326,6 грн. на одну особу. Відмітимо, що у 2010 році м. Київ був єдиним регіоном, де власні доходи перевищували видатки. Однак вже у 2011/2012 роках не було відмічено жодного регіону, який би ефективно провадив бюджетну політику на місцевому рівні. Неоднозначна ситуація спостерігається і у Волинській області – при наповненості бюджету на 1348,0 грн, видаткова частина становить 5039,5 грн (у розрахунку на одного мешканця). Рівень

диференціації при цьому складає 3,739 рази. Наведені факти є свідченням неефективної трансфертної політики.

Про неефективність трансфертної політики свідчить і той факт, що у 2012 році дотація вирівнювання профінансована в повному обсязі у сумі 51,6 млрд. гривень. Проти 2011 року її обсяг було збільшено на 8,0 млрд. грн., або на 18,4 відсотка. Крім того, місцеві бюджети у 2012 році отримали у повному обсязі додаткові дотації в загальній сумі 9,0 млрд. грн., з яких дотація на вирівнювання фінансової забезпеченості дорівнювала 4,5 млрд. грн., що у 1,9 раза більше ніж у 2011 році. Для вирішення питань соціально-економічного розвитку у 2012 році з Державного бюджету України було профінансовано субвенцію на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій у сумі 2,6 млрд. гривень.

Найвагоміша частка дотацій та субвенцій з Державного бюджету спрямовується за статтями «заходи щодо соціально-економічного розвитку окремих територій», та «фінансування медицини та закладів охорони здоров'я» (рис. 3).

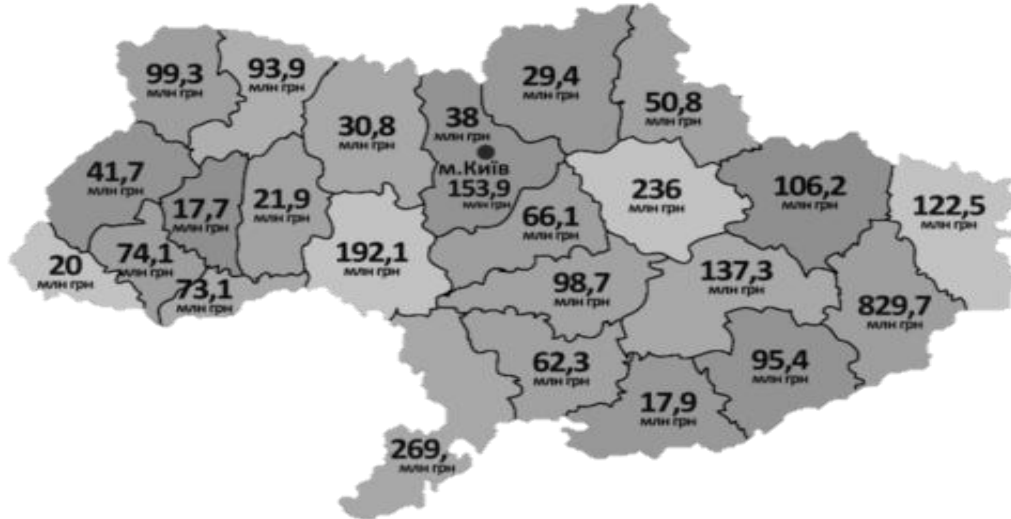

Рис. 3. Дотації та субвенції з Державного бюджету України обласним бюджетам на 2012 рік

Так, на «реформування системи охорони здоров'я» та «придбання медичного автотранспорту та обладнання» Львівська, Закарпатська, Волинська та Івано-Франківська області не отримали державної фінансової підтримки. В Донецьку область за цими двома статтями перераховано 183 млн. грн. Дніпропетровщина на медицину отримала 82 млн. грн.. Окрім обласних бюджетів, дотації були спрямовані в конкретні населені пункти. Наприклад, місто Львів, в якому 4 округи та 750 тисяч жителів, за півроку додатково отримав 200 тисяч гривень. Тоді як кожен населений пункт 54 округу Донецької області був профінансований на десятки мільйонів: Харцизьк – 85,9 млн. грн, Шахтарськ – 25,8 млн. грн, Шахтарський район – 43,5 млн. грн.

На виконання Національного плану дій щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» з метою впровадження нової регіональної політики, яка б усувала диспропорції та сприяла формуванню бази для динамічного розвитку всіх регіонів, у 2012 році вперше було передбачено створення державного фонду регіонального розвитку, кошти якого в обсязі 1,0 млрд. грн. були спрямовані на реалізацію програм і заходів соціально-економічного розвитку регіонів[2].

Разом з тим зростання розміру дотації вирівнювання дещо зменшила диспропорції між середніми рівнями доходів та видатків місцевих бюджетів у розрахунку на одну особу наявного населення (з врахуванням міжбюджетних трансфертів) у 2012 році, диференціація склала 1,704 та 1,952 рази відповідно.

Аналізуючи фінансові результати 1% прибуткових (збиткових) підприємств промисловості відмічається тенденція до забезпечення високих показників результативності у Дніпропетровській (331,5 млн. грн), Донецькій (150,4 млн. грн), областях та м. Києві (272,2 млн. грн). Найгіршими ці показники є Тернопільській (3,9млн.грн), у Рівненській (4,9млн.грн), Закарпатській (4,9млн.грн), Чернівецькій (5,4млн.грн) областях та м. Севастополь (5,9 млн. грн.). Досить результативно працюють підприємства зайняті фінансовою діяльністю(де фінансові результати 1% прибуткових підприємств у м. Києві у 2012 році склали 688,7млн.грн; Київській обл. – 54,0млн.грн;

Дніпропетровській обл. – 46,2 млн. грн) та підприємств торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (де фінансові результати 1% прибуткових підприємств у м. Києві у 2012 році склали 358,5млн.грн; Донецькій обл. – 102,0 млн. грн). Підприємства інших видів економічної діяльності вирізнялися дещо меншими значеннями фінансових результатів.

Можна констатувати, що вкрай низький рівень фінансування економіки регіону спонукав до того, що останніми роками вітчизняна економіка пробуває на межі збитковості. Причиною цих негативних тенденцій є застаріле обладнання на підприємствах, небажання компаній-монополістів інвестувати кошти у модернізацію та відсутність здорової конкуренції. Так у рейтингу Міжнародної організації праці Україна за рівнем продуктивності знаходиться на 88 місці із 121 можливих. Окремі її сфери є хронічно збитковими, насамперед мова іде про підприємства у таких галузях як мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (57,4%), тимчасове розміщення і організація харчування (52%), будівництво (48,3%), транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність (48,2%) [3].

Оцінюючи в цілому, рентабельність вітчизняних підприємств, зауважимо наступне, що нерентабельними у 2012 р. були лише підприємства Луганської та Рівненської областей, де рівень збитковості склав 2,8 %; 1,5 %; відповідно. Решту регіонів України можна віднести до таких у яких створені належні умови для забезпечення належного рівня рентабельності. Заразом до найрентабельніших можна віднести підприємства Кіровоградської області, де рівень рентабельності у 2012 році склав 11,5 %; Сумської області – 11,2 %; Полтавської області – 10,7 %; Хмельницької області – 10,2 %; Миколаївської області – 10 %.

Досліджуючи обсяг інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності, слід зауважити, що у 2012 р. найбільше їх було акумульовано у промисловість (35,1 %; \uparrow^{\max} Луганська, \downarrow^{\min} Чернівецька, $\Delta 8,645$ рази); значно менше в підприємства транспорту та зв'язку (13,5% \uparrow^{\max} Харківська, \downarrow^{\min} Запорізька, $\Delta 44,125$ рази); будівництво (12,7 % \uparrow^{\max} Чернівецька, \downarrow^{\min} Дніпропетровська, $\Delta 14,682$ рази); операції із нерухомим майном, інжиніринг (12,3% \uparrow^{\max} Львівська, \downarrow^{\min} Миколаївська, $\Delta 14,000$ раз); торгівлю, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (8,5 % \uparrow^{\max} Київська, \downarrow^{\min} АР Крим, $\Delta 15,308$ рази); сільське господарство, мисливство, лісове господарство, де питома вага склала (6,6% \uparrow^{\max} Чернігівська, \downarrow^{\min} м. Севастополь, $\Delta 38,111$ рази); фінансову діяльність (2,4 % \uparrow^{\max} Харківська, \downarrow^{\min} АР Крим, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, $\Delta 6,8/0,0$); готелів та ресторанів (1,0 % \uparrow^{\max} АР Крим, \downarrow^{\min} Волинська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, $\Delta 29,000$ раз).

В адміністративно-територіальному аспекті спостерігались значні розміри інвестування у промисловість Луганської (65,7 % від загального обсягу інвестицій у основний капітал), Запорізької (64,0 %) області, АР Крим (62,5%). Рівночасно, найменший обсяг інвестування у промисловість зафіксовано у Чернівецькій (7,6 % від загального обсягу інвестицій у основний капітал), Тернопільській – 14,7% областях, м. Києва – 19,7%. Значні обсяги інвестування підприємства транспорту та зв'язку є у Харківській (38,5 %), Одеській (23,9 %) областях м. Києві (21,4 %). Найліпші перспективи щодо розвитку будівельної галузі мали такі регіони держави як Чернівецька (64,6 %), Закарпатська (46,9 %), області та м. Севастополь (40,3 %).

Значні обсяги інвестування у нерухомість зафіксовані у Львівській обл. (26,6 %), м. Києві (20,7 %), Кіровоградській обл. (20,2 %); у торгівлю, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку у Харківській (35,3 %), Одеській (23,9 %) областях та м. Києві (21,4 %).

Чернігівська (34,3 %), Хмельницька (33,3 %), Кіровоградська (28,2 %), Черкаська (27,6 %), Херсонська (27,4 %), Вінницька (24,9 %), Тернопільська (21,3 %) області відносяться до агропромислових регіонів, про що свідчить вагома частка інвестицій в розвиток сільського господарства, мисливства та лісового господарства у загальній структурі інвестицій в основний капітал.

Менш пріоритетними для інвесторів у 2012 році були посередницькі сектори економіки зі швидким обігом капіталу, так у фінансову діяльність від загального обсягу інвестицій у основний капітал надійшло лише 2,4 %. Найбільш охоче інвестувалися кошти за цим видом економічної діяльності у підприємства м. Києва – 6,8 %, Дніпропетровської – 4,8 % та Одеської – 1 % області. Розвиток туристичної галузі напряму залежить від інвестицій в основний капітал готелів та ресторанів. Оскільки реалізація структурної перебудови індустрії туризму вимагає суттєвого збільшення обсягу інвестицій у розвиток матеріально-технічної бази готельного господарства для забезпечення комфортного розміщення і обслуговування гостей. Наразі частка інвестицій в основний капітал готелів та ресторанів (% до загального обсягу інвестицій по регіонах) лишається найменшою – 1,0 %. Найбільші інвестиційні потоки зосереджені у АР Крим – 2,9 %; м.

Севастополі – 2,6 %; Івано-Франківській – 1,6 % та Львівській – 1,4 % областях; м. Києві – 1,4 %. Зниження експлуатаційних показників, недорозвинення інформаційного середовища бізнесу та недостатні правові гарантії стримують інвесторів в акумулюванні інвестицій на вітчизняному ринку готельних послуг. На процес залучення інвестиційних ресурсів чинять негативний вплив періодичні зміни у законодавчо-нормативній базі, відсутність надійних гарантій захисту капіталу для іноземних інвесторів, занадто високий рівень ставок оподаткування і ступінь ризику [4].

Формуванню позитивного інвестиційного клімату в Україні заважають наявність адміністративних аспектів регулювання інвестиційної діяльності, недосконала законодавча база, політична нестабільність у країні та низький рівень захищеності інвесторів. Вирішення саме цих питань сприятиме істотному поліпшенню інвестиційного клімату в Україні та збільшенню обсягів інвестицій в її економіку [5].

Забезпечуючи ефективність процесу використання інвестицій кожна адміністративно-територіальна одиниця держави зможе вийти на якісно новий рівень економічного розвитку через формування нових робочих місць та підвищення зайнятості населення, стимулювання відтворювальних процесів в економіці, і таким чином сприяти зменшенню диспропорцій у регіональному розвитку України.

Вивчаючи кредитні ресурси як джерело фінансового забезпечення економічного розвитку відмітимо наступне. Найбільші обсяги кредитних ресурсів були спрямовані у торгівлю, ремонт автомобілів, побутових виробів та особистого вжитку (36,5% від загального обсягу наданих кредитів по регіонах), переробну промисловість (20,0%), операції із нерухомим майном (17,5%). Решта видів економічної діяльності кредитувались не суттєвими обсягами: кредити у сільське господарство, мисливство, лісове господарство склали 6,3 % від загального обсягу наданих кредитів по регіонах; рибальство, рибацтво – 0,06 %; добувна промисловість – 2,7 %; виробництво та розподілення електроенергії – 3,4 %; будівельну сферу – 6,6%; готельне та ресторанне господарство – 0,8%; транспорт та зв'язок – 4,5%.

Сталістю зростання активів характеризується ринок інститутів спільного інвестування (ІСІ). Зазначимо, що за рахунок збільшення кількості венчурних фондів сукупні чисті активи усіх ІСІ за 2012 рік прискорили зростання і склали 139 261 млн. грн.

У 2012 році щомісяця тривав відтік капіталу з відкритих ІСІ, це призвело до того, що річний сукупний показник перевершив минулорічний результат більш ніж удвічі (54.0 млн. грн.). На ринку управління активами недержавних пенсійних фондів у 2012 році спостерігалися як тенденції росту, так і спаду. Вартість активів недержавних пенсійних фондів (НПФ) в управлінні, зростає. Водночас, чисельність НПФ в управлінні компаній продовжувала зменшуватися. Ринок управління активами страхових компаній, який вперше почав суттєво зростати у 2011 році, у 2012-му продовжив цю тенденцію. Так активи страхових компаній в управлінні у 2012-му також демонстрували ріст – до 60,7 млн. грн. [6].

Розподіл регіонів України за вартістю активів в управлінні представлений на рис. 4.

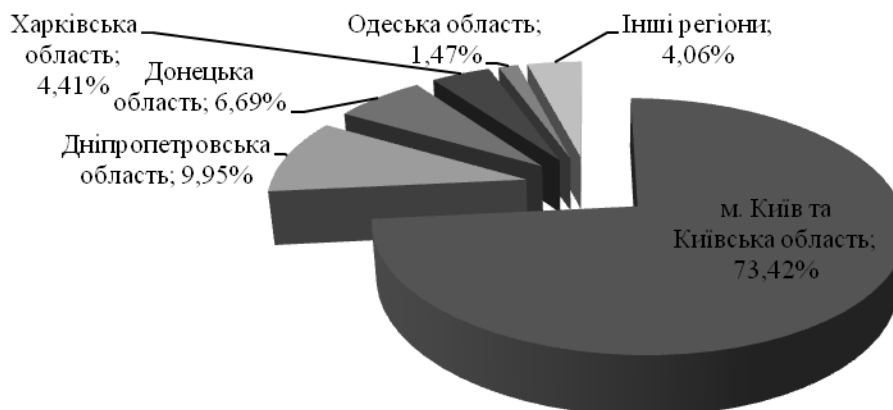

Рис. 4. Розподіл регіонів України за вартістю активів в управлінні

Київська область та м. Київ лідирують за вартістю активів в управлінні. У їх управлінні перебувають 73,4 % від вартості усіх активів в управлінні. Решта регіонів відзначилися значно

меншими показниками Дніпропетровська (9,95 %), Донецька (6,69 %), Харківська (4,41 %), Одеська (1,47 %) області та ін. (4,06 %).

Рейтинг регіонів за рівнем фінансового забезпечення економічної сфери сталого розвитку регіонів України у 2012 р. поданий на рисунку 5.

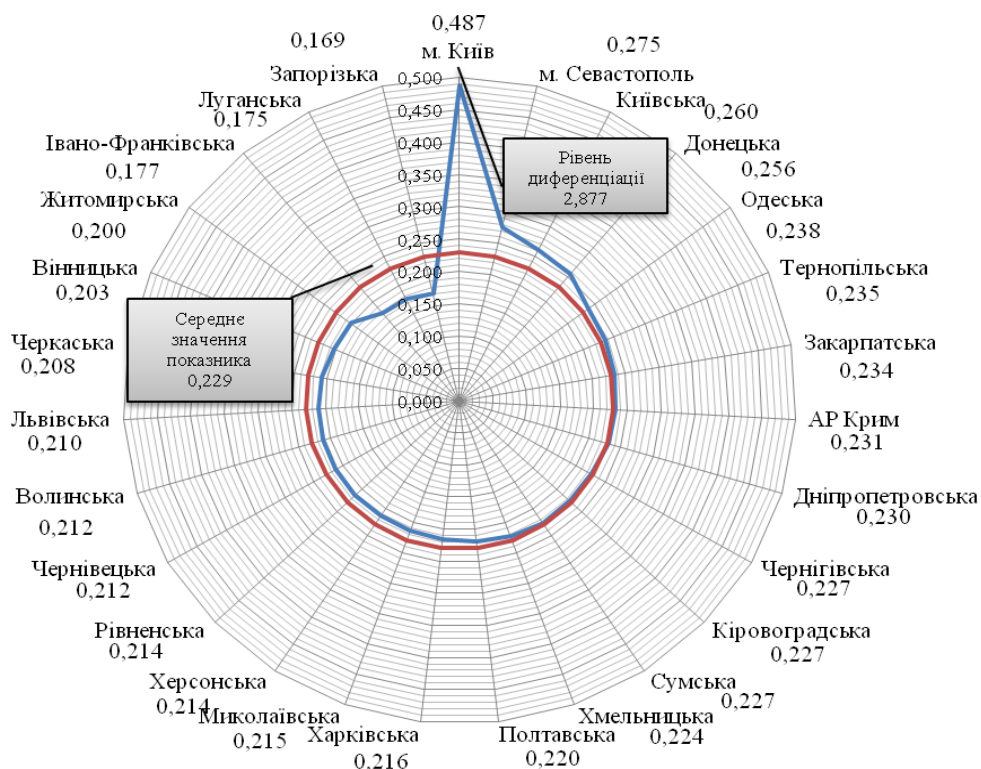

Рис. 5. Рейтинг регіонів за рівнем фінансового забезпечення економічної сфери сталого розвитку регіонів України у 2012 р.

Беззаперечними лідерами за обсягами фінансового забезпечення економічної сфери сталого розвитку регіонів України у 2012 р. були м. Київ та Севастополь, Київська, Донецька області, де обсяг фінансових потоків більше ніж у три рази перевищували значення показника у Запорізькій області. Низький рівень фінансового забезпечення економічної складової сталого розвитку притаманний також Луганській, Івано-Франківській, Житомирській, Вінницькій областям.

Висновки. Підсумовуючи, зауважимо, що у сучасний період з притаманним йому поглибленням процесів глобалізації й інтеграції світової економіки, пріоритетним напрямом фінансового забезпечення сталого розвитку регіону має стати пошук зовнішніх джерел забезпечення економічного розвитку. Оскільки саме від інтенсивності й ефективності інвестиційних процесів, певним чином залежить якісний рівень економічних, соціальних і політичних перетворень в Україні.

Література

1. Глазьев С. Политика социальной справедливости и экономического роста / С.Глазьев // Российский экономический журнал. – 2005. - №11/12. – С. 79
2. Інформація Міністерства фінансів України щодо виконання Державного бюджету України за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=368091&cat_id=368090
3. Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2013/08/23/391361/>
4. Виноградська А.М. Комерційне підприємництво: сучасний стан, стратегії розвитку. Монографія. - Київ: Центр навчальної літератури, 2004. - 807 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://info-library.com/content/1175_Investiciina_politika_goteliv.html
5. Степанова В.О. Інвестиції в основний капітал та їх вплив на економіку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum%20/vbumb/2009_2/21.pdf

6. УАІВ: Аналітичний огляд ринку управління активами у 2012 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uaib.com.ua/analituaib/publ_ici_quart/182563.html

1. Glaz`yev S. Poly`ty`ka socy`a`l`noy spravedly`vosty` y` ekonomy`cheskogo rosta / S. Glaz`ev // Rossy`jsky`j ekonomy`chesky`j zhurnal. – 2005. - #11/12. – S. 79

2. Informaciya Ministerstva finansiv Ukrayiny` shhodo vy`konannya Derzhavnogo byudzhetu Ukrayiny` za 2012 rik [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=368091&cat_id=368090

3. Rezhy`m dostupu: <http://www.epravda.com.ua/news/2013/08/23/391361/>

4. Vy`nogradsk`ka A.M. Komercijne pidpry`yemny`cztvo: suchasny`j stan, strategiyi rozvy`tku: Monografiya. - Ky`yiv: Centr navchal`noyi literatury`, 2004. - 807 s. [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: http://info-library.com/content/1175_Investiciina_politika_gotiv.html

5. Stepanova V.O. Investy`ciyi v osnovny`j kapital ta yix vply`v na ekonomiku Ukrayiny` [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum%20/vbumb/2009_2/21.pdf

6. УАІВ: Аналітичний огляд ринку управління акту`вам у 2012 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uaib.com.ua/analituaib/publ_ici_quart/182563.html

Рецензент Кублік В.К., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку Одеського національного економічного університету.

18.02.2014

УДК 336.2:334.012.4

Слатвінська Марина

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СИСТЕМ ОПОДАТКУВАННЯ

У статті розглянуто різноманітні підходи щодо критеріїв оцінювання системи оподаткування. На підставі проведеного аналізу, розроблено і запропоновано оцінювання ефективності функціонування альтернативних систем оподаткування здійснювати за допомогою критеріїв фіскальної та соціально-економічної ефективності з урахуванням таких показників як: кількість найманих працівників, обсяг реалізованої продукції, сума сплачених податків, кількість суб`єктів малого підприємництва, які знаходяться на цій системі оподаткування у порівнянні з аналогічними показниками діяльності суб`єктів, які працюють за загальною системою оподаткування. Крім того, поряд з методом теоретичного порівняння переваг та недоліків альтернативних систем з загальною системою оподаткування, запропоновано проводити оцінювання за допомогою розроблених показників: коефіцієнту випередження зайнятості; коефіцієнту випередження обсягів реалізації; коефіцієнту випередження кількості підприємств та інших.

Ключові слова: податок, альтернативні системи оподаткування, критерій, ефективність, оцінювання, функціонування.

Слатвінська Марина

КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ АЛЬТЕРНАТИВНЫХ СИСТЕМ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ

В статье рассмотрены различные подходы относительно критериев оценки системы налогообложения. На основании проведенного анализа, разработано и предложено осуществлять оценку эффективности функционирования альтернативных систем налогообложения при помощи критериев фискальной и социально-экономической эффективности с учетом таких показателей как: количество наемных работников, объем реализованной продукции, сумма уплаченных налогов, количество субъектов малого предпринимательства, которые находятся на этой системе налогообложения в сравнении с аналогичными показателями деятельности субъектов, которые работают по общей системе налогообложения. Кроме того, наряду с методом теоретического сравнения преимуществ и недостатков альтернативных систем с общей системой налогообложения, предложено проводить оценку при помощи разработанных показателей: коэффициента опережения занятости; коэффициента опережения объемов реализации; коэффициента опережения количества предприятий и другие.

Ключевые слова: налог, альтернативные системы налогообложения, критерий эффективности, оценки, функционирования.

CRITERIA OF ESTIMATION OF EFFICIENCY OF FUNCTIONING OF AN ALTERNATIVE TAX SYSTEMS

The article considers different approaches on criteria for assessment of the tax system. On the basis of the conducted analysis, developed and offered the evaluation of the effectiveness of alternative tax systems to make use of the criteria for fiscal and socio-economic efficiency, taking into account such parameters as the number of employees, volume of sales, the amount of the taxes paid, number of small businesses that are on the system of taxation in comparison with the similar indicators of the activity of entities, which operate under the General tax system. In addition, along with the method of theoretical comparison of the advantages and disadvantages of alternative systems and the common system of taxation, it is suggested to conduct an assessment, using the developed indicators: ratio of forestalling of employment; the coefficient of forestalling of sales volumes; the ratio of forestalling of the number of enterprises and others.

Key words: tax, alternative tax systems, the criterion of efficiency, evaluation of functioning.

Постановка проблеми. Податкова система яка діє в державі підлягає постійному, безперервному моніторингу, для виявлення відхилень від намічених завдань та прийняття заходів з їх усунення. Він має проводитись з урахуванням інтересів влади і бізнесу. Завдяки цьому забезпечується ефективність функціонування податків, їх ставок, бази оподаткування та виконуються функції податкової системи. Не являються виключенням і альтернативні системи оподаткування, які були створені ще у 20 столітті для стимулювання розвитку суб'єктів малого підприємництва в Україні. До них науковцями відносяться спрощена система оподаткування, обліку та звітності (єдиний податок) і фіксований сільськогосподарський податок, які не втратили чинність й після прийняття Податкового кодексу. Враховуючи мінливість соціально-економічних умов, актуальним є оцінювання ефективності функціонування альтернативних систем оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників, які приділяли значну увагу розгляду проблем розвитку і оподаткування суб'єктів малого підприємництва за альтернативними системами є чимало науковців, практиків, представників органів державної влади. Можна відзначити праці таких вітчизняних науковців як: В. В. Виговська, О. В. Грін, Ю. Б. Іванова, О. І. Корінцева, Л. Г. Мельник, П. В. Мельник, К. В. Петросянц, А. М. Соколовська та інших. Більшість досліджень присвячено проблематиці становлення і розвитку малого підприємництва, методам оцінювання його діяльності, механізмам державної підтримки і особливостям оподаткування, оцінюванню доцільності переходу суб'єктів малого підприємництва на альтернативні системи оподаткування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наукові напрацювання у сфері малого підприємництва досить значні, проте залишаються мало дослідженими проблеми оподаткування суб'єктів малого підприємництва за альтернативними системами, доведення доцільності їх існування як основних податкових важелів і стимулів впливу на соціально-економічне становище у країні та рівень розвитку малого підприємництва. Залишається недостатньо розробленою як у теоретичному, так і у методично-практичному аспекті питання оцінки ефективності функціонування діючих альтернативних систем оподаткування, критеріїв їх оцінювання, визначення напрямів щодо вдосконалення цих систем.

Постановка завдання. З огляду на ті економічні перетворення, які відбуваються останнім часом в Україні, стає необхідною розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо критеріїв оцінювання ефективності функціонування альтернативних систем оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. До прийняття Податкового кодексу в Україні оподаткування суб'єктів малого підприємництва (СМП) здійснювалось за загальною або альтернативними системами оподаткування. Але питанням визначення ефективності таких альтернативних систем у комплексі, з точки зору їх економічної ефективності як для суб'єктів малого підприємництва, так і для держави, не приділялося уваги. Однією з альтернативних систем, якою можуть скористатися юридичні та фізичні особи-суб'єкти малого підприємництва, є спрощена система оподаткування, яка була введена задля прискорення та стимулювання розвитку цього сектору економіки.

Зміни в правовому полі, що відбулися у 1998 р., зменшили податковий тиск на категорію платників-суб'єктів малого підприємництва. Це посприяло збільшенню кількості зареєстрованих платників єдиного податку, дало змогу вивести з тіньового обігу та легалізувати значні доходи суб'єктів господарювання. З часу внесення змін у законодавство, у частині внесків до фондів,

податкове навантаження почало зростати, а після прийняття Податкового кодексу стало значним для малого підприємництва.

Введення єдиного податку у якості альтернативної системи оподаткування викликало певні дискусії серед наукових кіл і практиків. Низка науковців вважали існування такої альтернативи недогриманням принципу рівності податкової системи, практики вказували на недоліки в її законодавчому регулюванні і адмініструванні. Є погляди, за якими спрощену систему оподаткування суб'єктів малого підприємництва вважають такою, що дозволяє недобросовісним платникам ухилятися від оподаткування. Так, за даними Держкомпідприємництва, 300 тисяч платників єдиного податку використовують спрощену систему оподаткування для ухиляння від сплати податків та „оптимізації” витратів [1], що становить 23 % всіх зареєстрованих платників єдиного податку. На сьогодні, поряд з результативним впливом спрощеної системи оподаткування як на формування дохідної частини бюджету, так і на розвиток підприємництва, тенденціями збільшення і суб'єктів малого бізнесу, і податкових надходжень є ціла низка фактів, які мають негативний вплив. Окремі з них навіть дискредитують спрощену систему оподаткування, обліку і звітності.

Останнім часом все частіше та в більших масштабах відбувається використання спрощеної системи оподаткування задля мінімізації оподаткування. У якості основних напрямків можна виділити наступні [2-4]: великі та середні компанії дроблять свій бізнес; холдинг створює підприємства, які працюють за спрощеною системою для виконання сервісних функцій; юридичні особи вступають у трудові стосунки з приватними підприємцями- платниками єдиного податку, які не є платниками податку на додану вартість, залучення до підприємницької діяльності найманих працівників без укладання з ними трудових угод, оформлення трудових книжок, а також використання праці більше, ніж десяти найманих осіб; приховування реальних обсягів реалізації; перенесення компанії, що застосовує загальну систему оподаткування, прибутку, який є джерелом сплати податку на прибуток та об'єкта оподаткування ПДВ на платника єдиного податку, який не сплачує ці податки; використання спрощеної системи оподаткування у не притаманних їй сферах.

На жаль, офіційна статистична звітність не надає інформації, яка б підтвердила масштаби такої мінімізації, але за даними Податкової адміністрації у 2009 р. було попереджено незаконне відшкодування ПДВ на суму 7,4 млрд грн, за десять місяців 2010 року 9 млрд грн., а за такий же період 2013 р. – 3 млрд грн [5]. Можна припустити, що в цій мінімізації могли брати участь і суб'єкти малого підприємництва, які оподатковуються за альтернативними системами.

Безперечно, недопустимим є використання спрощеної системи оподаткування, яка має на меті підтримку самозайнятих осіб та новостворених підприємств, середніми та великими підприємствами з метою мінімізації податкового зобов'язання. У результаті дроблення великих підприємств на малі, зі сплатою єдиного податку, поза державним контролем опиняється щонайменше 150 млрд грн [1]. Також викликають занепокоєння втрати бюджету внаслідок недонадходжень податку на доходи з фізичних осіб від заробітних плат, що сплачуються незареєстрованим платникам підприємцями, відшкодування ПДВ внаслідок махінацій з ним. Разом з тим, основна мета введення спрощеної системи оподаткування – підтримка і стимулювання розвитку суб'єктів малого підприємництва. Існуючі недоліки, прогалини та схеми мінімізації повинні бути усунені за допомогою відповідного вдосконалення нормативно-законодавчого забезпечення.

З метою оцінки соціально-економічних наслідків функціонування альтернативних систем оподаткування, узагальнення досвіду їхнього функціонування було проведено оцінювання ефективності чинної спрощеної системи оподаткування, обліку і звітності суб'єктів малого підприємництва. Результатом такого оцінювання стало визначення тенденцій їхнього розвитку, проблемних питань організаційного та економічного характеру і внесення відповідних пропозицій з регулювання й подальшого функціонування єдиного податку.

Кожна функціонуюча система, задля визначення її відповідності поставленим цілям, ефективності реалізації покладених на неї функцій та завдань, має піддаватися оцінці, мірилом якої виступає критерій, ознака, на підставі якої ця оцінка здійснюється. Найбільш поширеною є оцінка за критерієм ефективності.

Критерії характеризують принцип, підхід до оцінки економічної ефективності, тоді як показники – безпосередній спосіб її оцінки [6]. На нашу думку, під критерієм оцінки слід розуміти принципи діяльності суб'єктів малого підприємництва, що використовують альтернативні системи оподаткування, за якими проводиться аналіз соціально-економічних і фінансових (у тому числі відносин з бюджетами) результатів функціонування цих систем. Щодо визначення ефективності, то професором С. В. Мочерним встановлено, що це здатність приносити ефект, результативність процесу,

проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат [7, с. 508].

На думку науковця Л. Г. Мельник, ефективність визначена відношенням результату (ефекту) до витрат, що забезпечили його отримання, розкриває характер причинно-наслідкових зв'язків виробництва і показує не сам результат, а те, якою ціною він був досягнутий. Тому ефективність найчастіше характеризується відносними показниками, що розраховуються на основі двох груп характеристик (параметрів) – результату і витрат, хоча не виключає використання й абсолютних значень вихідних параметрів [8, с. 245].

На нашу думку, під критерієм ефективності варто розуміти сукупність вимог, цілей і завдань, що забезпечують отримання найвищих кінцевих результатів, тобто так, як цей критерій прийнято розуміти в економічній теорії [9].

Професор А. М. Соколовська, [10] розкриваючи загальні принципи оподаткування, дає таке визначення економічної ефективності – зведення до мінімуму негативного впливу податкової системи на ефективний розподіл ресурсів та господарську діяльність економічних суб'єктів з чим можна повністю погодитись.

Оцінювання ефективності функціонування альтернативних систем було здійснено за такими критеріями як рівень безробіття чи зайнятості в країні, обсяги реалізованих товарів, робіт послуг, також здійснено порівняльну оцінку ефективності загальної та альтернативних систем оподаткування і їхнє значення для держави і підприємництва.

При проведенні аналізу зроблено припущення, що такі фактори як політичні та соціальні не впливали на функціонування альтернативних систем оподаткування, а ефективність – головний критерій при визначенні успішності функціонування альтернативної системи оподаткування та розвитку суб'єктів малого підприємництва, як з боку підприємства, так і з боку держави. Визначення кількісної оцінки ефективності функціонування спрощеної системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва і загальної ускладнено через те, що результатом функціонування є не лише наповнення дохідної частини бюджету, але й стимулювання розвитку суб'єктів малого підприємництва та їхньої інвестиційної активності, зростання зайнятості та обсягів реалізації.

Вітчизняними і зарубіжними економістами використовується різна кількість та перелік класифікації методів дослідження економічної ефективності системи оподаткування. Із загального переліку, на нашу думку, доцільно виділити такі критерії ефективності системи оподаткування і вказати на можливість їхнього застосування для визначення ефективності альтернативних систем: достатність (забезпеченість дохідної частини бюджету необхідними засобами); стимулювання підприємницької діяльності та ділової активності; стабільність (незмінність податкової системи); справедливість оподаткування, як горизонтальна, так і вертикальна; порівняно більша кількість переваг, ніж недоліків; низькі поточні витрати; відповідність альтернативних систем принципам оподаткування; максимальне врахування інтересів СМП і держави; ефективність розподіленних ресурсів; зрозумілість та чіткість розрахунків зі сплати.

Ці критерії повинні використовуватись відповідно до конкретної ситуації і можуть взаємозаміщуватись. Більшість із наведених критеріїв складно обрахувати кількісно. Професор П. В. Мельник, з метою визначення формалізованої ефективності оподаткування, пропонує використання індексів економічної теорії, а саме [11-14]: індекс концентрації, що дає змогу визначити ті податки, за рахунок яких формується переважна частина доходів бюджету; індекс дисперсії, котрий визначає існування (або відсутність) податків з низьким обсягом надходжень, які ускладнюють систему оподаткування; індекс ерозії, який визначає ступінь відповідності фактичних баз оподаткування потенційним; індекс запізнення збору, що визначає своєчасність сплати податків платниками; індекс конкретності, який визначає простоту побудови системи оподаткування з мінімально можливою кількістю податків, які мають конкретні ставки оподаткування; індекс об'єктивності, що визначає наявність у більшості податків об'єктивно визначеної бази оподаткування; індекс витрат при зборі податків, який дає змогу виявити, наскільки при зборі податків зведені до мінімуму витрати.

Наведені індекси є характерними для загальної системи оподаткування і їх важко застосувати при оцінюванні ефективності альтернативних систем, бо вони не у повному обсязі дають об'єктивну оцінку цих систем оподаткування. На нашу думку, більш доцільною є оцінка альтернативних систем з точки зору їхньої ефективності як для держави, так і для суб'єкта малого підприємництва, який застосовує одну з альтернатив.

Оцінювання альтернативних систем оподаткування здійснюється з врахуванням загальних принципів оподаткування, таких як [15, с. 34]: фіскальна достатність та еластичність (достатність надходжень до бюджету для задоволення функцій держави); економічна ефективність (зведення до

мінімуму негативного впливу податкової системи на ефективний розподіл ресурсів та господарську діяльність економічних суб'єктів); адміністративна простота (законодавча регламентація всіх сторін процесу адміністрування податків, простота і зрозумілість оподаткування, зручність обкладання і стягнення податків для платника, зведення до мінімуму витрат на адміністрування податків); справедливість (загальність, недоторканість особистої свободи при обкладанні податками та стягненні їх, рівність (горизонтальна та вертикальна).

Це оцінювання також здійснюється з врахуванням основних функцій податкової системи фіскальної та регулюючої, де остання може виступати як стимулююча або стримуюча. Останні два принципи важко врахувати при оцінюванні альтернативних систем оподаткування. Стосовно перших двох принципів, то фіскальна достатність чи еластичність розраховується за допомогою коефіцієнта еластичності податкових надходжень [16]:

$$E = \frac{\Delta ПН / ПН}{\Delta ВВП / ВВП}, \quad (1)$$

де $\Delta ПН$ – відсоткова зміна податкових надходжень;

$\Delta ВВП$ – відсоткова зміна ВВП.

Еластичність відображає ступінь ефективності автоматичних стабілізаторів, притаманних фіскальній політиці. Враховуючи постійні зміни та нестабільність податкової системи, розрахунок коефіцієнта ускладнено, враховуючи труднощі з формулюванням варіаційного ряду, де б надходження залежали тільки від динаміки ВВП [11].

Фіскальна ефективність альтернативних систем оподаткування ($E_{\text{фасо}}$) вважається відношенням надходжень до бюджетів всіх рівнів від сплати альтернативного податку (Нап.) до затрат держави на їхнє адміністрування (Зап) за умови, що $E_{\text{фасо}} > 1$ [6].

$$E_{\text{фасо}} = \frac{Нап}{Зап}, \quad (2)$$

До затрат на адміністрування окремої альтернативи належать витрати на організацію і проведення масово-роз'яснювальної роботи, проведення брифінгів, круглих столів, семінарів, конференцій з платниками цих податків щодо питань оподаткування; утримання адміністративних споруд, що задіяні в цьому процесі, та технічне забезпечення робочого місця; витрати з оплати праці представникам контролюючих органів сфери оподаткування. Застосування цього підходу має вагомий недолік – його важко розрахувати у зв'язку з відсутністю інформації щодо розмірів витрат на адміністрування тієї чи іншої альтернативи. Розрахунок показника фіскальної ефективності можна провести за узагальненими даними щодо всієї податкової системи країни. Методичний підхід з визначення фіскальної достатності альтернативних систем оподаткування складається з відношення фактичних надходжень до планових і динамічності податкових платежів. Але існує інформаційна проблема отримання таких показників.

Ефективність регулювання досягається шляхом отримання ефекту від застосування тієї чи іншої альтернативи, тобто виконання основних цілей, поставлених перед цими альтернативними системами оподаткування. Наприклад, основними цілями застосування єдиного податку є стимулювання розвитку суб'єктів малого підприємництва, створення нових робочих місць, підвищення обсягів виробництва; фіксованого сільськогосподарського – стимулювання СМП з одночасним раціональним використанням землі, забезпеченість роботою сільського населення та підвищення продовольчої безпеки країни і т.ін.

Щодо ефективності альтернативних систем, з точки зору платника податку, то таку оцінку він здійснює на підставі порівняльної ефективності, яка дозволяє йому обрати більш вигідний варіант оподаткування. Ще одним критерієм для здійснення оцінки альтернативних систем оподаткування є доцільність, тобто відповідність поставленій меті.

Якщо вважати за головну ціль альтернативної системи оподаткування акумулювання податкових платежів та формування дохідної частини бюджету, то оцінити ефективність можна за допомогою показників, які використовуються в загальній системі, а саме: коефіцієнту своєчасності надходження коштів до бюджету; коефіцієнту якості сплати податків (відношення фактичних податкових надходжень без урахування надходжень від штрафних санкцій та надходжень у негрошовій формі до запланованих); коефіцієнту виконання планових податкових надходжень (відношення фактичних відношень до планових).

Якщо головною метою альтернативної системи виступає стимулювання розвитку суб'єктів малого підприємництва задля отримання в майбутньому економічного ефекту, то поряд з методом

теоретичного порівняння переваг та недоліків альтернативних систем з загальною системою оподаткування, найбільш доцільно проводити оцінювання за допомогою показників:

- коефіцієнту випередження зайнятості – відношення темпів росту кількості зайнятих у суб'єктів малого підприємництва, які використовують альтернативні системи оподаткування, до темпів росту кількості зайнятих, що знаходяться на загальній системі оподаткування;

- коефіцієнту випередження обсягів реалізації – відношення темпів росту обсягів реалізованої продукції у суб'єктів малого підприємництва, які використовують альтернативні системи оподаткування, до темпів росту обсягів реалізації у суб'єктів малого підприємництва на загальній системі оподаткування, а також до темпів росту ВВП та загальних податкових надходжень;

- коефіцієнту випередження кількості підприємств – відношення темпів росту кількості зареєстрованих суб'єктів малого підприємництва, які використовують альтернативні системи оподаткування, до темпів росту кількості підприємств на загальній системі оподаткування та по економіці в цілому;

- питомої ваги реалізованої продукції у суб'єктів малого підприємництва, які використовують альтернативні системи оподаткування у ВВП, та частки надходжень у загальних податкових надходженнях;

- відношення темпів росту надходжень від суб'єктів малого підприємництва, які використовують альтернативні системи, та темпів росту витрат на фінансування програм розвитку малого підприємництва (табл. 1).

Таблиця 1

Показники оцінювання альтернативних систем оподаткування з точки зору суб'єктів малого підприємництва та держави

Оцінювання альтернативних систем оподаткування з точки зору суб'єкта малого підприємництва	
<i>Порівняльна ефективність</i>	
Порівняння рівня податкового тиску	$T_z < T_a$, де T_z – податкове навантаження на загальній системі; T_a – податкове навантаження на альтернативній системі
Економія часу на розрахунок, сплату, подачу звітності	$Ч_z < Ч_a$, де $Ч_z$ – витрати часу на загальній системі оподаткування; $Ч_a$ – витрати часу на альтернативній системі оподаткування
Вигоди від зменшення податкових санкцій та штрафів	$П_c < П_a$, де $П_c$ – ймовірні податкові санкції на загальній системі оподаткування; $П_a$ – ймовірні податкові санкції на альтернативній системі оподаткування
Оцінка доцільності обрання податку	$Е_z < Е_a$, де $Е_z$ – ймовірний ефект від застосування загальної системи оподаткування; $Е_a$ – ймовірний ефект від застосування альтернативної системи оподаткування
Оцінювання альтернативних систем оподаткування з точки зору держави	
<i>Фіскальна ефективність</i>	
Коефіцієнт виконання плану з альтернативного податку (Кв.п)	$Кв.п = Фн.а.п / Пл.н.а.п$, де $Фн.а.п$ – фактичне надходження альтернативного податку; $Пл.н.а.п$ – планове надходження альтернативного податку
Питома вага альтернативного податку в доходах зведеного бюджету (Па.д.зб)	$Па.д.зб = На.п / Д.зв.б \cdot 100$, де $На.п$ – надходження альтернативного податку; $Д.зв.б$ – доходи зведеного бюджету
Питома вага альтернативного податку в податкових надходженнях зведеного бюджету (Па.пн)	$Па.пн = На.п / Пн.зв.б \cdot 100$, де $На.п$ – надходження альтернативного податку; $Пн.зв.б$ – податкові надходження зведеного бюджету
Частка альтернативного податку у ВВП (Ча.п.ввп)	$Ча.п.ввп = На.п / ВВП \cdot 100$, де $ВВП$ – обсяг валового внутрішнього продукту

<i>Соціально-економічна ефективність</i>	
Коефіцієнт випередження кількості зайнятих (Кв.з)	$Кв.з = \text{Тр.з.а} / \text{Тр.з.з} \geq 1$, де Тр.з.а – ланцюгові темпи росту кількості зайнятих у СМП, які застосовують альтернативні системи; Тр.з.з – ланцюгові темпи росту кількості зайнятих у СМП на загальній системі оподаткування
Коефіцієнт випередження створення нових робочих місць (Кв.н.р.м)	$Кв.н.р.м = \text{Тр.н.р.м.а} / \text{Тр.н.р.б.з} \geq 1$, де Тр.н.р.м.а. – ланцюгові темпи росту кількості новостворених робочих місць у СМП на альтернативних системах оподаткування; Тр.н.р.б.з. – ланцюгові темпи росту новостворених робочих місць у СМП на загальній системі оподаткування
Коефіцієнт випередження обсягів реалізації (Кв.о.р)	$Кв.о.р = \text{Тр.о.р.а} / \text{Тр.о.р.з} \geq 1$, де Тр.о.р.а – ланцюгові темпи росту обсягів реалізації у СМП на альтернативних системах оподаткування; Тр.о.р.з – ланцюгові темпи росту обсягів реалізації у СМП на загальній системі оподаткування
Коефіцієнт випередження кількості зареєстрованих суб'єктів малого підприємництва (Кв.к)	$Кв.к = \text{Тр.к.смп.а} / \text{Тр.к.смп.з} \geq 1$, де Тр.к.смп.а – ланцюгові темпи росту кількості СМП на альтернативах; Тр.к.смп.з – ланцюгові темпи росту кількості СМП на загальній системі оподаткування

Враховуючи вищенаведене, оцінку спрощеної системи оподаткування пропонується здійснювати за допомогою критеріїв фіскальної та соціально-економічної ефективності з урахуванням таких показників як: кількість найманих працівників, обсяг реалізованої продукції, сума сплачених податків, кількість суб'єктів малого підприємництва, які знаходяться на цій системі оподаткування у порівнянні з аналогічними показниками діяльності суб'єктів, які працюють за загальною системою оподаткування.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розроблені й запропоновані критерії фіскальної та соціально-економічної ефективності, з урахуванням зазначених показників, надають можливість здійснювати оцінювання ефективності функціонування альтернативних систем оподаткування та своєчасно реагувати на виникнення негативних тенденцій. Оцінювання має здійснюватись як на рівні держави так і на рівні суб'єктів господарювання залежно від визначених цілей.

Розроблені критерії та показники можуть бути покладені в основу методичних рекомендацій щодо аналізу ефективності функціонування кожної із альтернатив.

Література

1. В Україні на єдиному податку працює 300 тисяч „оптимізаторів” [Електронний ресурс] / Михайло Бродський. – Режим доступу: http://www.chp.com.ua/index.php?code=8717&show_all=YESS.
2. Оптимізація оподаткування та незаконне ухилення від сплати податків: позиція підприємців, фіскалів та юристів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.audit.lviv.ua/nashi-publikacii/8-optimizacija-opodatku vannja-ta-nezakonne-uhylennja-vid-splaty-podatkov-pozycja-pidpryjemciv-fiskaliv-ta-jurystiv.html](http://www.audit.lviv.ua/nashi-publikacii/8-optimizacija-opodatkuwannja-ta-nezakonne-uhylennja-vid-splaty-podatkov-pozycja-pidpryjemciv-fiskaliv-ta-jurystiv.html).
3. Завдяки слідчим Міндоходів бюджету відшкодовано вдвічі більше збитків, ніж минулого року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minrd.gov.ua/media-tsentr/novini/116082.html>
4. Не узаконена преференція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=3205434.
5. Податківці: апетит приходиться під час їди [Електронний ресурс] / Економічна правда 18.11.2010 р. – Режим доступу: <http://www.urist.in.ua/archive/index.php/t-118619.html>.
6. Грін О. Методи оцінки ефективності системи оподаткування підприємницької діяльності громадян в Україні / О. Грін // Вісник Львівського університету. – 2008. – Вип.40. – С. 331-335.
7. Економічна енциклопедія / за ред. С.В. Мочерного. – [В 3 т. Т.1]. – К.: Вид. центр “Академія”, 2002. – 950 с.
8. Мельник Л.Г. Економіка підприємства: конспект лекцій: навч. посіб. / Л.Г.Мельник, О. І. Корінцева. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2004. – 412 с.

9. Вибір критерію економічної ефективності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.paragonstate.com/vnutrfmove-planuvannya/91-vibr-kriteryu-ekonomichno-efektivnost.html>.
 10. Соколовська А. М. Податкова політика в Україні / А. М. Соколовська // Розбудова держави. – 1998. – № 9/10. – С. 35.
 11. Мельник П. В. Розвиток податкової системи в перехідній економіці: монографія / Академія державної податкової служби України. – Ірпінь, 2001. – 362 с.
 12. Принципи побудови та критерії оцінки податкової системи: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://polkknig.narod.ru/econom/RPSvPE_M/23.htm.
 13. Іванов Ю. Б. Малий бізнес: управління податками: монографія / Ю.Б. Іванов, К.В. Петросянц. – Х.: ВД "ІНЖЕК", 2009. – 352 с.
 14. Виговська В.В. Малий бізнес України: сучасний стан і тенденції розвитку / В.В. Виговська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №1(91). – С. 59–64.
 15. Соколовська А. М. Податкова система держави: теорія і практика становлення / А.М. Соколовська. – К.: Знання-Прес, 2004. – 454 с.
 16. Принципи побудови та критерії оцінки податкової системи: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://polkknig.narod.ru/econom/RPSvPE_M/23.htm.
1. V Ukraini na yedy`nomu podatku pracuyue 300 ty`syach „opty`mizatoriv” [Elektronny`j resurs] / My`hajlo Brodsk`y`j. – Rezhy`m dostupu: http://www.chp.com.ua/index.php?code=8717&show_all=YES.
 2. Opty`mizaciya opodatkovannya ta nezakonne uxy`lennya vid splaty` podatkiv: pozy`ciya pidpry`yemciv, fiskaliv ta yury`stiv [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: <http://www.audyt.lviv.ua/nashi-publikacii/8-optimizacija-opodatkovannja-ta-nezakonne-uhylennja-vid-splaty-podatkov-pozycja-pidpryjemciv-fiskaliv-ta-jurystiv.html>.
 3. Zavdyaky` slidchy`m Mindoxodiv byudzhetu vidshkodovano vdvichi bil`she zby`tkiv, nizh my`nulogo roku [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: <http://minrd.gov.ua/media-tsentr/novini/116082.html>
 4. Ne uzakonena preferenciya [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=3205434.
 5. Podatkivci: apety`t pry`xody`t pid chas yidy` [Elektronny`j resurs] / Ekonomichna pravda 18.11.2010 r. – Rezhy`m dostupu: <http://www.urist.in.ua/archive/index.php/t-118619.html>.
 6. Grin O. Metody` ocinky` efekty`vnosti sy`stemy` opodatkovannya pidpry`yemny`cz`koyi diyal`nosti gromadyan v Ukraini / O. Grin // Visny`k L`vivs`kogo universy`tetu. – 2008. – Vy`p.40. – S. 331-335.
 7. Ekonomichna ency`klopediya / za red. S.V. Mochernogo. – [V 3 t. T.1]. – K.: Vy`d. centr “Akademiya”, 2002. – 950 s.
 8. Meľny`k L.G. Ekonomika pidpry`yemstva: konspekt lekcij: navch. posib. / L.G.Meľny`k, O. I. Korinceva. – Sumy` : VTD “Universy`tets`ka kny`ga”, 2004. – 412 s.
 9. Vy`bir kry`teriyu ekonomichnoyi efekty`vnosti [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: <http://www.paragonstate.com/vnutrfmove-planuvannya/91-vibr-kriteryu-ekonomichno-efektivnost.html>.
 10. Sokolovs`ka A. M. Podatkova polity`ka v Ukraini / A. M. Sokolovs`ka // Rozbudova derzhavy`. – 1998. – # 9/10. – S. 35.
 11. Meľny`k P. V. Rozvy`tok podatkovoyi sy`stemy` v perexidnij ekonomici: monografiya / Akademiya derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby` Ukrainy`. – Irpin`, 2001. – 362 s.
 12. Pry`ncy`py` pobudovy` ta kry`teriyi ocinky` podatkovoyi sy`stemy`: [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: http://polkknig.narod.ru/econom/RPSvPE_M/23.htm.
 13. Ivanov Yu. B. Maly`j biznes: upravlinnya podatkamy`: monografiya / Yu.B. Ivanov, K.V. Petrosyancz. – X.: VD”INZhEK”, 2009. – 352 s.
 14. Vy`govs`ka V.V. Maly`j biznes Ukrainy`: suchasny`j stan i tendenciyi rozvy`tku / V.V. Vy`govs`ka // Aktual`ni problemy` ekonomiky`. – 2009. – #1(91). – S. 59–64.
 15. Sokolovs`ka A. M. Podatkova sy`stema derzhavy`: teoriya i prakty`ka stanovlennya / A.M. Sokolovs`ka. – K.: Znannya-Pris, 2004. – 454 s.
 16. Pry`ncy`py` pobudovy` ta kry`teriyi ocinky` podatkovoyi sy`stemy`: [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: http://polkknig.narod.ru/econom/RPSvPE_M/23.htm.

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК327(477+438)

Богородецька Ольга

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ПОБРАТИМСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ МІСТ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ

Аналізується проблема побратимських зв'язків міст України у сучасних умовах. Детально розглядаються головні перешкоди, що стоять на шляху співробітництва між містами-побратимами України та Польщі. Визначаються ключові зовнішні та внутрішні проблеми у функціонуванні побратимських зв'язків між містами України та Польщі. Вивчається роль громадської експертизи та громадського моніторингу діяльності органів влади. Аналізуються потенційні можливості для реалізації побратимських зв'язків між українськими та польськими містами.

Ключові слова: міста-побратими, співпраця, Україна, Польща, зв'язки, проблеми, перспективи.

Богородецькая Ольга

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПОБРАТИМСЬКИХ СВЯЗЕЙ ГОРОДОВ УКРАИНЫ И ПОЛЬШИ.

Анализируется проблема побратимских связей городов Украины в современных условиях. Подробно рассматриваются главные препятствия, стоящие на пути сотрудничества между городами-побратимами Украины и Польши. Определяются ключевые внешние и внутренние проблемы в функционировании побратимских связей между городами Украины и Польши. Изучается роль общественной экспертизы и общественного мониторинга деятельности органов власти. Анализируются потенциальные возможности для реализации побратимских связей между украинскими и польскими городами.

Ключевые слова: города-побратимы, сотрудничество, Украина, Польша, связи, проблемы, перспективы.

Bogorodetska Olga

POLAND AND UKRAINE TWIN-CITIES' FORMATION PROBLEMS AND PROSPECTS

The problem of Ukraine twin-cities' connections in today's world is examined. Major obstacles that are standing on the way of cooperation between Ukraine and Poland twin-cities are described in detail. The key external and internal problems in the functioning of Ukraine and Poland twin-cities are defined. The role of public examination and monitoring of the public authorities activities' is defined. Potential opportunities for Ukrainian and Polish twin-cities relations implementation are analyzed.

Keywords: twin-cities, cooperation, Ukraine, Poland, relationships, problems and prospects.

Постановка наукової проблеми та її значення. Співробітництво між окремими територіями поступово стає функцією місцевого самоуправління. В умовах незалежності новий імпульс отримали партнерські зв'язки міст із містами-побратимами, що набули масового характеру та стимулювали розвиток міжмуніципального партнерства. Найбільш тісною та плідною є співпраця українських та польських міст, обумовлена як історичними чинниками, так і євроінтеграційними векторами розвитку України. У сучасній науковій літературі комплексного вивчення історичних, соціально-економічних, географічних, правових та інших аспектів розвитку побратимського співробітництва не проведено. Проблема побратимського співробітництва міст є малодослідженою у науковій літературі, основні напрацювання належать переважно зарубіжним ученим та дослідникам. Проблематика дослідження є досить новою для сучасної України. Зважаючи на те, що більшість країн Радянського Союзу через наявність певної інформаційної залежності від решти світу, всебічного контролю співпраці із зарубіжними партнерами, в недостатній мірі були поінформовані про переваги та потенційні можливості від співпраці міст-побратимів. Проте проблеми існують і в сучасних умовах. Попри те, що міста України мають досить високий показник (891 місто-побратим у 60 країнах світу) побратимських зв'язків, все ж відсутня чітка стратегія у практичній площині як з боку держави, так і органів місцевого самоврядування щодо

ефективного ведення та розвитку співпраці із містами-побратимами. Проте аналіз публікацій останніх років показує, що основні тенденції розвитку партнерських та побратимських відносин між містами України та інших держав світу стали активніше висвітлюватися в науковій та публіцистичній літературі. Наукове ж вивчення ключових аспектів побратимського співробітництва міст України та Польщі тільки починається, проте можна стверджувати, що інтерес до комплексного і просторового аналізу цього виду міжнародних відносин постійно зростає. Тому, актуальним питанням постає дослідження ключових проблем та можливостей для реалізації побратимських зв'язків між містами України та Польщі, що зумовили вибір теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні висновки та практичні рекомендації ґрунтуються на працях зарубіжних та вітчизняних учених, законодавчих актах України та Ради Європи щодо місцевого самоврядування, інформації з офіційних сайтів органів місцевого самоврядування, наукових статтях журналів та вісників, офіційних інтернет-сайтах міжнародних організацій та асоціацій, архівних даних. При формуванні головних проблем, у реалізації побратимських зв'язків між містами України та Польщі, найбільш корисною була інформація, розміщена на офіційних інтернет-сторінках органів місцевого самоврядування України та Польщі. Головні перешкоди, які стоять на шляху реалізації ідей побратимського співробітництва, виділяють дослідники із Польщі М. Фурманкевіч [1] та Мікула-Бочек Е. [2]. На думку дослідника М. Фурманкевіча – побратимство дозволяє міським громадам обмінюватись досвідом, інноваціями у сфері міського управління; заохочує людей підтримувати тенденцію щодо подолання політичних бар'єрів. Поряд із вищезазначеними положеннями вчений розглядає головні перешкоди у співпраці міст-побратимів. Проблеми у функціонуванні побратимських зв'язків міст України та Польщі вивчаються й українськими науковцями. Зокрема, В.П.Колесник [3] виділяє проблему необхідності інтенсифікації розвитку економічної складової побратимських зв'язків міст України та Польщі в сучасних умовах. Перспективи побратимського співробітництва висвітлюються Радою Європейських Муніципалітетів і Регіонів (РЕМР) у практичному посібнику із побратимства міст. Рада європейських регіонів і муніципалітетів РЕМР (Council of European Municipalities and Regions) [4] сприяє налагодженню та формуванню добросусідських, партнерських контактів між містами Європи. У збірнику праць польських науковців «Європейські міста. Можливості і перспективи співпраці» [5] розглядаються нові можливості та форми співпраці, що стоять перед європейськими містами. Низка дослідників виділяють ознаки, що свідчать про наявність соціальної зумовленості побратимства. Зокрема, російська дослідниця З.І.Колева [6] розглядає побратимство як соціальну практику, що наділена важливим ресурсним потенціалом для міста та його жителів.

Метою даної публікації є з'ясування головних проблем та перспектив побратимської співпраці між містами-побратимами Польщі та України.

Досягнення мети зумовлює необхідність вирішення наступних **завдань**:

- з'ясування ключових чинників, що впливають на зменшення активності міст укладати угоди про побратимство;
- визначити внутрішні і зовнішні проблеми побратимського співробітництва для міст України та Польщі;
- розгляд головних перспектив у співпраці міст-побратимів України і Польщі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Побратимські зв'язки це довготривалі, дружні контакти між містами, що знаходяться в різних державах, з метою співпраці у сферах визначених договором про побратимство. Найбільше таких контактів міста України мають із містами Республіки Польща. З огляду на досить міцні та дружні відносини між цими двома європейськими державами, їх міста прагнуть долучитись до процесу співробітництва у різноманітних сферах, зокрема шляхом поріднення між містами. Головними сферами співпраці виділяємо: культурну; економічну; науково-освітню; обмін досвідом. Найбільш активно розвивається культурна сфера. Проте протягом останніх років спостерігається чітка тенденція до зростання роді економічної галузі у відносинах між містами-побратимами України та Польщі. Поряд із цим необхідно зазначити про наявність проблем у відносинах між містами-побратимами України та Польщі. Зокрема, виділяємо проблеми як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, що унеможливають, стримують та перешкоджають активному розвитку побратимського руху міст. До внутрішніх проблем відносимо ті проблеми, які виникають власне у рамках домовленостей двох міст про побратимство (рис. 1).

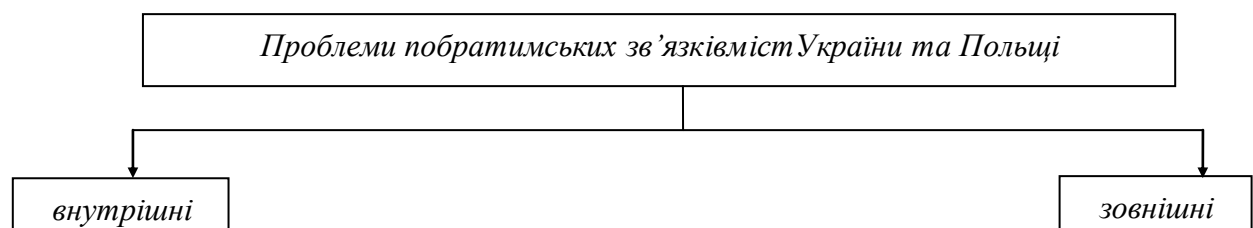

Рис. 1. Проблеми розвитку побратимських зв'язків міст України

Проблеми постають відразу після укладення угод про встановлення побратимських зв'язків, оскільки деякі міста підписавши договір, не завжди вдаються до практичної сторони реалізації. Переважно це так звані „угоди на папері”, що обмежуються виключно письмовими домовленостями та подальшого розвитку не мають. Такі угоди характерні і для міст-побратимів України та Польщі, які не завжди мають чіткий план для реалізації своїх зовнішніх відносин. Серед головних внутрішніх проблем, що стають причинами пасивності міст у побратимській співпраці можна виділити також такі: відсутність схожих проблем у містах, що могли б стати об'єднуючою ланкою для обміну досвідом і подальшої співпраці; низька поінформованість громадськості та бізнес кіл про існування такого роду зв'язків, їх переваг та можливостей співпраці не тільки між органами місцевого самоврядування, а й між окремими фірмами, установами, навчально-освітніми та іншими закладами. Також варто відзначити про недостатній досвід у сфері побратимства міст працівників певних відділів органів місцевого самоврядування, оскільки побратимські зв'язки це відносно новий вид співпраці для міст України. Одним із шляхів підвищення рівня ефективної діяльності органів місцевого самоврядування є громадська експертиза та громадський моніторинг діяльності органів влади. Це новий для України досвід контролю, але досить активно функціонує та розвивається у багатьох країнах, що визнають та дотримуються демократичних цінностей. Відомо, що громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади є складовою механізму демократичного управління державою, який передбачає проведення інститутами громадянського суспільства оцінки діяльності органів виконавчої влади, ефективності прийняття і виконання такими органами рішень, підготовку пропозицій щодо розв'язання суспільно значущих проблем для їх врахування органами виконавчої влади у своїй роботі. Об'єктом такої експертизи є діяльність певного органу виконавчої влади та органу місцевого самоврядування [7]. На нашу думку, такого роду контроль вимагатиме більшої відповідальності від органів місцевого самоврядування щодо прийняття та реалізації їхніх рішень. А отже, їхня діяльність стане ефективнішою, якіснішою і, що головне, більш добросовісною.

Громадська експертиза та громадський моніторинг діяльності органів влади включають поняття внесення пропозицій щодо суспільно-значущих питань розвитку та діяльності міста. А сфера зовнішніх зв'язків міст є, на нашу думку, однією із досить важливих для розвитку міста. В такому випадку доцільно було б створити при відділах звернень громадян певні центри внесення пропозицій або/і так званих шляхів оптимізації співпраці міста у сфері зовнішніх зв'язків. Це стосується і міст-партнерів, і міст-побратимів, а також всіх інших зовнішніх контактів міських поселень. Адже безліч громадян просто не поінформовані про можливості, які отримують їхні міста від побратимської співпраці.

Інформування громадськості про останні події, що відбуваються у сфері зовнішніх зв'язків міст, – це сьогодні одна із головних проблем побратимського руху міських поселень України. Основна частина офіційних сайтів міських органів самоврядування України подає переважно тільки перелік зарубіжних міст, з якими встановлені партнерські чи побратимські зв'язки. Конкретна ж інформація про результати такої діяльності зазначається досить рідко. Способи долучення жителів міста (це можуть і зацікавлені підприємці з метою розширення свого бізнесу чи студенти, які прагнуть дізнатись про особливості навчального процесу у місті-побратимі в зарубіжній країні) до побратимської чи партнерської співпраці міст відсутні. Не менш важливою проблемою, є викладення інформації про зовнішні зв'язки міст не на офіційних сайтах місцевих органів влади, а у вибіркових періодичних виданнях. Звичайно, це недолік, який стосується не самих побратимських зв'язків чи особливостей їх формування, а непрофесійності деяких відділів органів місцевого самоврядування.

Однією із важливих внутрішніх проблем побратимського руху міст України та Польщі є непостійні контакти між містами-побратимами. Адже у багатьох випадках, побратимська співпраця обмежується реалізацією одного чи декількох проектів або проведенням певного культурно-мистецького заходу і надалі не має розвитку.

Також до головних внутрішніх проблем поріднення міст України можна віднести те, що досить часто міста не поріднюються з огляду на політичний чи іншого роду статус держави на міжнародній арені. Тобто на поріднення міст впливає імідж їхніх держав у світі. Міста у сучасних умовах прагнуть поріднюватися із містами держав, що є відносно стабільними, економічно розвиненими і вигідними партнерами. Досить рідко, виходячи із умов сьогодення, міста поріднюються з метою вияву справжнього братерства міст, підтримки та єднання, не дивлячись на рівень розвитку міста та держави в цілому.

Наступними не менш важливими проблемами, що безпосередньо впливають на функціонування та розвиток побратимських зв'язків міст України та Польщі є зовнішні. Під зовнішніми проблемами розуміємо ті аспекти, де міста мають опосередкований вплив. Передусім це стосується діяльності держави, що не завжди створює відповідні умови для розвитку міст і не проводить ефективної політики щодо фінансування регіональних та місцевих громад. Проблемою першочергового значення є недостатнє фінансування (а у випадку України – відсутність фінансування та підтримки) з боку держави у розвитку побратимських зв'язків та ініціатив цих міст. Важливою є проблема необхідності створення державної програми із допомоги (фінансової, юридичної, гуманітарної, консультативної та ін.) містам України, що мають побратимські зв'язки із містами Польщі. Оскільки Україна прагне зарекомендувати себе як надійного партнера, то необхідною є підтримка розвитку своїх міст, адже основа всіх видів співробітництва – це контакти окремих поселень.

Одним із обмежуючих факторів у побратимському співробітництві між містами-побратимами є наявність складних питань в історії українсько-польських взаємин. Головним чином це розбіжності у трактуванні історичних подій пов'язаних із Операцією „Вісла” 1947 р. та Антипольською акцією на Волині 1943 р. Негативна історична пам'ять, взаємні звинувачення подекуди негативно впливають на співпрацю між містами-побратимами України та Польщі.

Поряд із проблемами слід виділити основні перспективи розвитку побратимських зв'язків міст України та Польщі. Адже, незважаючи на певні труднощі, міста України беруть активну участь у побратимському русі. Головною перспективою на сучасному етапі є те, що за рахунок обміну досвідом із польськими містами-побратимами міста України матимуть більше шансів вивчати та адаптувати цей досвід у різноманітні сфери життєдіяльності. Адже в процесі порівняння пізнаються усі недоліки і переваги власної системи благоустрою міста та його розвитку. Не слід забувати про те, що поріднюючись, міста відкривають для себе нові можливості і перспективи. Особливо це переваги для малого і середнього бізнесу, який за рахунок побратимських зв'язків міст отримує нові ринки збуту товару й можливості отримання іноземних інвестицій у розвиток власних підприємств, фірм тощо.

Важливою перспективою побратимських зв'язків міст України та Польщі є можливість розвитку туризму у містах України. Необхідною умовою цього є налагоджена система промоції міст, розвиток брендингу територій. Міста-побратими отримують хорошу нагоду, шляхом контактів органів місцевого самоврядування, дати поштовх поширенню контактів між мешканцями міст. З метою кращого пізнання культури та традицій своїх партнерів – міст-побратимів розвивається туристична галузь кожного із цих міст. Яскравим прикладом цього може слугувати промо-кампанія туристичних атракцій м. Львова. Місто за минулий 2013 р. відвідало

понад 1 млн. туристів. Левова частка з яких це жителі польських міст-побратимів, а саме Кракова, Вроцлава, Жешува, Любліна, Лодзі, Перемишля.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, у системі функціонування побратимських зв'язків міст України та Польщі виділяють внутрішні та зовнішні проблеми, що безпосередньо перешкоджають стабільному розвитку побратимської співпраці. Головною внутрішньою проблемою є пасивність певної частки міст у розвитку відносин у практичній площині. Основними зовнішніми проблемами функціонування побратимських зв'язків міст України є недостатній рівень державної підтримки та фінансування розвитку міст. Саме ці аспекти негативно впливають на динаміку побратимських зв'язків міст України із польськими містами-побратимами. Головними перспективами розвитку побратимських зв'язків міст України є переваги від обміну досвідом у різноманітних сферах життєдіяльності міської громади, а також ширші можливості для надходження іноземних інвестицій у розвиток підприємств та інших установ міста.

Література

1. Furmankiewicz M. Town-twinning as a factor generating international flows of goods and people – the example of Poland. *Belgeo: the Belgian Journal of Geography* 1-2, 2005. – P. 145-162.
2. Mikula-Bączek E. Czynniki ograniczające i aktywizujące współpracę transgraniczną Polski i Ukrainy / Międzynarodowa Konferencja Naukowa: Spójność społeczno-ekonomiczna a modernizacja regionów Transgranicznych, Rzeszów, 21-23 listopada 2007 roku, Uniwersytet Rzeszowski, S. 114-125.
3. Колесник В. П. Интернациональные связи трудящихся приграничных областей СССР и европейских социалистических стран / В. П. Колесник. – Львов: Вища школа, 1984. – 174 с.
4. Twinning for tomorrow's world / Council of European Municipalities and Regions. – Brussels, 2007. – 38 p.
5. Miasta europejskie. Szanse i perspektywy współpracy / pod. redakcją Ewy Okoń-Horodyńskiej i Marka S. Szczepańskiego, Śląskie wydawnictwo naukowe. - Tychy, 1999. – 90 s.
6. Колева З. И. Побратимство как культурно-социальная практика, влияющая на формирование социального пространства города / Вестник Самарского государственного университета. – №8/1 (99). – 2012. – С. 50-54.
7. Громадська експертиза та громадський моніторинг діяльності органів влади: навч. посіб. / В. Купрій, Л. Паливода. – К. : Макрос, 2011. – С. 26.

1. Kolesnyk V. P. Ynternacyonal'nye svyazy trudyashhy'xsya pry'grany'chnykh oblastey SSSR y' evropejsky'x socy'aly'sty'chesky'x stran / V. P. Kolesnyk. – L'vov : Vy'shsha shkola, 1984. – 174 s.

2. Koleva Z. Y. Pobratymstvo kak kul'turno-socy'al'naya prakty'ka, vly'yayushhaya na formyrovany'e socy'al'nogo prostranstva goroda / Vestnyk Samarovskogo gosudarstvennogo uny'versy'teta. – #8/1 (99). – 2012. – S. 50-54.

3. Gromads'ka eksperty'za ta gromads'ky'j monitory'ng diyal'nosti organiv vlady' : navch. posib. / V. Kuprij, L. Paly'voda. – K. : Makros, 2011. – S. 26.

Рецензент Тихомирова Є.Б., д.політ.н., професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

18.02.2014

УДК 323.1(94.478)

Докаш Оксана

РАДЯНСЬКА ЕЛЕКТОРАЛЬНА ПОЛІТИЧНА ПРАКТИКА ЯК СКЛАДОВА НОВОЇ МОДЕЛІ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ (1939 - 1940 рр.)

Аналізуються характерні механізми впровадження та специфіка радянської електоральної політичної практики в Західній Україні в 1939 - 1940 рр. Вказано на характер політичної соціалізації в тоталітарних політичних режимах. Охарактеризовано структури та характер формування і діяльності тимчасових органів влади та управління Західною Україною у вересні-жовтні 1939 р. Розкрито характер електоральної участі місцевого населення, партійних і військових структур у виборах до Українських Народних Зборів у 1939 р. З'ясовано механізми

електорального впливу громадян західних областей УРСР на формування органів місцевої влади та управління в 1940 р.

Ключові слова: Західна Україна, політична соціалізація, сталінський тоталітарний режим, електоральна політична участь.

Докаш Оксана

СОВЕТСКАЯ ЭЛЕКТОРАЛЬНАЯ ПОЛИТИЧЕСКАЯ ПРАКТИКА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ НОВОЙ МОДЕЛИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ НАСЕЛЕНИЯ ЗАПАДНОЙ УКРАИНЫ (1939 – 1940 гг.)

Анализируются характерные механизмы внедрения и специфика советской электоральной политической практики в Западной Украине в 1939-1940 гг. Указан характер политической социализации в тоталитарных политических режимах. Характеризуются структуры и характер формирования и деятельности временных органов власти и управления Западной Украиной в сентябре-октябре 1939 г. Раскрывается характер электорального участия местного населения, партийных и военных структур в выборах в Украинское Народное Собрание в 1939 г. Определены механизмы электорального влияния граждан западных областей УССР на формирование органов местной власти и управления в 1940 г.

Ключевые слова: Западная Украина, политическая социализация, сталинский тоталитарный режим, электоральное политическое участие.

Dokash Oksana

THE SOVIET ELECTORAL POLITICAL PRACTICE AS A COMPONENT OF NEW MODELS OF POLITICAL SOCIALIZATION OF THE POPULATION OF WESTERN UKRAINE (1939- 1940)

The article analyzes specific mechanisms of the Soviet electoral political practice in Western Ukraine in 1939-1940. This article indicated on the nature of political socialization in totalitarian regime. The characteristic of the structure and nature of the formation and activity of the temporary institutions of power and administration of Western Ukraine in September-October 1939. It was also revealed the nature of the electoral participation of the local population, party and military structures in the elections of the Ukrainian people's Assembly in 1939. The mechanisms of electoral influence of the citizens of the Western regions of the USSR are clarified on the formation of bodies of local authorities and management in 1940.

Keywords: Western Ukraine, political socialization, Stalin's totalitarian regime, electoral political participation.

Постановка проблеми. Проблематика характеру та механізмів насадження радянської політичної системи в Західній Україні від 17 вересня 1939 р. до початку німецько-радянської війни 22 червня 1941 р., на наше переконання, потребує нових методологічних підходів, зокрема введення в усталений історико-політологічний дискурс концепції політичної соціалізації. Останню можемо визначити як процес засвоєння притаманних даному суспільству політичних цінностей, настанов, переконань, моделей поведінки, що відбувається протягом становлення та еволюції індивіда як члена політичної спільноти і спрямований на забезпечення його свідомої участі в політичному житті суспільства. Такий підхід, на наше переконання, дозволить вирішити важливі науково-теоретичні завдання та матиме науково-практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характеризуючи здобутки вітчизняної політичної науки в розробці окресленого кола проблем, передовсім, можемо вказати на насичені фактологічним матеріалом праці Б. Бабія [1], В. Ковалюка [11], М. Кучерепи [12], М. Литвина [14], І. Терлецької [19], М. Фролова [20] та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми розкриваються через запровадження новітньої методології політологічного аналізу, про що свідчать попередні роботи автора [7-8].

Метою даної статті є політологічний аналіз сутності та специфіки насадження радянської електоральної практики серед мешканців Західної України на початковому етапі Другої світової війни.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення наступних **завдань**:

- критично проаналізувати основні положення дискурсу політичної соціалізації;
- виявити особливі риси радянського різновиду лівоекстремістського політичного режиму – сталінізму;
- вказати на специфіку політичної соціалізації в тоталітарних політичних режимах;

- охарактеризувати структури, характер формування та діяльності тимчасових органів влади та управління Західною Україною у вересні-жовтні 1939 р.;
- розкрити сутність електоральної участі місцевого населення та партійних і військових структур у виборах до Українських Народних Зборів в 1939 р.;
- з'ясувати механізми електорального впливу громадян західних областей України на формування органів місцевої влади та управління в 1940 р.

Виклад основного матеріалу. Зміст взаємозв'язку політичної системи та особистості як суб'єкта політичної діяльності розкривається через загальні механізми, які лежать в основі політичної соціалізації: стандартизації політичної поведінки індивідів (забезпечується діяльністю політичних інститутів, правовою системою, соціально-політичними нормами та санкціями), енкультурації, тобто передачі соціально-історичного досвіду [10, с. 6] Основними компонентами політичної соціалізації вважаються: засвоєння громадсько-політичного досвіду, норм політичного життя, накопиченого попередніми поколіннями, а також теоретичних політичних знань; перетворення знань про суспільство, політику держави на сталі політичні переконання; набуття здатності відстоювати власні політичні погляди; набуття необхідних навичок громадсько-політичної діяльності, засвоєння основних їх принципів і норм; надання предметності політичним знанням та поглядам [6, с. 9].

Н. Гедікова робить висновок, що сутність політичної соціалізації особи полягає, перш за все, в процесі впливу на особу соціально-політичних умов, за яких здійснюється передача норм, принципів, цінностей, політичних орієнтацій, а, по-друге, сприйняття нею на соціально-психологічному рівні цього впливу за мету формування моделі політичної світогляду, політичної свідомості і поведінки [6, с. 9]

Реалізація політичних практики відбувається в процесі інтеріоризації та відображається в політичній діяльності, яка безпосередньо пов'язана зі спільним життям людей, має суспільний характер та є складовою суспільних відносин, що має величезний вплив на розвиток і характер цих відносин [9].

Політична соціалізація є конкретно-історичним процесом, що обумовлена розвитком відповідного суспільства. Зміст та спрямованість даного процесу обумовлені організацією політичних інститутів, наявними соціально-політичними нормами, соціально-історичним досвідом політичної практики, системою соціальних зв'язків конкретного суспільства [10, с. 15].

На думку Н. Ісакової, основними рисами характерної для недемократичних режимів «ізоляційної моделі» політичної соціалізації є: жорстка регламентація політичної поведінки індивідів з боку органів держави; локалізація чи уніфікація соціальних інтересів; брак правового унормування соціально-політичних відносин [10, с. 3].

Політичний режим як функціональний аспект політичної системи виступає основним критерієм для виділення типів (моделей) політичної соціалізації. Політичний режим, який насильно насаджувалася в Західній Україні від 17 вересня 1939 р. був різновидом радянської моделі тоталітаризму із власною назвою – сталінізм.

Як політичний режим, тоталітаризм характеризується наступними ознаками: неприйняття ліберально-демократичних інститутів, прав і свобод громадян; всевладдя і монополія на інформацію корпоративних організацій ієрархічного типу; державна і/або приватна власність на засоби виробництва під потужним бюрократичним контролем; адміністративне регулювання економіки, централізований розподіл, значна роль примусової праці і позаекономічного примусу, що зумовлює безкоштовність або дешевизну робочої сили; забезпечення порядку як реалізації жорсткої системи правил і принципів, що забезпечують безумовний пріоритет прав та інтересів певного класу, нації, раси або ексклюзивної групи; підміна політичної лояльності (моральний вибір, повага до законів і до інтересів людей) жорсткою лояльністю мафіозного типу; офіційна регламентація усіх сторін суспільства і людини; патерналізм, відчуження людини від політичного процесу; месіанська державна ідеологія з претензіями на світове панування; мілітарно-економічний, культурний експансіонізм у зовнішній політиці, що поєднується із самоізолюваністю країни; мілітаризація економіки і всього суспільства; загальнонаціональний класовий харизматичний вождь як засадничий елемент політико-правової ідеології [5].

Як слушно зауважує І. Терлецька, поняття «сталінізм» є досить неоднозначним. По-перше, під сталінізмом на сьогодні розуміють перш за все, певний тип суспільної системи (тоталітарної). По-друге, частина вчених під сталінізмом розуміє офіційну ідеологію, створену й насажену Й. Сталінін на основі власної інтерпретації марксизму та лєнінізму. По-третє, сталінізм розуміють широко: і як тип політичного режиму, і як різновид політичної системи, і як різновид ідеології, яка

панувала під час культу особи Сталіна, навіть як певний тип цивілізації, який включає всі сфери життєдіяльності (політичну, економічну, духовно-культурну, соціальну, приватну та ін.), і як певний тип свідомості, психології, ментальності суспільства (з домінуючою ознакою – страхом) [19, с. 29-30].

Основою політичної системи був владний тандем партійних органів і виконкомів рад усіх рівнів. Головними ознаками цієї держави, за М. Фроловим, були: ліквідація демократії та концентрація всієї повноти влади у вузького кола партійних олігархів у столиці СРСР і жорстко підпорядкованим їм партійним комітетам на місцях (ця влада не була визначена й обмежена законом та спиралась на насилля і репресії); тотальний контроль держави над суспільством; заборона політичної опозиції та її фізична ліквідація; цензура, відсутність свободи слова і зібрань; тенденція до агресивної зовнішньої політики; мілітаризація виробничої та соціальної сфер життя і діяльності населення; контроль держави за сферою культури та мистецтва, перешкоджання релігійному життю [20, с. 63-64].

Впродовж перехідного періоду владу на місцях повинні були здійснювати тимчасові органи, створення яких ініціювалося в зверненні від 29 вересня 1939 р. командувача Українського фронту маршала С. Тимошенка. З організацією обласних тимчасових управлінь в колишніх воєводствах тимчасові органи народної влади Західної України набули такої структури: обласні тимчасові управління в межах колишніх воєводств; тимчасові управління міст і повітів; повітові і волосні з'їзди селянських комітетів; селянські комітети волостей; селянські комітети сіл [1, с. 63].

На тлі розгортання репресивно-каральної практики органів НКВС роль політorganів Червоної армії в організації тимчасових органів влади та управління не мала такого виразного щодо місцевого населення конфронтаційного характеру, зокрема через агітаційно-пропагандистські, нерідко «українізаторські» заходи вони «допомагали» в їх формуванні на рівні міст, селищ та сіл. Наприклад, 34-ї кавалерійській дивізії було доручено «допомогти в створенні місцевого управління» в м. Теревовлі, Рогатині, Ходорові, Бірчі та селянських комітетів в 55 селах [13, с. 26].

Постанова ЦК ВКП(б) від 1 жовтня 1939 р. безапеляційно визначала, що «ініціативу зі скликання Народних Зборів Західної України і створення Комітету з організації виборів бере на себе тимчасове управління м. Львова» [11, с. 76], тобто, фактично створений під керівництвом політorganів Червоної армії локальний інститут тимчасової влади перебирав на себе «народну ініціативу» всього населення Західної України. З формальною ініціативою про скликання Українських Народних Зборів та організацію Комітету для їхнього проведення до інших тимчасових органів влади звернулося Львівське тимчасове управління [3], але затверджений він був постановою Військової ради Українського фронту для проведення вже Народних Зборів Західної України [16]. Вже 7 жовтня було опубліковане «Положення про вибори до Українських Народних Зборів Західної України» [12, с. 39]. Промовистим є той факт, що попри існування Комітету з підготовки до Народних Зборів, рішення про визначення дня голосування 22 жовтня 1939 р. та скликання самих Зборів 26 жовтня того самого року було ухвалене Військовою радою Українського фронту [18].

Попри те, що організацією висунення, реєстрацією та агітацією за кандидатів в депутати Народних Зборів займалися надіслані зі сходу керівні партійні кадри, місцеві мешканці все ж таки допускалися до виконання первинних, номінальних функцій, бо, наприклад, вони становили 77% агітаторів із понад 51,7 тис. осіб та 85% із 49 тис. членів дільничних виборчих комісій [2, с. 125].

Проведена під контролем радянських партійних та репресивно-каральних органів виборча кампанія до Українських Народних Зборів дала очікувані організаторами результати. У виборах до Народних Зборів Західної України взяло участь 4434 тис. виборців. 90,9% них проголосували за кандидатів, які були виставлені селянськими комітетами, тимчасовими управліннями, зборами робітників по підприємствах, зборами робітничої гвардії, зборами інтелігенції. В той же час 325,9 тис. виборців проголосували проти запропонованих кандидатів, а 75,9 тис. бюлетенів були визнані недійсними [4, с. 40]. За результатами голосування було обрано 1484 депутати. Кандидати в депутати, які балотувалися по 8 виборчих округах Луцької області і по 3 виборчих округах Львівської області, не одержали більше половини голосів та в них було призначено проведення нових виборів [1, с. 98]. Опосередковане уявлення про пасивний спротив місцевого, передовсім польського населення, на нашу думку, дають результати виборів по Тернопільщині, де вони залишалися найбільш організованими: проти запропонованих кандидатів висловилося 37 тис. виборців та ще майже 33,6 тис. бюлетенів були визнані недійсними [4, с. 41].

14 листопада Верховна Рада УРСР одностайно ухвалила закон про прийняття до складу республіки Західної України. Після цього Народні Збори припинили своє існування. В цьому контексті можемо стверджувати про хронологічну та фактичну синхронність дій сталінського тоталітарного режиму в Західній Україні та Західній Білорусі зі створення тимчасових управлінь, ініціювання скликання та підготовки виборів депутатів Народних Зборів, ухвалення ними рішень про встановлення радянської влади та возз'єднання [15].

У Конституції УРСР 1937 р. визначалися основи суспільного переможного «соціалістичного» устрою, запроваджувалася практика формування системи рад депутатів трудящих усіх рівнів на основі загальних, рівних і прямих виборів за таємного голосування. УРСР подавалася як соціалістична держава робітників і селян, де трудящим міста і села належить вся влада в особі Рад депутатів трудящих. Економічною основою УРСР проголошувалася соціалістична власність у формі державної та колгоспно-кооперативної власності і соціалістичної системи господарства, яка спрямовувалась на втілення принципів «хто не працює, той не їсть» та «від кожного за здібностями, кожному – за його працю» [17, с. 41].

Вибори депутатів від західних областей до Верховних Рад СРСР і УРСР були призначені на 24 березня 1940 р. За своїми масштабами організаційно-агітаційна підготовка виборів до Верховних Рад СРСР та УРСР перевищували вибори до Народних Зборів, проте непоодинокими стали випадки підпалення виборчих дільниць, нищення бюлетенів і наочної агітації [14, с. 46]. Результат такого «народного волевиявлення» був наперед визначений партійними структурами, які добирали відповідних кандидатів на безальтернативній основі, з врахуванням фактів брутального втручання партійних та репресивно-каральних органів у виборчий процес.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, на основі проведеного політологічного аналізу можемо стверджувати, що у вересні-жовтні 1939 р. в Західній Україні розпочалось насильницьке впровадження радянської політичної практики, насадження нової моделі політичної соціалізації загалом. Тимчасові органи влади та управління не обиралися місцевим населенням, а були сформовані поліорганами Червоної армії під контролем НКВС. Проведені, хоча й з масованим використанням партійно-ідеологічних та репресивно-каральних структур сталінського тоталітарного режиму, вибори до Українських Народних Зборів тим не менше дозволили переважній більшості населення Західної України однозначно висловитись за возз'єднання із рештою українського народу. Виконавши наперед визначене ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У функціональне призначення та ретельно відібрані за своєю структурою вони заклали легітимні основи для включення Західної України до складу Української РСР, проведення наступних виборів до Верховних Рад СРСР та УРСР, обласних, районних, міських, сільських та селищних рад депутатів трудящих. Останні характеризувалися майже повним домінуванням радянської електоральної практики. Перспективним напрямом подальших наукових досліджень може стати вивчення ступеня та характеру політичної дії населення Західної України у відновленні сталінського тоталітарного режиму в 1944-1945 рр.

Література

1. Бабій Б. М. Возз'єднання Західної України Українською РСР / Б. М. Бабій. – К.: Вид-во АН УРСР, 1954. – 195 с.
2. Варецький В. Л. Соціалістичні перетворення в західних областях УРСР в довоєнний період / В. Л. Варецький. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 298 с.
3. Відозва // Вільна Україна. Орган Політичного Управління Українського Фронту. – Львів, 1939. – № 9 (4 жовтня). – С. 1.
4. Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі (1939-1949 рр.). Збірник документів і матеріалів / Упоряд. : В. Павлюк, С. Пількевич, А. Ярошенко / За ред. П. Гудзенка, Ф. Шевченка. – К. : Держ. вид-во політ. літ-ри УРСР, 1949. - 211 с.
5. Вонсович С.Г. Дискурс тоталітаризму (політологічний аспект): монографія / С.Г.Вонсович. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І, 2008. – 200 с.
6. Гедікова Н.П. Політична соціалізація особистості в період демократизації українського суспільства: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 спец. «Політичні інститути та процеси» / Н. П. Гедікова. – Одеса, 1999. – 19 с.
7. Докаш О. Політика відновлення органів влади та управління західних областей УРСР на завершальному етапі Другої світової війни: структурно-кадровий зріз / О. Докаш // Наука і сучасність: виклики глобалізації. – Ч. II (юридичні, педагогічні, політичні науки): Міжнародна конференція, м. Київ, 25 травня 2013 р. – К. : Центр наукових публікацій, 2013. – С. 131-135.

8. Докаш О. Українські Народні Збори 1939 р. як політико-правовий інструмент легітимізації входження Західної України до складу УРСР: нормативно-процедурні аспекти / О. Докаш // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2013. – Т. 25 – 26. – С. 37-41.

9. Ігрушко А. Ю. Політична соціалізація як політичний процес [Електронний ресурс] / А. Ю. Ігрушко. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Staptp/2012_54/files/ST5412_11.pdf [Дата звернення: 20.10.2013 р.].

10. Ісакова Н. Г. Політична соціалізація як складова демократизації сучасного суспільства: автореф. дис... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Н. Г. Ісакова ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1999. – 19 с.

11. Ковалюк В.Р. До питання про скликання Народних Зборів Західної України / В.Р.Ковалюк // Актуальні проблеми суспільно-політичного і духовного розвитку в Україні. Вісник Львівського університету. Серія: Суспільні науки. – Вип. 30. – Львів: Світ, 1992. – С. 75-81.

12. Кучерепа М.М. Волинь: 1939–1941 рр. / М. Кучерепа, В. Вісин. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. – 486 с.

13. Крушельницький А.В. Воссоединение Западной Украины с Советской Украиной: Сентябрь-ноябрь 1939 г. / А. В. Крушельницький, И. М. Нечаев // Советские архивы. – 1979. – № 3. – С. 23-28.

14. Литвин М. Сталін і Західна Україна. 1939–1941 рр. / М. Литвин, К. Науменко. – К., 2010. – 80 с.

15. Мигун Д. 17 септембра в истории страны: к вопросу о воссоединении Западной Беларуси и БССР в 1939 году [Електронний ресурс] / Д. Мигун. – Режим доступу: http://beldumka.belta.by/isfiles/000167_974625.pdf [Дата звернення: 15.05.2013 р.]

16. Постанова Військової Ради Українського Фронту // Вільна Україна. Орган Політичного Управління Українського Фронту. – Львів. – 1939. – № 10 (5 жовтня). – С. 1.

17. Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929-1941) / Відп. ред. : О. М. Мироненко, І. Б. Усенко. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. - 320 с.

18. Про день виборів // Вільна Україна. Орган Політичного Управління Українського Фронту. – Львів, 1939. – № 12 (6 жовтня). – С. 3.

19. Терлецька І. В. Сучасний історіографічний дискурс сталінізму як форми тоталітаризму: монографія / І. В. Терлецька. – К. : КНТЕУ, 2009. – 162 с.

20. Фролов М.О. Політична система та номенклатурна еліта радянської України 1920-х – 1930-рр.: особливості та механізми формування і функціонування : монографія / М.О. Фролов. – Запоріжжя : КПУ, 2011. – 828 с.

1. Babiy V. M. Vozz"yednannya Zakhidnoyi Ukrayiny Ukrayins'koyu RSR / V.M. Babiy. – K. : Vyd-vo AN URSSR, 1954. – 195 s.

2. Varets'kyu V. L. Sotsialistychni peretvorenniya v zakhidnykh oblastiakh URSSR v dovoynnyy period / V. L. Varets'kyu. – K. : Vyd-vo AN URSSR, 1960. – 298 s.

3. Vidozva // Vil'na Ukrayina. Orhan Politychnoho Upravlinnya Ukrayins'koho Frontu. – L'viv, 1939. – № 9 (4 zhovtnya). – S. 1.

4. Vozz"yednannya ukrayins'koho narodu v yedyniy Ukrayins'kiy Radyans'kiy derzhavi (1939-1949 rr.). Zbirnyk dokumentiv i materialiv / Uporyad. : V. Pavlyuk, S. Pil'kevych, A. Yaroshenko / Za red. P. Hudzenka, F. Shevchenka. – K. : Derzh. vyd-vo polit. lit-ry URSSR, 1949. - 211 s.

5. Vonsovych S. H. Dyskurs totalitaryzmu (politolohichnyy aspekt): Monohrafiya / S. H. Vonsovych. - Kam"yanets'-Podil's'kyu, PP Moshak M. I, 2008. – 200 s.

6. Hedikova N. P. Politychna sotsializatsiya osobystosti v period demokratyzatsiyi ukrayins'koho suspil'stva: avtoref. dys... kand. polit. nauk: 23.00.02 spets. «Politychni instytuty ta protsesy» / N. P. Hedikova. – Odesa, 1999. – 19 s.

7. Dokash O. Polityka vidnovlennya orhaniv vlady ta upravlinnya zakhidnykh oblastey URSSR na zavershal'nomu etapi Druhoyi svitovoyi viyny: strukturno-kadrovyy zriz / O. Dokash // Nauka i suchasnist': vyklyky hlobalizatsiyi. – Ch. II (yurydychni, pedahohichni, politychni nauky): Mizhnarodna konferentsiya, m. Kyiv, 25 travnya 2013 r. – K. : Tsentr naukovykh publikatsiy, 2013. – S. 131-135.

8. Dokash O. Ukrayins'ki Narodni Zbory 1939 r. yak polityko-pravovyy instrument lehitimizatsiyi vkhodzhennya Zakhidnoyi Ukrayiny do skladu URSSR: normatyvno-protsedurni aspekty / O. Dokash // Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu: Zbirnyk naukovykh statey. – Chernivtsi:

Chernivets'kyy natsional'nyy universytet, 2013. – T. 25 – 26. – S. 37-41.

9. Ihrushko A. Yu. Politychna sotsializatsiya yak politychnyy protses [Elektronnyy resurs] / A. Yu. Ihrushko. – Rezhym dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/porta1/soc_gum/Staptp /2012_54/files/ST5412_11.pdf [Data zvernennya: 20.10. 2013 r.].

10. Iskhakova N. H. Politychna sotsializatsiya yak skladova demokratyzatsiyi suchasnoho suspil'stva: avtoref. dys... kand. polit. nauk: spets. 23.00.02 «Politychni instytuty ta protsesy» / N. H. Iskhakova ; Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. – K., 1999. – 19 s.

11. Kovalyuk V. R. Do pytannya pro sklykannya Narodnykh Zboriv Zakhidnoyi Ukrayiny / R. V. Kovalyuk // Aktual'ni problemy suspil'no-politychnoho i dukhovnoho rozvytku v Ukrayini. Visnyk L'viv's'koho universytetu. Seriya suspil'ni nauky. – Vyp. 30. – L'viv : Svit, 1992. – S. 75-81.

12. Kucherepa M. M. Volyn' : 1939–1941 rr. / M. Kucherepa, V. Visyn. – Luts'k : Volyn's'ka oblasna drukarnya, 2005. – 486 s.

13. Krushel'nytskyy A. V. Vossoedynenye Zapadnoy Ukrainy s Sovet'skoy Ukrainoy: Sentyabr'-noyabr' 1939 h. / A. V. Krushel'nytskyy, Y. M. Nechaev // Sovet'skiye arkhyvy. – 1979. - № 3. – S. 23-28.

14. Lytvyn M. Stalin i Zakhidna Ukrayina. 1939–1941 rr. / M. Lytvyn, K. Naumenko. – K., 2010. – 80 s.

15. Myhun D. 17 sentyabrya v ystoryy strany: k voprosu o vossoedynenyy Zapadnoy Belarusy y BSSR v 1939 hodu [Elektronnyy resurs] / D. Myhun. – Rezhym dostupu: http://beldumka.belta.by/isfiles/000167_974625.pdf [Data zvernennya: 15.05.2013 r.]

16. Postanova Viys'kovoyi Rady Ukrayins'koho Frontu // Vil'na Ukrayina. Orhan Politychnoho Upravlinnya Ukrayins'koho Frontu. – L'viv. – 1939. – № 10 (5 zhovtnya). – S. 1.

17. Pravova ideolohiya i pravo Ukrayiny na etapi stanovlennya totalitarnoho rezhymu (1929-1941) / Vidp. red.: O.M. Myronenko, I.B. Usenko. – K.: Instytut derzhavy i prava im. V.M. Korets'koho NAN Ukrayiny, 2001. - 320 s.

18. Pro den' vyboriv // Vil'na Ukrayina. Orhan Politychnoho Upravlinnya Ukrayins'koho Frontu. – L'viv, 1939. – № 12 (6 zhovtnya). – S. 3.

19. Terlets'ka I. V. Suchasnyy istoriohrafichnyy dyskurs stalinizmu yak formy totalitaryzmu : monohrafiya / I. V. Terlets'ka. – K. : KNTEU, 2009. – 162 s.

20. Frolov M. O. Politychna systema ta nomenklatura elita radyans'koyi Ukrayiny 1920-kh – 1930-rr.: osoblyvosti ta mekhanizmy formuvannya i funktsionuvannya : monohrafiya / M.O. Frolov. – Zaporizhzhya : KPU, 2011. – 828 s.

Рецензент Гулай В.В., д.політ.н., професор, в.о. завідувача кафедри міжнародної інформатики НУ «Львівська політехніка»

1.03.2014

УДК 327

Литвин Лілія

НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ: СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ

У статті розглядається еволюція поглядів класиків політичної думки на явище національного інтересу. Сказано, що саме національні інтереси слугують орієнтиром у зовнішній політиці та партнерських відносинах між державами. Систематизуються підходи американських, європейських, російських та українських учених до визначення сутності національних інтересів. Розглядаються кілька підходів до визначення сутності національних інтересів: реалістичний, ідеалістичний та суб'єктивний. Висвітлено авторське бачення поняття національного інтересу. Зазначено, що національні інтереси є фундаментальною категорією національної безпеки держави та ключовим поняттям у міжнародних відносинах. Однією з основних проблем наукового обґрунтування концепцій національних інтересів є співвідношення національних інтересів і моралі. Зазначено, що національні інтереси повинні розглядатися окремо від філософської категорії моралі. Зауважено, що навіть з розвитком інформаційного суспільства збереження та реалізація національних інтересів не втрачають своєї актуальності.

Ключові слова: держава, зовнішня політика, національний інтерес, державний інтерес, геополітика, реалізм.

Литвин Лілія

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИНТЕРЕСЫ: СУЩНОСТЬ И ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ

В статье рассматривается эволюция взглядов классиков политической мысли на явление национального интереса. Сказано, что именно национальные интересы служат ориентиром во внешней политике и партнерских отношениях между государствами. Систематизируются подходы американских, европейских, российских и украинских ученых к определению сущности национальных интересов. Рассматриваются несколько подходов к определению сущности национальных интересов: реалистический, идеалистический и субъективный. Освещено авторское видение понятия национального интереса. Отмечено, что национальные интересы являются фундаментальной категорией национальной безопасности государства и ключевым понятием в международных отношениях. Одна из основных проблем научного обоснования концепций национальных интересов – соотношение национальных интересов и морали. Отмечено, что национальные интересы должны рассматриваться отдельно от философской категории морали. Обозначено, что даже с развитием информационного общества сохранение и реализация национальных интересов не теряют своей актуальности.

Ключевые слова: государство, внешняя политика, национальный интерес, государственный интерес, геополитика, реализм.

Litwin lily

NATIONAL INTERESTS: NATURE AND MAIN APPROACHES TO

The article considers the evolution of classical political thought on the phenomenon of national interest. It is said that it serves the national interests of the benchmark foreign policy and partnership between states. Systematized approaches of American, European, Russian and Ukrainian scientists to determine the nature of national interests. There are several approaches to determining the nature of national interests: realistic, idealistic and subjective. There is author's vision of the concept of national interest. It is indicated that the national interest is a fundamental category of national security and a key concept in international relations. One of the main problems of a scientific study of concepts of national interests is the ratio of national interests and morality. Indicated that national interests should be considered separately from the philosophical category of morality. Noted that even with the development of the information society and the preservation of the implementation of national interest does not lose its relevance.

Keywords: government, foreign policy, national interest, public interest, geopolitics, realism.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Сучасна геополітика вимагає від держав мистецтва поєднання суверенітету й незалежності та глобалізаційного виміру міжнародних відносин, активної дипломатичної діяльності, консенсусу. Активний розвиток інформаційних технологій ставить під загрозу концепції національної безпеки держав. Тут визначальну роль відіграє таке явище як національні інтереси. Саме національні інтереси слугують орієнтиром у зовнішній політиці та партнерських відносинах між державами. Для забезпечення реалізації національних інтересів необхідно чітко розуміти їх сутність та значення для розвитку держави. В цьому й полягає актуальність даної теми дослідження.

Метою роботи є визначити сутність та проаналізувати основні підходи до визначення національних інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну базу дослідження становлять класичні теорії Н. Макіавелі, Ж. Бодена; фундаментальні праці іноземних учених Г. Моргентгау, Н. Спайкмена, Дж. Розенау, Р. Арона. Українські дослідники розглядають питання національних інтересів у руслі геополітики, національної безпеки, зовнішньої політики. Так, українська дослідниця М. Шульга розглядає національні інтереси в контексті змінних силових співвідношень. Т. Запорожець аналізує основні національні інтереси України в розрізі національної безпеки держави. Д. Дубов розглядає сучасні підходи до формування національних інтересів в умовах становлення інформаційного суспільства. М. Юрій співвідносить національні інтереси та мораль.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Але остаточно не надано універсального визначення поняття національних інтересів, залишається актуальним питання сутності національних інтересів у сучасному світі та систематизації підходів до їх визначення.

Основний матеріал дослідження. Автором терміну «державний інтерес» був видатний італійський учений Н. Макіавелі, який виправдовував намагання держави діяти поза законом, якщо це відповідає «вищим державним інтересам». Державні інтереси Н. Макіавелі ставить вище релігійних норм. Але при цьому всі особисті інтереси правителів та «державні службовці» повинні

підпорядковувати інтересам державним [3, с. 123]. Інший відомий французький мислитель Ж. Боден також ставить державні інтереси вище релігійних і особистих. Основну роль у забезпеченні миру й державних інтересів Ж. Боден надає монарху, який має сильну політичну волю та вплив на всіх підданих. За думкою Ж. Бодена, тільки централізована монархічна влада має здатність захищати та реалізовувати державні інтереси [2, с. 487 – 495]. Поняття «національні інтереси» першими ввели в політичну науку американські вчені Р. Нібур та Ч. Бірду. В 1935 р. даний термін був уперше включений в Оксфордську енциклопедію соціальних наук. Увага до даного поняття зросла після Другої світової війни.

У наукових школах існують два підходи до тлумачення національного інтересу: реалістичний та ідеалістичний. Також в американській політології існує суб'єктивний підхід, за яким національні інтереси та зовнішня політика визначаються суб'єктивними інтересами політичних діячів.

Фундаментом розвитку теорій національних інтересів є роботи німецького вченого Г. Моргентау, який є представником реалістичного підходу. За Г. Моргентау, національний інтерес – це універсальний закон зовнішньої політики держав, тому моральною є лише та політика, яка слідує вимогам національного інтересу, як закон всесвітнього тяжіння – універсальним законом природи. Моральною є лише політика, яка слідує вимогам національного інтересу [9]. Національний інтерес він розглядає як основну категорію політичного реалізму, і саме з інтересу виводить сутність та цілі політики. «Але тип інтересу, що визначає політичні дії в конкретній історичній період, залежить від політичного й культурного контексту, в межах якого формується зовнішня політика» [9, с. 320].

Г. Моргентау зазначає, що основним критерієм правильності зовнішньої політики є захист державою національних інтересів. І дані інтереси він розглядає крізь призму політичної влади – влада та інтерес нерозривні явища, й саме в цьому виражається специфіка політичної та зовнішньополітичної сфер. Міжнародні відносини, за Г. Моргентау, – це постійна боротьба за владу. Прийняття зовнішньополітичних рішень на основі національного інтересу охоплює два етапи. По-перше, встановлення ієрархічного порядку пріоритетів серед можливих цілей зовнішньої політики; по-друге, аналіз наявних ресурсів для досягнення кожної із зазначених цілей у світлі їх важливості для національного інтересу держави.

Г. Моргентау ретельно класифікував національні інтереси. Так, у структурному відношенні були виділені постійні, основні, інтереси, до яких належать:

- І інтереси національної безпеки – захист території, населення й державних інститутів від зовнішньої небезпеки;
- національні економічні інтереси – розвиток зовнішньої торгівлі й ріст інвестицій, захист інтересів приватного капіталу за кордоном;
- інтереси підтримки світового порядку – взаємини із союзниками, вибір зовнішньополітичного курсу.

Поряд з постійними розрізняються «минуці»: «інтереси виживання»; «життєві інтереси» й «важливі інтереси». Третя група – «периферійних», або дрібних, інтересів (проблеми локального характеру). Для реалізації національних інтересів, за думкою Г. Моргентау, необхідний адекватний рівень дипломатії. Також невід'ємним елементом національного інтересу Г. Моргентау вважає національну ідентичність [9].

Інший представник реалізму Дж. Кеннан обґрунтовує теорію про відносність морального критерію. Моральні принципи різних режимів можуть бути абсолютно протилежними, і тому неприйнятними один для одного, тому єдиним критерієм, на основі якого може існувати міжнародна система, є критерій «національного інтересу».

Ідеалістичний підхід представляє В. Вільсон, який вважає, що під час прийняття рішень політичні діячі мають виходити не з політичних, а з моральних принципів. Він наголошує, що визначення зовнішньої політики в термінах національного інтересу є дуже небезпечним. Фактично, існують дві зовнішні політики: заснована на національному інтересі та базована на моралі. Дія на основі національного інтересу є аморальною. Політика, яка ґрунтується на національних інтересах, не враховує громадської думки країни, оскільки не враховує моральних установок і цінностей, які люди виражають під час соціологічних опитувань [Цит.: 7].

Спроба синтезу підходів була здійснена у 30-х роках ХХ столітті Р. Нібуrom: будь-яка політика іманентно-аморальна, оскільки її ядром є національний інтерес, піклування про який є значно сильнішим, ніж визнання цього нацією, а тому потребує певної противаги, яка б не дозволила перетворити стосунки між державами на «війну всіх проти всіх» – універсальних

моральних принципів, національної системи цінностей і релігії. Поведінка держав має як ґрунтуватися на національному інтересі, так і враховувати універсальні моральні принципи. Таке протиріччя вчений пояснює тим, що люди і держави не можуть захищати свої інтереси без постійних заяв про те, що вони роблять це, підпорядковуючись деякій загальній системі цінностей [Цит.: 7].

Американський геополітик Н. Спайкмен розглядав національні інтереси як критерій геополітичної могутності – чим могутніша держава, тим важливіше її національні інтереси. За Н. Спайкменом, держава має або вступати у геостратегічний союз з іншою державою (державами), якщо результат оцінки її геополітичних можливостей низький, втрачаючи при цьому частково чи повністю суверенітет та поступаючись національними інтересами, або визначає свої пріоритети і стратегічні позиції самостійно, якщо вона має високий сумарний результат своїх геополітичних можливостей [Цит.: 5].

Системний аналіз сутності категорії національного інтересу дозволяє визначити, що вона є досить абстрактною і суб'єктивною, оскільки її параметри визначаються картиною світу і ціннісною системою, яка притаманна даному суспільству і державі. Так, Дж. Розенау стверджував, що визначення національного інтересу ніколи не може бути нічим іншим, як системою висновків, які виходять з аналітичної і ціннісної бази політики [Цит.: 5].

Французький дослідник Р. Арон мав схожі погляди на сутність національних інтересів. Він вважав, що не можна однозначно визначити національний інтерес, оскільки «розмаїття конкретних цілей-завдань і кінцевих цілей-завдань не дало б нам змоги сформулювати раціональне визначення національного інтересу навіть у тому випадку, якби він не містив у самому собі неоднозначності, яку можна ототожнити з неоднозначністю колективного інтересу в економічній науці» [Цит.: 4, с. 67]. Тобто інтерес є поняттям занадто загальним і неоднозначним, він відіграє радше ідеологічну та пропагандистську роль у суспільстві, але користуватись ним операційно практично неможливо. Тому діяльність держав у міжнародному середовищі пов'язана не з занадто абстрактними та нечіткими інтересами, а з цілями, які Р. Арон зводить до вираженої у загальній формі тріади «безпека — могутність — слава». В спрощеній формі йдеться про прагнення держав розширити простір, збільшити кількість підвладних їм людей, поширити ідеологію та цінності, які є для них визначальними. У зовнішній політиці держави політичні особи керуються цими цілями, але в певних конкретних акціях величезну роль відіграють їхні особисті мотиви, які традиційно виправдовуються національними інтересами. Специфічність погляду Р. Арона на сутність національного інтересу не означає, однак, що його підхід принципово заперечує погляди американської школи теорії міжнародних відносин [Цит.: 4].

Цікавими є підходи до визначення національних інтересів і російських учених. Так, російський дослідник В. Трухачов головною складовою національного інтересу називає імператив виживання держави та його розвитку на всіх рівнях з урахуванням міжнародної ситуації. За його думкою, національні інтереси є елементом національної безпеки. Він ставить питання: що буде з національними інтересами, враховуючи тенденцію до розмиття національно-державного інтересу при умовах глобалізації та інтернаціоналізації? В. Трухачов зазначає, що визначення національних інтересів окремої держави детермінує обов'язкове врахування інтересів не тільки інших держав, а й усієї світової спільноти. Він дає таке визначення національному інтересу: це сукупність причинно обумовлених потреб і невід'ємних цінностей історично складеної, об'єднаної соціокультурними зв'язками й організованої в державу спільності, реалізація та захист яких об'єктивно необхідні для майбутнього існування й розвитку останньої й можливі в повній мірі лише завдяки усвідомленим спільним зусиллям її представників. Завдяки цьому визначенню дослідник називає п'ять характеристик, які розкривають сутність національних інтересів: системність, причинна обумовленість, усвідомленість, інтегративність і конкретно-історичність [6].

Інший російський дослідник М. Баранов визначає національні інтереси як сукупність збалансованих інтересів особистості, суспільства й держави в економічній, внутрішньополітичній, соціальній, міжнародній, інформаційній, воєнній, прикордонній, екологічній та інших сферах. Вони носять довгостроковий характер і визначають основні цілі, стратегічні й тактичні завдання внутрішньої та зовнішньої політики держави. Національні інтереси забезпечуються інститутами державної влади та громадськими організаціями на основі діючого законодавства [1].

Українська дослідниця М. Шульга вважає, що національні інтереси в геополітиці дорівнюють державним інтересам, оскільки головним актором на міжнародній арені визнається передусім держава. Доволі вживаним на сьогодні є й поняття геополітичних інтересів, під якими

розуміють ті національні інтереси, які безпосередньо пов'язані з геополітичними позиціями держави чи прагненнями подолати їх природні недоліки. Геополітичні позиції держави, в свою чергу, розглядаються як сукупність природних та економіко-географічних умов у широкому сенсі слова – конфігурація кордонів, клімат, чисельність і розміщення населення, рівень економічного розвитку, розміри території та її проникність для управління, – що первісно детермінують положення ("вихідні позиції") країни в системі міжнародних відносин.

Надалі дослідниця зазначає, що національні інтереси – сукупність життєвоважливих інтересів особистості, суспільства і держави, які виражають потребу країни в прогресивному розвитку [7].

Інший дослідник, М. Юрій, стверджує, що національний інтерес є загальним фундаментальним поняттям міжнародної політики. В найширшому плані інтереси включають широке коло інтелектуальних, історичних, моральних цінностей. Без врахування культурно-історичних традицій і національних цінностей розуміння міжнародної політики буде неповне. В науковій літературі суспільний інтерес подається як усвідомлення потреби суб'єкта або соціальної спільноти, що випливає з умов їх існування та діяльності. В той же час, інтерес – це відношення потреб до умов їх реалізації. Відповідно, національний інтерес є усвідомлення та відображення в діяльності його лідерів корінних потреб держави [8].

Юрій М. Ф. розглядає національні інтереси крізь призму змінних силових співвідношень, бо в сучасній світовій політиці в більшості випадків найбільш гострим є не питання про фізичне виживання, а питання про співучасть і взаємодію. Транснаціональні суб'єкти можуть виступати не тільки в ролі обмежувачів при здійсненні національних інтересів, але й впливати на те, яким чином такі інтереси визначаються в політиці держав. І знову дослідник стикається з проблемою співвідношення національних інтересів і моралі: сила держави й сьогодні є важливішим засобом забезпечення національних інтересів і досягнення зовнішньополітичних цілей. Але, реалізуючи свої власні інтереси, держави обов'язково втягуються в моральні конфлікти, оскільки здійснення інтересів і цілей засобами сили постійно входить у протиріччя з певними моральними нормами, з універсальними ідеалами [8].

Висновки. Отже, під національними інтересами доцільно розуміти потреби й цінності держави, що мають реалізовуватися на міжнародній арені, та метою яких є не тільки повноцінний розвиток держави, а й формування державної могутності. Національні інтереси є фундаментальною категорією національної безпеки держави та ключовим поняттям у міжнародних відносинах. Існує кілька підходів до визначення сутності національних інтересів: реалістичний, ідеалістичний та суб'єктивний. Однією з основних проблем наукового обґрунтування концепцій національних інтересів є співвідношення національних інтересів і моралі. Вважаємо, що національні інтереси повинні розглядатися окремо від філософської категорії моралі.

Доцільно зауважити, що навіть з розвитком інформаційного суспільства збереження та реалізація національних інтересів не втрачають своєї актуальності, а повинні трансформуватися й модернізуватися разом із державами. Це може бути самостійною ланкою подальших досліджень. Також в перспективі подальших досліджень – аналіз національних інтересів України з точки зору зміни зовнішньої політики української держави, формулювання нових концепцій національних інтересів тощо.

Література

1. Баранов Н. А. Политические отношения и политический процесс в современной России. Национальные интересы России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://society.polbu.ru/baranov_politics/ch153_i.html
2. История политических и правовых учений: [Учебник для ВУЗов] / Под общ. ред. В. С. Нерсесянца. – Изд. 2-е. – М.: НОРМА–ИНФРА, 1998. – 736 с.
3. Макиавелли Н. Государь / Макиавелли Н. – М.: ЭКСМО-ПРЕСС; Х.: Фолио, 1998. – 656 с.
4. Мальський М. З. Теорія міжнародних відносин: [Підручник] / Мальський М. З., Мацяк М. М. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. – 461 с.
5. Пантелейчук І. В. Національний інтерес як механізм формування геополітичного іміджу / Пантелейчук І. В. // Державне управління: удосконалення та розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=389>

6. Трухачёв В. В. Национальные интересы: сущность, структура, политические механизмы формирования / Трухачёв В. В. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cprsob.ru/load/16-1-0-41>

7. Шульга М. А. Російський дискурс геополітики / Шульга М. А. – К. : ПАРАПАН, 2006. – 524 с.

8. Юрий М. Ф. Политология: [Підручник] / Юрий М. Ф. – К. : Дакор, 2006. – 325 с.

9. Morgenthau Hans J. In Defense of the National Interest / Hans J. Morgenthau. – University Press Of America, 1982. – 306 p.

1. Baranov N. A. Polytycheskye otnosheniya y' polytycheskyj process v sovremennoj Rossy'. Nacyonalnye ynteresy Rossy' [Электронный ресурс]. – Rezhym dostupa: http://society.polbu.ru/baranov_politics/ch153_i.html

2. Ystorya polytycheskix y' pravovyx uchenyj: [Uchebnyk dlya VUZov] / Pod obshh. red. V. S. Nersesyancza. – Yzd. 2-e. – M. : NORMA-YNFRA, 1998. – 736 s.

3. Makyavelly` N. Gosudar` / Makyavelly` N. – M. : ЭКСМО-PRESS ; X. : Foly`o, 1998. – 656 s.

4. Mal'skyj M. 3. Teoriya mizhnarodnyx vidnosyn: [Pidruchnyk] / Mal'skyj M. 3., Masyax M. M. – 3-tye vyd., pererob. i dop. – K. : Znannya, 2007. – 461 s.

5. Pantelejchuk I. V. Nacionalnyj interes yak mexanizm formuvannya geopolitychnogo imidzhu / Pantelejchuk I. V. // Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=389>

6. Truxachëv V. V. Nacyonalnye ynteresy: sushhnost', struktura, polytycheskye mexanyzmy formirovaniya / Truxachëv V. V. [Электронный ресурс]. – Rezhym dostupa: <http://cprsob.ru/load/16-1-0-41>

7. Shul'ga M. A. Rosijs'kyj dykurs geopolityky` / Shul'ga M. A. – K. : PARAPAN, 2006. – 524 s.

8. Yuriy M. F. Politologiya: [Pidruchnyk] / Yuriy M. F. – K. : Dakor, 2006. – 325 s.

9. Morgenthau Hans J. In Defense of the National Interest / Hans J. Morgenthau. – University Press Of America, 1982. – 306 p.

Рецензент Новакова О.В., д.політ.н., професор кафедри політології та міжнародних відносин Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

19.02.2014

УДК 321.02:055.2

Музиченко Ганна, Довиденко Олександра

РОЛЬ ЖІНОК В ГАРМОНІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРАЇН ЄС-28 ТА ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

Розглянуто гендерні аспекти гармонізації політичного процесу на прикладі країн пострадянського простору та країн ЄС-28. Проаналізовано ступінь представництва жінок в парламентах кожної з груп країн, встановлено ступінь впливу політичних чинників (тип виборчої системи та структура парламенту) на ступінь представництва жінок в депутатському корпусі вищих виборних органів влади. Встановлено, що в країнах ЄС-28 зазначені політичні чинники несуттєво впливають на частку представництва жінок в парламентах, хоча за пропорційної системи виборів такий показник є найвищим по групі. В країнах пострадянського простору загальний показник представництва жінок в парламентах є значно нижчим, ніж в ЄС, а найбільше представництво забезпечує мажоритарна система виборів. Спільним для обох груп визнано негативний вплив змішаної системи виборів на загальне представництво жінок в вищих виборних органах влади.

Ключові слова: політичний процес, гармонізація, гендерна рівновага, парламент, тип виборчої системи, бікамералізм.

Музиченко Анна, Довиденко Олександра

РОЛЬ ЖЕНЩИН В ГАРМОНИЗАЦИИ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СТРАН ЕС-28 И ПОСТСОВЕТСКОГО ПРОСТРАНСТВА

Рассмотрены гендерные аспекты гармонизации политического процесса на примере стран постсоветского пространства и стран ЕС-28. Проанализировано степень представительства женщин в парламентах каждой из групп стран, установлено степень влияния политических факторов (тип избирательной системы и структура парламента) на степень представительства женщин в депутатском корпусе высших выборных органов власти. Установлено, что в странах ЕС-28 указанные политические факторы несут существенно влияют на долю представительства женщин в парламентах, хотя при пропорциональной системе выборов такой показатель является наивысшим по группе. В странах постсоветского пространства показатель представительства женщин в парламентах является значительно ниже, чем в ЕС, а наибольшее представительство обеспечивает мажоритарная система выборов. Общим для обеих групп установлено негативное влияние смешанной системы выборов на общее представительство женщин в высших выборных органах власти.

Ключевые слова: политический процесс, гармонизация, гендерное равновесие, парламент, тип избирательной системы, бикамерализм

Muzychenko Ganna, Dovydenko Olexandra

THE ROLE OF WOMEN IN POLITICAL PROCESS HARMONIZATION: COMPARATIVE ANALYSIS OF THE EU -28 AND POST-SOVIET COUNTRIES

Gender aspects of the political process harmonization by the example of post-Soviet countries and the EU- 28 are discussed in the article. Analyzed the degree of representation of women in the parliaments of each of the groups of countries, identified the degree of influence of political factors (type of electoral system and the structure of parliament) on the degree of representation of women in elected legislative bodies of the higher authorities. Found that in the EU- 28, these political factors insignificantly affect the fraction of women's representation in parliament, although the proportional electoral system, this figure is the highest in the group. In the post-Soviet countries outside the representation of women in parliament is much lower than in the EU and provides the greatest representation majoritarian electoral system. Common to both groups found a negative effect of the mixed system of elections to the general representation of women in the highest elected authorities.

Keywords: political process, harmonization, gender balance, the parliament, the type of electoral system, bicameralism

Постановка проблеми. Активні суспільні трансформації, що відбуваються нині в країнах світу та в Україні зокрема, суттєво змінюють усталені способи життєдіяльності, суспільні норми та ідеологічні конструкції, що їх визначають. Ці трансформації активно осмислюються на різних рівнях, формуються і розвиваються нові наукові напрями, однак, майже всі вони вказують на необхідність посилення демократичних процесів в сучасних країнах. Демократизація політичного процесу в країнах пострадянського простору – одна з найгостріших проблем політичного життя, тому потребує наукового обґрунтування з метою гармонізації політичного процесу та досягнення політичної стабільності в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Політичний процес є одною з центральних категорій політичного аналізу, яка вже досить ґрунтовно досліджена на теоретичному рівні в роботах А.А. Дегтярьова, М.В. Ільїна, О.Ю. Мелешкіної, О.М. Салміна, А.Ю. Шутова та ін., в умовах демократизації суспільства – в роботах Р. Арона, М. Каазе, С. Липсета, Х. Лінца, Дж. Сарторі та ін. Питання гендерної рівноваги досліджували М. Бертольд, М. Джагер, А. Янг, а також вітчизняні автори – І. Доброжанська, О. Копиленко, Л.І. Лушпай, Н.М. Онищенко, М. С. Петрушкевич, А.І. Погорелова, О. Цуницька, К.О. Чернова, О. Ярош та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Сучасною суспільно-політичною думкою серед аспектів гармонізації політичного процесу виділяються різні напрямки суспільно-політичного життя, зокрема досягнення політичної та ідеологічної структурованості суспільства, культурно-релігійної ідентичності, гендерної рівноваги в органах влади та на рівні політичного процесу в цілому. Питання гендерної рівності є одним з актуальних аспектів гармонізації політичного процесу в Україні та країнах СНД та умовою вступу до Європейської спільноти.

Формулювання цілей статті. Дана стаття має на меті проаналізувати роль жінок в гармонізації політичного процесу шляхом порівняння представництва жінок в законодавчих органах влади країн пострадянського простору та Європейського союзу та виявлення впливу політичних чинників (тип виборчої системи, структура парламента) на ступінь представництва жінок в них.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне розуміння демократії – це розуміння її як демократії паритетної, гендерної, адже творення її відбувається всім народом як джерелом влади в суспільстві. В будь-якій державі суспільство є досить диференційованим за багатьма критеріями: стать, вік, соціальний стан, економічне становище, освіта, тощо – і всі вони суттєво впливають на процес прийняття політичних рішень в державі та на політичний процес в цілому.

В демократичних суспільствах головним органом політичної влади в суспільстві є парламент, який є представником інтересів всього населення даної країни та має ухвалювати рішення в інтересах всього суспільства, тому саме в парламенті має додержуватися один з найголовніших принципів демократії – принцип рівності, зокрема й гендерної.

Для країн пострадянського простору інститут парламентаризму є досить новим, адже парламенти там утворилися лише з появою незалежності та початком розбудови демократії після розпаду СРСР, хоча певний досвід представницької влади в них зберігся з радянських часів, де жінки долучалися до політичного процесу через членство у комуністичній партії, зокрема й у якості депутатів рад республіканського та всесоюзного рівня.

Наразі у всіх новоутворених країнах пострадянського простору існують парламенти, до депутатського корпусу якого обов'язково входять жінки. Загальні відомості про кількість депутатських місць у парламентах країн ЄС-28 й пострадянського простору та кількість жінок в них станом на початок 2014 року відбиває таблиця 1.

Таблиця 1.

Дані про представництво жінок в парламентах країн пострадянського простору та ЄС-28 (складено авторами за даними офіційних сайтів парламентів та статистичних служб країн, що досліджуються)

Назва Країни (тип виборчої системи)	Місць, всього	Жінки, осіб / %	Нижня палата (всього/ жінок/%)	Назва країни (тип виборчої системи)	Місць, всього	Жінки, осіб / %	Нижня палата (всього/ жінок/%)
<i>Країни ЄС-28</i>				<i>Країни СНД</i>			
Австрія (п)	244	77 / 32	183/59/32	Азербайджан (м)	125	20 / 16	
Бельгія (п)	221	86 / 39	150/59/39	Білорусь (зм)	174	49 / 28	110/29/26
Болгарія (зм)	240	59 / 25		Вірменія (зм)	131	14 / 11	
Велика Британія (п)	1429	329 / 23	649/147/23	Грузія (зм)	150	17 / 11	
Греція	300	63 / 21		Казахстан (зм)	154	28 / 18	107/26/24
Данія (п)	179	70 / 39		Киргизія (п)	120	25 / 21	
Естонія (зм)	101	21 / 21		Молдова (п)	101	20 / 20	
Ірландія (п)	226	43 / 19	166/25/15	Росія	616	74 / 12	450/61/14
Іспанія (зм)	616	217 / 35	350/126/36	Таджикистан (п)	97	17 / 18	63/12/19
Італія (зм)	953	291 / 31	630/198/31	Туркменістан (м)	125	33 / 26	
Кіпр (п)	56	6 / 11		Узбекистан (п)	250	48 / 19	150/33/22
Латвія (п)	100	25 / 25		Україна (зм)	450	43 / 9	
Лигва (зм)	141	34 / 24					
Люксембург (п)	60	17 / 28					
Мальта (п)	70	10 / 14					
Нідерланди (п)	225	85 / 38	150/58/39				
Німеччина (п)	700	249 / 36	631/230/36				
Польща (п)	560	123 / 22	460/110/24				
Португалія (п)	230	66 / 29					
Румунія (п)	588	68 / 12	412/55/13				
Словаччина (п)	150	28 / 19					
Словенія (п)	130	32 / 25	90/29/32				
				<i>Примітка:</i>			
				дані про загальну чисельність місць та кількість жінок-депутатів в нижніх палатах			

Угорщина (зм)	386	35 / 9		країн, що досліджуються, наведені тільки в тих країнах, де парламент є двопалатним
Фінляндія (зм)	200	85 / 42		
Франція (зм)	925	229 / 25	577/151/26	
Хорватія (п)	151	36 / 24		
Чехія (зм)	281	53 / 19	200/39/20	
Швеція (п)	349	156 / 45		

Як зазначає О. Копиленко, гендерна рівність передбачає право на відмінності статей. Існування двох великих соціальних груп – чоловіків і жінок – означає наявність у них специфічних потреб, які необхідно враховувати в процесі правового регулювання. Гендерні відмінності не є перепорою для рівності, а лише потребують диференціації законодавства, відбиття їх у спеціальних нормах, а отже, передбачають досконалішу законодавчу техніку [3, с. 11-12].

Порівняльний аналіз представництва жінок в вищих органах законодавчої влади країн СНД та ЄС-28 свідчать про те, що в середньому відсоток представництва жінок в вищих законодавчих органах влади країн ЄС складає 26,4%, а в країнах пострадянського простору лише 18,8%. Найкраща ситуація в Європі спостерігається у Швеції (45%), Фінляндії (42%), Бельгії, Данії (по 39%), найнижчий відсоток представництва - на Кіпрі (11%) та в Угорщині (9%). Цікавим є той факт, що переважна кількість країн – нових членів ЄС демонструє показник представництва жінок нижчий за середній по країнам ЄС-28. Серед країн СНД найкращий показник представництва жінок в парламенті країни демонструє Білорусь (28%) та Туркменістан (26%), які є країнами з авторитарним політичним режимом, а найнижчий показник представництва жінок спостерігається в Україні (9%), Вірменії та Грузії (по 11%). Відзначимо, що Україна та Угорщина, які за статистичними показниками є останніми в рейтингу представництва жінок в вищих виборчих органах влади, є країнами посткомуністичного простору і дуже близькими за історичними та культурно-релігійними аспектами здійснення політичного процесу.

Необхідно зазначити, що парламенти країн світу можуть бути однопалатними та двопалатними. В країнах ЄС 13 з 28 держав мають двопалатний парламент, в країнах пострадянського простору – 5 з 12. Як відомо, нижні палати парламентів традиційно формуються на засадах виборності, причому в абсолютній більшості випадків це прямі, загальні, рівні вибори й при таємному голосуванні. Коли говорять про народне представництво, про верховенство законодавчого органу, про народний суверенітет, то йдеться саме про нижні палати, оскільки вони формуються народом, там засідають представники народу. Це і є уособленням суверенітету й народного представництва [2, с. 248]. Розрахований як відношення кількості депутатських місць, що обіймаються представницями жіночої статі, до загальної кількості місць у палаті парламенту, показник представництва жінок в нижніх палатах парламентів свідчить про значку відмінність між країнами ЄС-28 та країнами СНД: для перших він складає 28,9%, що на 2,5% відсотка вище за середній показник представництва по парламентах даної групи країн, а в країнах пострадянського простору він дорівнює 18,3%, що майже співпадає із середнім показником по групі (18,8%).

Відзначимо, що однорідності серед групи країн щодо представництва жінок немає ні в країнах ЄС-28, ні в країнах пострадянського простору. Більшість країн всередині групи демонструють незначні відхилення від загальнопарламентського показника представництва (в межах 1-2%), однак є і країни, що позначаються відмінностями. Так серед групи країн ЄС-28 Словенія демонструє значне збільшення (+7%) представництва жінок в нижній, виборній палаті парламенту, а Ірландія навпаки – зниження на 4%. Аналогічна ситуація спостерігається і в країнах пострадянського простору: зростання частки жінок-депутатів в нижніх палатах спостерігається в Казахстані (+4%) та Узбекистані (+3%), а Білорусь – єдина країна, яка засвідчила зниження чисельності жінок-депутатів на 2%. Це дозволяє зробити висновок про те, що інститут бікамералізму (двопалатності) суттєво не впливає на кількісні показники представництва жінок в вищих виборчих органах влади.

Традиційно при дослідженні гендерних аспектів політичних процесів вважається, що чинниками, які безпосередньо впливають на представництво жінок в парламенті, є тип виборчої системи. Загальні відомості про розраховані авторами показники представництва жінок в вищих виборчих органах влади країн ЄС-28 та країн пострадянського простору зведені в таблиці 2.

Не суттєво впливає на представництво жінок в парламентах країн ЄС-28 такий чинник, як тип виборчої системи. Для більшості країн даної групи (18 з 28) притаманна пропорційна система формування виборчих органів влади. Частка жінок-депутатів в парламентах, що обираються за пропорційною системою, складає 26,5%, за змішаною – 26,3%, що майже нейтралізує даний

чинник впливу на інститут представництва жінок та гендерну рівновагу в вищих виборних органах влади даної групи країн.

Таблиця 2.

Узагальнені показники представництва жінок в вищих виборних органах влади країн ЄС-28 та пострадянського простору

№ п/п	Показник	Країни ЄС-28	Країни пострадянського простору
1.	Частка жінок-депутатів в парламенті	26,4%	18,8%
2.	Частка жінок-депутатів в нижній палаті парламенту	28,9%	18,3%
3.	Представництво жінок-депутатів у парламентах країн з:		
	- пропорційною системою виборів	26,5%	19,4
	- мажоритарною системою виборів	-	21,2%
	- змішаною системою виборів	26,3%	13,4%

Примітка: всі показники розраховані в середньому по кожній групі країн на основі даних таблиці 1.

Деяка інша ситуація спостерігається в країнах пострадянського простору, де вживаються три системи виборів: пропорційна, мажоритарна та змішана. Остання є найбільш поширеною (6 країн з 12) і відсоток жінок-депутатів в таких країнах дорівнює 13,4%, що є найнижчим показником представництва жінок в вищих виборних органах влади даної групи. Дві країни – Туркменістан та Азербайджан – мають мажоритарну систему виборів і формування складу парламенту й демонструють найвищий рівень представництва жінок в парламентах країн пострадянського простору (21,2%). Країни з пропорційною виборчою системою, яких на пострадянському просторі чотири, демонструють середній показник у групі – 19,4%.

Однак, слід визнати, що навіть найвищий показник по групі в країнах пострадянського простору не відповідає бодай найнижчому в країнах ЄС-28 (21,2% проти 26,3%). Спільним для всіх цих країн є вплив змішаної системи виборів на загальне представництво жінок в парламентах: і для країн ЄС-28, і для країн пострадянського простору в таких країнах спостерігаються найнижчі показники представництва жінок. Особливо це відмічається в країнах пострадянського простору, де змішані системи запроваджено в половині країн групи, а частка представництва жінок є нижчою за країни з мажоритарною системою на 7,8%, а від середнього показника по групі – на 5,4%.

Отже, можемо констатувати вагомість чинника «тип виборчої системи» щодо впливу на інститут представництва жінок в вищих виборних органах влади країн пострадянського простору, а саме визнання позитивного впливу мажоритарної системи виборів на загальний результат. Також слід визнати спільне явище для обох груп країн – показник представництва жінок у виборних інститутах влади є вищим за пропорційної системи виборів, ніж за умов змішаної системи.

Узагальнюючи ступінь впливу таких політичних чинників, як тип виборчої системи та структура парламенту та інститут представництва жінок в парламентах країн ЄС-28 та України, можна звести їх до наступних показників.

Гендерна рівновага в парламенті не зводиться до паритетного співвідношення чоловіків і жінок в законодавчому органі, хоча це і вкрай важливо. Великого значення набуває усвідомлення всіма народними депутатами складності цієї проблематики, об'єктивної необхідності правового регулювання гендерних процесів в Україні, обізнаність із забезпеченням гендерної рівності в актах міжнародного та європейського права, особливостями втілення гендерного компоненту в галузевому законодавстві.

Рівноправності чоловіків і жінок, як підкреслює У. Бек, не можна досягти в рамках інституціональних структур, що споконвічно орієнтовані на нерівноправність. Якісно нової рівноправності можна досягти лише обмірковано, крок за кроком змінюючи сукупну інституціональну систему розвиненого індустріального суспільства [1, с. 186].

В Україні на рівні Конституції України закріплені рівні права чоловіків і жінок, а от із реальними можливостями їх реалізації справа є більш складною. Як визнає А. Погорелова, в українському парламенті, і це слід визнати відверто, ще залишається значною частина чоловіків-політиків, які не піднялися до розуміння гендеру як принципу, як комплексної проблеми, нерідко

продовжують зводити її до традиційного «жіночого питання» і тим самим гальмують не лише розвиток парламентаризму, а й в цілому прогресивний суспільний поступ [4, с. 132].

Гендерний чинник все більше виявляє себе в діяльності українського парламенту, інтенсифікує його взаємодію з громадськістю. Визначальним у розгортанні цих процесів став 2005 рік, що пов'язано із прийняттям Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Того ж року в результаті співробітництва Інституту законодавства Верховної Ради України та Програми рівних можливостей ПРООН обґрунтовано необхідність проведення гендерної експертизи законопроектів та розроблено навчальну тренінгову програму та відповідну літературу з цих питань для комітетів парламенту.

Реалізація гендерної політики залежить від її інституційно-правового забезпечення, перш за все, у самому парламенті. Йдеться про те, щоб вимоги таких законів України, як «Про комітети Верховної Ради України, «Про регламент Верховної Ради України» відповідали вимогам Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків». Помітним кроком в гендерному сенсі стало створення у Комітеті з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин підкомітету з міжнародно-правових питань та гендерної політики.

Не слід забувати й про психологічний бік справи. Як зазначає А. Погорелова, в психології та культурі населення зміни відбуваються за провідної ролі правлячих еліт. Особистість парламентаря, його робота, діяльність комітетів, фракцій за широкої об'єктивної поінформованості про них через засоби масової інформації можуть стимулювати у населення як вузькі ринкові, так і широкі демократичні установки, усвідомлення необхідності гендерної симетрії, що обов'язково позначається на настроях електорату, на результатах виборів до органів влади [4, с.135].

Практичне забезпечення рівноправності жінок і чоловіків перебуває не лише в площині законодавчої врегульованості або неврегульованості, а, як свідчить практика, також у сфері соціально-економічних відносин, залежить від низького рівня життя, зубожіння частини населення, культурно-релігійних чинників тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження гендерних аспектів гармонізації політичного процесу в країнах ЄС-28 та пострадянського простору дозволяє зробити наступні висновки:

по-перше, гармонізація політичного процесу в країнах, що досліджувалися, одним з аспектів свого вдосконалення вбачає саме розширення представництва жінок в депутатському корпусі вищих виборних органів влади;

по-друге, на ступінь представництва жінок в депутатському корпусі парламентів зазначених країн значно впливають такі політичні чинники, як тип виборчої системи та структура парламенту;

по-третє, визнано, що представництво жінок в парламентах країн ЄС-28 в вищим за групу країн пострадянського простору, а вплив політичних чинників несуттєво різнить між собою держави із різними виборчими системами та структурою парламентів, хоча найбільше представництво забезпечує саме пропорційна система виборів;

по-четверте, в країнах пострадянського простору найбільший відсоток жінок-депутатів спостерігається в східних державах із мусульманською культурою, де запроваджені мажоритарні системи виборів, а найнижчий показник представництва жінок спостерігається в Україні.

по-п'яте, вплив політичних чинників на гендерне представництво жінок в парламентах світу не є вичерпним. Експерти зазначають впливовість також таких показників, як соціально-демографічні, культурно-релігійні, психологічні тощо. До того ж гендерні аспекти гармонізації політичного процесу також мають доповнюватися політико-правовими, культурними та іншими складовими.

Література

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У. Бек. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 234 с.
2. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: навч. посіб. / В.М. Бесчастний, О.В. Філонов, В.М. Субботін, С.М. Пашков; За ред. В.М. Бесчастного. – К.: Знання, 2007. – 467 с.
3. Копиленко О.Л. Правовий статус і гендерна політика: виміри та підходи / О.Л. Копиленко // Впровадження гендерних підходів у роботу комітетів Верховної Ради України: практичний посібник. – К.: К.І.С., 2005. – С. 11-16.

4. Погорелова А.І. Розвиток культури парламентаризму в Україні / А.І. Погорелова. – К.: Парламентське вид-во, 2012. – 248 с.

1. Bek, U. (2000). Obshestvo riska. Na puti k drugomu modernu. [Risk Society. On the way to another modernity]. Moskva: Progress [in Russian].

2. Beschastnyy, V.M., Filonov, O.V., Subbotin, V.M., & Pashkov, S.M. (2007). Konstytuszhine (derzhavne) pravo zarubishgnykh krain [Constitutional (state) law of foreign countries]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

3. Kopylenko, O.L. (2005). Pravovyy status i genderna polityka : vymiry ta podkhody [Legal status and gender politics: dimensions and approaches]. Vprovadzhennya gendernykh pidkhodiv u robotu Verkhovnoi Rady Ukrainy [Implementation of gender mainstreaming in the work of the Verkhovna Rada of Ukraine]. - Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].

4. Pogorelova, A.I. (2012). Rozvytok kultury parlamentaryzmu v Ukraini [Cultural development of parliamentarism in Ukraine]. Kyiv: Parlamentske vydavnyzhtvo[in Ukrainian].

Рецензент Наумкіна С. М., д. політ. н., професор Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

18.02.2014

УДК [327:061.1 ЄС] «20»

Павлюк Михайло

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

У роботі здійснено дослідження перспектив становлення європейської системи безпеки та оборони. Автором вивчено основні питання стосовно переваг та недоліків, а також автономності такої європейської політики. Автором проаналізовані ці процеси крізь призму наукових студій європейських та вітчизняних науковців.

Ключові слова: безпека, європейська політика безпеки та оборони, Лісабонський договір, Європейський союз, НАТО, США.

Павлюк Михайло

ОСНОВНИЕ АСПЕКТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИТИКИ БЕЗОПАСНОСТИ И ОБОРОНИ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА В НАЧАЛЕ ХХІ В.

В работе осуществлено исследование перспектив основных аспектов становления европейской системы безопасности и обороны. Автором изучены основные вопросы касательно формирования преимуществ и недостатков такой европейской политики. Автор проанализировал преимущества и недостатки такой европейской системы безопасности и научные исследования европейских и отечественных ученых.

Ключевые слова: безопасность, европейская политика безопасности и обороны, Лиссабонский Договор, Европейский союз, НАТО, США.

Pavliuk Mikhailo

KEY ASPECTS OF EUROPEAN UNION DEFENCE AND SECURITY POLICY FORMATION AT THE BEGINNING OF XXI CENTURY

The scientific work presents a research of the main aspects of development and intensification of European defense and security policy. The author analyzes main aspects of advantages and disadvantages of such policy. Much attention is paid to solid academic works of American, Russian and Ukrainian scientists.

Key words: security, European defense and security policy, Lisbon Treaty, European Union, NATO, USA.

Постановка проблеми. Завершення холодної війни, розпад у 1991 р. Союзу Радянських Соціалістичних Республік та Організації Варшавського Договору ознаменували епохальні зміни у системі міжнародних відносин кінця ХХ ст. Ці зміни торкнулась і безпекового аспекту, європейський континент й надалі зіштовхується з різними загрозами, хоча і їхній рівень значно відрізняються від тих, які існували в минулому. Міжнародні організації, діяльність яких пов'язана

з питаннями безпеки та оборони на території Європи, не змогли запобігти кризі у Косово у 1998-1999 рр., уповільнити гонку озброєнь на Кавказі, запобігти перебоєм газопостачання до Європи у 2008 р., перешкодити війні між Росією і Грузією, як і стабілізувати ситуацію в Киргизії у 2010 р., не кажучи вже про те, щоб досягнути прогресу у вирішенні інших, так званих, «заморожених конфліктів» на континенті.

Тому сьогодні суттєво актуалізується питання щодо перегляду існуючої на даний момент архітектури безпеки у Європі. Існують різні погляди стосовно того як повинна виглядати нова система безпеки та оборони у Європі. Відомі основні «актори» європейської безпеки, як міжнародні організації ОБСЄ, НАТО, ЄС, ООН, так і ряд держав – Російська Федерація, Сполучені Штати Америки і Туреччина, однак механізм співпраці бажає кращої ефективності і, крім того, деякі з вищезазначених суб'єктів у певній мірі ігноруються, хоча їхня активна участь якісно б покращила середовище безпеки у Європі.

Серед ключових поточних ініціатив можна виокремити бажання Європейського Союзу зміцнити свою роль у питаннях безпеки на континенті, що намагається втілитись завдяки початку Європейської політики безпеки та оборони, яка у результаті Лісабонського Договору трансформувалась у Спільну політику безпеки та оборони. Російська Федерація у кінці 2000 – х рр. запропонувала ідею підписання Договору про Європейську безпеку, що свідчить про бажання повернути собі статус ключового суб'єкта безпеки на європейському континенті. А Сполучені Штати Америки завжди розглядали Європу як сферу своїх інтересів, і тому процеси, пов'язанні з переглядом системи безпеки та оборони у Європі, викликають зацікавленість і бажання Вашингтона бути залученим до цього. Кожна зі сторін має свої власні погляди, інтереси та підходи до питання безпеки на континенті і на основі цього, за певних умов, вірогідно виглядає перспектива формування нової системи безпеки та оборони у Європі, що вкотре засвідчує актуальність даної теми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Варто зауважити, що питаннями європейської безпеки та оборони займаються знані європейські та українські науковці – С. Біскоп, Дж. Рерл, Дж. Мерріг, С. Федуняк та С. Толстов. У кожного автора своє власне бачення того, як і яким суб'єктом повинна забезпечуватись безпека у Європі. Керівник Європейського центру Фонду Карнегі у Брюсселі Я. Тех, який присвятив більшість своїх праць питанню безпеки у Європі, у своїй роботі «Забудьте про Спільну Європейську політику безпеки та Оборони, настав час для Плану Б» обгрунтовує думку, що «Спільна політика Європейського Союзу у сфері безпеки та оборони не є ефективною, і бажання Європи діяти самостійно незалежно від Америки не увінчається успіхом», і політолог наводить ряд причин, чому Європа завжди буде тісно пов'язана зі США [15]. Однак, ряд інших авторів усе ж розмірковують над ідеєю автономної системи безпеки країн ЄС.

Таким чином, **метою нашого дослідження** є вивчення перспектив формування та функціонування єдиної європейської системи безпеки та оборони серед країн ЄС на початку XXI ст. Враховуючи мету та актуальність, виокремимо наступні **завдання** нашого дослідження: розглянути поняття «безпека» та вивчити передумови для формування європейської системи безпеки та оборони; з'ясувати основні етапи трансформації даної системи; узагальнити перспективи формування повноцінної системи безпеки та оборони з точки зору провідних дослідників.

Виклад основного матеріалу для досліджень. При розгляді означеного наукового питання, надважливим вступним моментом, на нашу думку, постає термінологічна чіткість. У широкому розумінні безпека – це відсутність небезпек (на наш погляд, вдало звучить російською мовою – «безопасность», тобто «без опасности чего-либо» – прим.авт.), а у політологічному – діяльність людей, суспільства, держави, світового співтовариства щодо виявлення, запобігання, послаблення, усунення, відвернення загрози, здатної знищити їх, позбавити матеріальних і духовних цінностей, завдати збитків, заблокувати шлях для розвитку [2, с. 32]. Як відомо, розрізняють різні типи безпеки: за масштабом (міжнародна, регіональна, локальна), за рівнями суб'єктності (особиста, суспільна, державна, колективна); за суспільними сферами (політична, економічна, соціальна, гуманітарна, психологічна, військова).

Після 1990-х рр. у контексті геополітичних змін були спроби розширити принцип колективної оборони – колективною безпекою, як адекватною відповіддю на потенційні загрози нового тисячоліття. Така позиція може вдало вписуватися у дискусії стосовно розпаду СРСР й зникнення потенційного ворога та спроби окреслити поняття безпеки у нових ширших вимірах. Співробітник Женевського центру демократичного контролю над збройними силами Віллем Ф.

ван Ікелен, говорячи про мету сучасної політики безпеки, зауважує, що «цілі безпеки стали набагато ширшими та в дедалі більшій мірі сконцентровані на багатосторонніх діях з метою врегулювання криз, зміцнення стабільності, а останнім часом – боротьби з тероризмом» [1, с. 118].

Зазначимо, у період «холодної війни» безпека розглядалася у вузькому значенні, переважно у військово-політичному контексті, як спроможність дати відсіч потенційному агресорові, т. зв. «hard security» або «тверда безпека» [3 с. 67]. Події кінця 1980 – 1990-х рр. мінімізували широкомасштабні міждержавні конфлікти до трактування концепції «soft security» – м'якої безпеки як поєднання військових, політичних, економічних, суспільних, екологічних та інших чинників. Досліджуючи аспекти співпраці ЄС та НАТО, можна прослідкувати тенденцію – НАТО опікується воєнними формами «твердої» безпеки, а ЄС творить зону «м'якої» безпеки шляхом налагодження стабільної економічної, політичної, соціальної ситуації. Проте новий політичний вимір діяльності НАТО на початку XXI ст. та певна інтенсифікація співробітництва між ЄС та Альянсом є свідченням активізації у сфері «м'якої безпеки».

Для громадян Європейського Союзу безпека була і є одним з головних пріоритетів. Зважаючи на це, концепції європейської безпеки завжди змінювались у залежності від зовнішніх чинників і нових загроз, як тероризм, організована злочинність, незаконний обіг наркотиків, кіберзлочинність, торгівля людьми, сексуальна експлуатація неповнолітніх та дитяча порнографія, економічні злочини і корупція, незаконний обіг зброї та транскордонна злочинність [7, с. 2].

Після краху комунізму у кінці 1980-х рр. ЄС намагається розширити свою роль у захисті від вищевказаних загроз через частину спільної зовнішньої політики безпеки, що називається спільною політикою безпеки та оборони (СПБО). Слабкість ЄС під час балканських воєн 1990-х років, коли НАТО і США керували операціями, була помічена, щоб продемонструвати необхідність для держав-членів ЄС спільно працювати над захистом. Етап становлення СПБО починається з франко-британського саміту в Сен-Мало і Ради Європи у Кельні у 1998-1999 рр., які стали основним досягненням у створенні Європейської політики безпеки і оборони, а також необхідних цивільних та військових інструментів [9, с. 64]. Завданням СПБО було визначено посилення можливостей Євросоюзу у сферах забезпечення миру, попередження конфліктних ситуацій та зміцнення міжнародної безпеки, відповідно до принципів статуту ООН.

У 1999 р. у Хельсінкі держави-члени ставлять перед собою мету обороноздатності під назвою «Хельсінська Ключова Мета» (Helsinki Headline Goal). Це закликала ЄС до того, щоб мати можливість розгорнути сили швидкого реагування до 6 тис. військовослужбовців терміном у шістьдесят днів для місії, включаючи кризове управління, підтримання миру та миротворчих операцій. Однак, у червні 2004 р. «Хельсінська Ключова Мета» була реформована, щоб замінити її низкою європейських бойових груп кількістю в 1,5 тис. чол. забезпеченою як однією країною, так і групою країн, сьогодні відома, як «Основна Мета 2010» [10].

Ключовий документ для функціонування ЄС – Лісабонський договір 2007 р. перейменував Європейську політику безпеки і оборони у Спільну політику безпеки та оборони [16]. Він змінив спосіб прийняття рішень в ЄС, але, найголовніше, рішення з військових або оборонних питань повинні, як і раніше мати однакову підтримку країн ЄС. Власне, з 2003 р. ЄС було проведено 28 цивільних і військових операцій, 8 з яких були військовими місіями, у тому числі: Операція «Конкордія» в Македонії у 2003 р., операції «Артемід» в Демократичній Республіці Конго у 2003 р., операції «Альтеа» в Боснії і Герцеговині у 2004 р. та у Східному Чаді у 2008 р. ЄС діяв незалежно у випадку з ДР Конго і Східному Чаді, але з доступом до устаткування НАТО і командних структур під час операцій у Македонії та Боснії [6, с. 5]. А у 2008 р. ЄС запустив свою першу в історії військово-морську місію, щоб запобігти піратству біля узбережжя Республіки Сомалі. ЄС також проводить місії з залученням поліції і правосуддя в Косово, яка оголосила про свою незалежність від Сербії в лютому 2008 р. Ця місія була майже під загрозою у квітні 2008 р., коли російські високопосадовці стверджували, що така політика була незаконною і що ООН повинна забезпечити перехід Косово до незалежності, а не до ЄС.

Варто зауважити, що проект «Ключова мета 2010» змінив військовий підхід СПБО на більш гнучкий. Через військові групи мета полягає у наданні ЄС можливості для запуску більш, ніж однієї операції одночасно і вирішувати цілий ряд різних завдань, таких, як краща організація військових частин, запобігання конфліктам та реконструкція. ЄС також почав дивитися на поліпшення галузі військової техніки у цілому. Європейське оборонне агентство утворило Європейську Раду в Салоніках у 2003 р. щоб запропонувати загальноєвропейський порядок денний для наукових досліджень, розробки і виробництва нових видів зброї, а також припинити прикордонну торгівлю товарами військового призначення. У даний час ЄС спирається на угоду

«Берлін плюс» 2003 р. для вирішення будь-яких військових недоліків, що дозволить ЄС мати доступ до планування, командних структур та обладнання НАТО під час операцій [8].

Офіційно, з юридичної точки зору, загальну відповідальність за СПБО несе Верховний представник Євросоюзу з питань спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП), в даний час посаду обіймає К. Ештон. Це координується Комітетом політики і безпеки, Військовим комітетом ЄС та штабом Збройних сил ЄС, які складаються з військовослужбовців країн-членів [14, с. 37].

Узагальнюючи дослідження й рецензії європейських науковців, можна стверджувати про наявність різних поглядів та аргументів стосовно перспектив європейської політики безпеки та оборони. На нашу думку, основними аргументи щодо підтримки даної ініціативи є такі:

- усі держави-члени Євросоюзу зіштовхуються з однотипними загрозами безпеки, тому вони повинні працювати разом, щоб захистити один одного;

- США більше не можуть покладати більшу частину тягаря у галузі оборони на НАТО, і тому ЄС повинен брати на себе роль новатора;

- СПБО дозволяє Європі проводити власну політику безпеки, а не встановлену, координовану чи підконтрольну США чи НАТО.

Що ж до аргументів проти ініціативи формування системи європейської безпеки як єдиного інституту, то до таких варто віднести:

- рішення щодо питань безпеки, захисту від потенційних загроз, війни і миру повинне прийматись усіма представниками європейської спільноти;

- СПБО управляється Верховним представником ЄС, який не обирається безпосередньо і відповідно є менш підзвітним країнам-членам ЄС;

- СПБО не спирається на ресурси зі сторони таких існуючих організацій, як НАТО.

Загалом, певною проблемою у створенні нової європейської безпеки є те, що у самому Європейському Союзі не існує спільної думки стосовно того, чи варто взагалі створювати європейську безпеку на нових умовах функціонування. Крім цього, для Союзу проблемою є і полеміка щодо створення системи протиракетної оборони в Європі, до якої залучені не лише Російська Федерація разом зі Сполученими Штатами Америки, але і сама Європа. Фахівці, експерти і політичні діячі дають різні оцінки ідеї створення загальної системи безпеки європейського континенту. Зокрема, слушною є позиція керівника Європейського центру Фонду Карнегі у Брюсселі Я. Теха. На його думку, єдина система європейської безпеки «перебуває в глибокій комі, яка, судячи з усього, навряд чи колись закінчиться» [15]. Як доказ свого твердження науковець наводить чотири недоліки, якими, на його думку, характеризується спільна політика безпеки й оборони. Серед цих недоліків ключовими є «відсутність легітимності, відсутність можливості, відсутність мотивацій і відсутність необхідності» [15].

Після завершення холодної війни ЄС суттєво розраховував на те, що європейська «м'яка сила» буде підтримана американською «жорсткою силою» [11]. Крім того, Європа розраховувала і на підтримку інтеграції всіх регіональних держав в єдиний ліберальний порядок, в якому влада закону, об'єднаний суверенітет і взаємозалежність поступово прийдуть на зміну збройним конфліктам, балансу сил і розділу сфер впливу. Даний європейський план експорту миру і безпеки, зважаючи на те, що він ґрунтувався на ідеях спільних цінностей та інститутів, можна було б назвати, на думку Г. Айбета, «парадигмою демократичного розширення» [5]. Проте сьогодні можна говорити, що час для подібних ініціатив ЄС минув. Адже, спочатку європейські чиновники вітали зародження багатопольярного світу, при цьому, вони не звертали увагу, що паралельно формується і багатопольярна Європа. Для такої Європи характерною стала виразна конкуренція між головними силами континенту – власне, ЄС, Російською Федерацією та Турецькою республікою. Основними об'єктами суперництва стали новостворені держави, що утворилися після розпаду Радянського Союзу і Югославії, і кожна зі сторін намагалась мати вплив на ці держави. Реагуючи на виникнення багатопольярної Європи, багато в ЄС і США почали експериментувати з альтернативою парадигмі «демократичного розширення», яку можна було б назвати «реалізмом на основі спільних інтересів» [12, с. 2]. Однак ця стратегія точно також не здатна породити справжній європейський порядок, як і «демократичне розширення».

Висновки та перспективи подальших досліджень У ХХІ ст. одним із завдань сучасної Європи є демонстрація того, як можуть гармонійно уживатися нові, вразливі і взаємозалежні проекти державного будівництва, таким чином, управління взаємозалежністю має прийти на зміну балансу сил у якості нового європейського порядку. А це завдання є досить складним, адже, апелюючи до відмови від застарілої «згоди держав», ЄС слід націлюватися на розвиток концепції проектів нової системи європейської безпеки. Така політика виглядатиме кращим способом

вдихнути життя в багатосторонні угоди і розпочати обговорення питань безпеки на континенті перш за все в інтересах усіх європейських країн. У такому випадку, на думку політологів Г. Мемміга О. Дарасона, «Європа потребує більш чіткого розуміння власного стратегічного бачення і новий європейський порядок повинен бути спрямований на примирення між собою різних проектів державного будівництва» [13, с. 16].

Виклики ХХІ ст. актуалізують підвищення ефективності ЄС. Але при цьому паралельно відбуватиметься і посилення постімперського самовизначення Росії в її нинішніх кордонах, а також підтримка прагнення Туреччини бути регіональною державою, яка впливає на світовий порядок. У той же момент, діяльність Турецької республіки потрібно зв'язати рамками загальноєвропейських угод. Також необхідно стимулювати інтеграцію західно-балканських країн в ЄС і допомагати у створенні функціональних держав на території колишнього Радянського Союзу. Узагальнюючи, для більшої ефективності функціонування європейської системи безпеки та оборони ЄС варто надати автономність для самостійного, без залучення ресурсів НАТО, вирішення питань, пов'язаних із загрозами в Європі; варто залучати НАТО у контексті співпраці для вирішення загроз, що мають глобальне значення і є прямою загрозою для європейського континенту; включити Російську Федерацію та Турецьку Республіку у новостворену систему безпеки та оборони в Європі. У той же час, амбіції ряду держав ставлять під загрозу існування сучасної системи безпеки та оборони у Європі, і в довгостроковій перспективі розглядають її зміну відповідно до нинішніх реалій. Тому все частіше лунають пропозиції та ідеї щодо можливого переформатування нині існуючого безпекового устрою в Європі. На нашу думку, щоб інтеграційний й безпековий контекст став дійсно реальним, ЄС варто вжити конкретних заходів впливу на ситуацію. Брюссель повинен бути готовим і відкритим для підписання нових договорів і створення й наповнення реального змісту міжнародних організацій. Але при цьому слід наголошувати, що ці договори повинні укладатися і нові організації повинні створюватися за принципом знизу вгору, тобто з підтримкою й погодженням усіх суб'єктів. Разом з цим, ратифікація Лісабонського договору у 2009 р. підтвердила наміри ЄС стати ключовим актором, і Спільна політика безпеки та оборони свідчить про зростання ролі структури у контексті загальноєвропейської безпеки.

Література

1. Икелен ван Виллем Ф. Построение обороны и безопасности: сб. материалов Плана партнерских действий по созданию институтов обороны и безопасности (PAP-DIB) / Виллем Ф. ван Икелен, Филипп Х. Флури. – Киев–Женева, 2007. – 416 с.
2. Політологічний енциклопедичний словник : навч. посібник [для студ. вищ. навч. заклад.]. – К.: Генеза, 1997. – 400 с.
3. Федуняк С. Європейські виміри безпеки на пострадянському просторі. Формування інтегрованої системи Заходу і Нових незалежних держав / С. Федуняк. – Чернівці: Рута, 2005. – 336 с.
4. Толстов С. Європейська безпека в умовах багатополярного світу / Сергій Толстов // Зовнішні справи. – 2010. – № 3-4. – С. 50-54.
5. Auybet G. Visions and illusions of a new European security order. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=visions-illusions-and-hallucinations-for-a-new-european-security-order-2010-10-17>. – (дата перегляду 12.01.2014).
6. Biscop S. The Lisbon Treaty and ESDP: Transformation and Integration / Biscop S., Algieri F. – Brussels: Academia Press for Egmont, 2008. – 53 p.
7. Draft Internal Security Strategy for the European Union: «Towards a European Security Model» / Council of the European Union. – Brussels: Council of the European Union, 2010. – 18 p.
8. EU-NATO: The framework for permanent relations and Berlin Plus. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/03-11-11%20Berlin%20Plus%20press%20note%20BL.pdf>. – (дата перегляду 14.01.2014).
9. European Union Security and Defence White Paper A Proposal / [Lasheras B., Pohlmann C., Katsioulis C. & Liberti F.]. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung International Policy Analysis Division for International Dialogue, 2010. – 65 p.
10. Helsinki Headline Goal. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Helsinki%20Headline%20Goal.pdf> – (дата перегляду 14.01.2014).

11. Kern S. Why Europe Needs a Hard Power Reality Check. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.atlanticcommunity.org/index/articles/view/Why_Europe_Needs_a_Hard_Power_Reality_Check – (дата перегляду 12.01.2014).
12. Krastev I. The Spectre of a Multipolar Europe. The Illusion of Order and the Rise of Multipolar Europe / [Krastev I., Leonard M., Bechev D., Kobzova J., Wilson A.]. – London: The European Council on Foreign Relations, 2010. – 74 p.
13. Merritt G. Re-thinking Europe's security priorities. / Merritt G., Darrason O. // Brussels: Security & Defence Agenda (SDA), 2011. – 128 p.
14. Rehl J. Handbook on CSDP. The Common Security and Defence Policy of the European Union // Rehl J., Weisserth H. – Vienna: Armed Forces Printing Shop, 2010. – 140 p.
15. Techau J. Forget CSDP, it's time for Plan B. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ecfr.eu/content/entry/commentary_forget_csdp_its_time_for_plan_b. – (дата перегляду 12.01.2014).
16. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 // Official Journal Of The European Union. – 2007. – Volume 50. – 271 p.

1. Y`kelen van Vy`llem F. Postroeny`e oborony y` bezopasnosty`: sb. matery`a lov Plana partnersky`x dejstvy`j po sozdany`yu y`nstytutov oborony y` bezopasnosty` (PAP-DIB) / Vy`llem F. van Y`kelen, Fy`ly`pp X. Flury`. – Ky`ev–Zheneva, 2007. – 416 s.
2. Politologichny`j ency`klopedy`chny`j slovny`k : navch. posibny`k [dlya stud. vy`shh. navch. zaklad.]. – K.: G`eneza, 1997. – 400 s.
3. Fedunyak S. Yevropejs`ki vy`miry` bezpeky` na postradyans`komu prostori. Formuvannya integrovanoyi sy`stemy` Zaxodu i Novy`x nezalezny`x derzhav / S. Fedunyak. – Chernivci: Ruta, 2005. – 336 s.
4. Tolstov S. Yevropejs`ka bezpeka v umovax bagatopolyarnogo svitu / Sergij Tolstov // Zovnishni spravy`. – 2010. – # 3-4. – S. 50-54.

Рецензент Макаре Ю. І., доктор істор. н. професор, завідувач кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

12.02.2014

УДК 32.019.51

Пікула Микола

КОМУНІКАЦІЯ ЯК АТРИБУТИВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ

Враховуючи, що свідомість базується на комунікації між людьми, автор досліджує комунікаційні аспекти формування політичної свідомості. Він аналізує основні поняття теоретико-методологічного інструментарію, розглядаючи комунікацію як важливий атрибут політичної свідомості, акцентує увагу на ролі інтерактивних комунікацій. У статті зазначається, що зміст політичної свідомості детермінований змістом категорій свідомість й політика, тому в досліджуваній проблематиці розглядається в контексті трьох дослідницьких полів – теорії комунікації і теорії свідомості, опосередкованих політичною сферою, яка має комунікативну природу, оскільки формується на процесі обміну інформацією. Особливе місце в дослідженні займають також теорії інформаційного суспільства.

Ключові слова: громадськість, Інтернет, інформаційне суспільство, мережа, новітні комунікації, політична свідомість, публічний простір.

Пікула Николай

КОММУНИКАЦИЯ КАК АТРИБУТИВНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛИТИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ

Учитывая, что сознание базируется на коммуникации между людьми, автор исследует коммуникационные аспекты формирования политического сознания. Он анализирует основные понятия теоретико-методологического инструментария, рассматривая коммуникацию как важный атрибут политического сознания, акцентирует внимание на роли интерактивных коммуникаций. В статье отмечается, что содержание политического сознания детерминировано содержанием категорий сознание и политика, поэтому исследуемая проблематика рассматривается в контексте

нескольких исследовательских полей – теории коммуникации и теории сознания, опосредствованных политической сферой, которая имеет коммуникативную природу, поскольку формируется на процессе обмена информацией. Особое место в исследовании занимают также теории информационного общества.

Ключевые слова: общественность, Интернет, информационное общество, сеть, новейшие коммуникации, политическое сознание, публичное пространство.

Pikula Nicholas

COMMUNICATION AS ATTRIBUTIVE CHARACTERISTIC OF POLITICAL CONSCIOUSNESS

Given that consciousness is based on communication between people, the author explores the communication aspects of the formation of political consciousness. It analyzes the basic concepts of theoretical tools metodologichnogo considering communication as an important attribute of political consciousness, focuses on the role of interactive communications. Key words: Internet, information society, the newest communications, political consciousness, the public space. The article notes that the content of political consciousness is determined by content categories politika consciousness and, therefore investigated the problems discussed in the context of several research fields - communication theory and the theory of consciousness mediated by the political sphere, which has a communicative nature, osklki formed on the exchange of information. A special place in the study also cover the theory of the information society.

Key words: public Internet, the information society, the network, the latest communication, political consciousness, the public space.

Постановка проблеми. Сучасна наука виходить з того, що свідомість базується на комунікації між людьми, розвивається в міру придбання індивідуального життєвого досвіду й пов'язана з мовою. Соціальний аспект свідомості пов'язаний з тим, що свідомість виступає як здатність до такої переробки знання, яка забезпечує спрямовану передачу інформації від однієї особи до іншої у вигляді абстрактних символів мови як головного засобу міжособистісної комунікації [8]. До того ж, єдиним принципом, за яким визначають наявність у суб'єкта свідомості, є спроба вступити з ним у спілкування. У випадку, якщо відповідні сигнали представляються нам адекватними, робиться висновок, що суб'єкт наділений свідомістю, і навпаки А тому деякі науковці пропонують здатність до спілкування розглядати як емпіричний індикатор свідомості не лише у реальній життєдіяльності людини, але й при науковому аналізі проблеми [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковою основою дослідження комунікаційних аспектів формування свідомості в інформаційному суспільстві є праці Д. Белла, Э. Тоффлера, Ф. Фукуямы, М. Кастельса, Г.М. Маклюена. Проте, як зазначають деякі дослідники, «у західній науці поняття політичної свідомості не є загальноживаним. Широко використовуються поняття «установка», «ідеологія», «менталітет», «атитюд» і т.д. Це пояснюється особливостями політичних культур Заходу й традиціями дослідницького характеру. Найчастіше політична свідомість отожднюється з політичною культурою. Навіть в енциклопедичних виданнях немає статей про політичну свідомість. Останнє на Заході «обмежено» сферами спеціалізованої й офіційної свідомості» [7, с. 5]. Важливе значення для роботи над проблемами нашого дослідження мали публікації українських авторів – В.Воловика; Є.Головахи; В.Дем'яненко; В.Денісенка; В.Додонової; М.Задорожної; О.Краснокутського; Л.Левченко; С.Матвієнків; Н.Михальчука; Ю.Руденко та ін.

Предметом нашого дослідження стало дослідницьке поле комунікаційного аспекту політичної свідомості. **Метою** – вивчення сучасних підходів до аналізу взаємодії політичної свідомості та комунікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «комунікація» в його нинішньому розумінні закріпився в словнику політичної науки відносно недавно. Одним з перших безпосередніх вживань цього поняття в політологічному контексті вважають вислів Ф. Ратцеля – «передача інформації в політичному відношенні є найважливішою з усіх комунікаційних послуг» [цит. за: 11, с. 57]. Тим часом окремі реалії, обумовлені сьогодні даним терміном, з'явилися значно раніше.

Комунікація розуміється у широкому сенсі як акт і процес установлення контактів між суб'єктами взаємодії з допомогою інформації, її передача, переміщення, обіг. У вузькому розумінні будемо трактувати її як передачу інформації від людини до людини за допомогою мови, жестів, а

також зображень та інших символічних форм, зафіксованих на матеріальних носіях. Вона виникла і розвивалася разом з самим суспільством, причому як інструмент впливу використовувалася і осмислювалася вже у стародавні часи. Для формування необхідних образів у свідомості людей широко використовувалися різні типи вербальних і невербальних повідомлень, наприклад, символіка різного роду урочистих публічних церемоній, а пізніше – і величних архітектурних споруд. Для здійснення впливу на умонастрої людей нерідко застосовувалася тактика індоктринації, або ідеологічного «промивання мозків», що було особливо характерно для періодів воєн і внутрішніх конфліктів. Використовувалися і більш м'які форми інформаційного впливу, що почасти нагадують сучасні прийоми пропаганди, агітації, зв'язків з громадськістю та політичної реклами. З різним ступенем успіху за допомогою видання указів і законів робилися спроби направити політичну комунікацію в потрібне русло, контролювати інформаційні потоки у відповідних суспільствах, причому цей контроль міг приймати самі різні форми цензури – від офіційної діяльності спеціальних державних інститутів до організації неформального тиску знизу шляхом формування громадської думки [2, с. 66-67].

Політична комунікація, відповідно, це створення, відправлення, отримання та обробка повідомлень, що роблять істотний вплив на політику. Даний вплив може бути як прямим, так і непрямим, його результати можуть проявлятися як негайно, так і в майбутньому. Принципово важливим моментом тут є те, що повідомлення справляє істотний політичний ефект, впливаючи на свідомість, переконання і поведінку індивідів, а також на середовище, в якому вони існують.

Політичне повідомлення є ключовим аспектом і політичної свідомості, оскільки саме на їх основі формуються політичні погляди, думки та оцінки. Доступність відомостей про події, що відбувалися в минулому, і прогнозування майбутніх подій стає можливим частіше за все не з власного досвіду, а тільки завдяки передачі повідомлень, тобто комунікації. Як справедливо зауважив К. Берк – більша частина нашої реальності формується вербально. І лише дуже незначну частину реальності ми пізнаємо шляхом безпосереднього досвіду, повна ж картина складається завдяки системі символів. К. Дойч назвав політичну комунікацію нервовою системою державного управління, вважаючи політичні повідомлення чинником, що обумовлює політичну поведінку. На думку Ж.-М. Котре, роль комунікації в політичному житті суспільства порівнянна зі значенням кровообігу для організму людини. Політичні повідомлення, що циркулюють в суспільстві, породжують уявлення, які визначають сутнісну і якісну сторони політичного життя [2].

У роботах зарубіжних авторів зазвичай виділяються три основні способи публічної політичної комунікації:

- комунікація за допомогою засобів масової інформації, в тому числі друкованих (преса, книги, афіші) та електронних (радіо, телебачення і т.д.);
- комунікація за допомогою організацій, зокрема, політичних партій, які служать сполучною ланкою між керуючими і керованими, і
- груп тиску; комунікація за допомогою неформальних контактів [2].

Згідно з визначенням М. Гончарова, термін політична комунікація повинен описувати циркуляцію інформації у сфері політичної діяльності, тобто будь-які повідомлення, тексти, які надають вплив на відносини між класами, націями і державами. При цьому, на думку автора, ні спосіб поширення політичної інформації, ні її адресат не мають визначального значення: набагато важливіше встановити, що комунікатором в даному випадку є політичні інститути або діючі в їх складі і від їх імені особи. Незважаючи на те, що автор акцентує увагу насамперед на інституціональній складовій політико-комунікаційного процесу, принципово важливим, тим не менш, бачиться той момент, що головним чинником, що визначає сутність і особливість терміна «політична комунікація», представляється функціональне призначення поширюваної інформації. Це інформація, яка обслуговує політичні структури і впливає на прийняття політичних рішень [2].

Інший підхід до визначення політичної комунікації пропонує А. Соловйов, який акцентує увагу на її соціальності. Критерієм останньої, на його думку, виступає відповідь реципієнта, тобто зворотній зв'язок на повідомлення комунікатора, який встановлює осмислений контакт між ним і реципієнтом. У цьому зв'язку політична комунікація розуміється як окремий випадок успішної реалізації інформаційних обмінів, спроб комунікатора (наприклад, владних структур) вступити в контакт зі своїм контрагентом. Таким чином, її можна ідентифікувати як форму спілкування, встановлену на основі спрямованої передачі інформації, яка породила осмислену відповідь реципієнта на виклик комунікатора [2].

Останнє трактування політичної комунікації, на наш погляд, відповідає принципам мережевого підходу і можна стверджувати, що сутнісною стороною політико-комунікаційних

процесів є передача, переміщення, обіг значимої у політичному контексті інформації – тих відомостей, якими в процесі конкретної суспільно-практичної діяльності обмінюються (збирають, зберігають, переробляють, поширюють і використовують) політичні суб'єкти – взаємодіючі в суспільстві індивіди, спільності, інститути.

Оскільки зміст політичної свідомості детермінований змістом категорій свідомість й політика, тому в українській науці ця проблематика опинилася на межі трьох дослідницьких полів – теорії комунікації і теорії свідомості, опосередкованих політичною сферою, яка має комунікативну природу, оскільки формується на процесі обміну інформацією. Особливе місце в дослідженні займають також теорії інформаційного суспільства, що виявляють механізм впливу ІКТ на політичну свідомість. Саме їх синтез дає можливість краще зрозуміти комунікаційну природу свідомості загалом і, зокрема, політичної свідомості, зокрема.

По-перше, слід говорити про комунікацію не як емпіричний індикатор, а як атрибут свідомості, розглядаючи атрибут (attribute) як невід'ємну, необхідну для забезпечення цілісності свідомості властивість. Прийнято виділяти три атрибути свідомості – переживання, пізнання й відношення. Всі вони фактично не можливі без комунікації. Переживання реалізуються завдяки внутрішньої комунікації. Пізнання ґрунтується на сполученні внутрішньої та інформаційної комунікації. Відношення – це є комплекс міжособової, групової та міжгрупової комунікації. Саме тому філософи сьогодні активно вивчають свідомість у контексті комунікації. У філософській енциклопедії, зокрема зазначається, що поряд з концепціями діалогу (М. Бахтин, В. Библер), де концептуальним ядром виступає твір, і з «респонсивною феноменологією» (Б. Вальденфельс), що виходить із відносин Я й Іншого, зі значимості питань і відповідей для свідомості, нині розвиваються трансцендентальна прагматика мови (К. Апель), теорія мовних актів (Д. Серль), теорія комунікативної дії (Ю. Хабермас), що *сполучають форми свідомості з формами комунікації* (виділено нами – М.П.) [5].

По-друге, політика й політична влада має (за Н. Луманом) комунікативну природу. Суспільство, народ, населення структуроване в соціальні спільності, які формуються на основі комунікації й обміну інформацією, тобто також мають комунікативну природу. [6]. Саме тому свідомість політична і в контексті політики характеризується такою об'єктивною особливістю як комунікативність – здатність до інформаційного обміну, координації поведінки, взаєморозуміння.

По-третє, в умовах розвитку новітніх інформаційних технологій комунікативна природа свідомості стає ще більш очевидною. Як зазначає американський фізик австрійського походження Ф. Капра [9], технології дозволили інтегрувати передачу даних, об'єднавши звук, зображення, а також письмове й усне мовлення в єдиний «гіпертекст». Він справедливо зазначає, що із-за того, що культура створюється й підтримується *мережами людського спілкування (комунікацією – М.П.)*, вона неминуче змінюється при зміні способу передачі інформації. Як зазначає український науковець В. Буряк, функція свідомості полягає у тому, щоб регулювати і організовувати поведінку людини у різних ситуаціях. Вона звертає увагу, що ще К. Ясперс наголошував, що «нинішнє буття людини можливе лише у тісному зв'язку з іншими людьми. Цей сутнісний зв'язок вчений назвав комунікацією» [1].

Психологи, що вивчають ролеве значення комунікації у формуванні свідомості, констатують, що «усякий комунікативний імпульс є двонаправленим. Оскільки він «націлений» у чужу свідомість, убачає в ній свій об'єкт і несе в собі відношення комунікатора до цієї чужої свідомості, до його втримування, він по природі своєї монологічний. Оскільки ж він виражає особистісну позицію комунікатора щодо предмета, веде до зустрічі цієї позиції з особистісною позицією реципієнта й несе в собі тим самим звертання до чужої свідомості, до особистості реципієнта, він по природі своєї персоніфікований і діалогічний. Акт спілкування розвертається відразу у двох площинах, діалогічній і монологічній, і специфіка спілкування й комунікативного впливу, його психологічний механізм, лежить не в якийсь одній з них, а в їхній взаємодії. Говорячи про «монолог» і «діалог», як про дві протипоставлені одна іншій формах спілкування, ми маємо на увазі не більш як поперемінну перевагу в акті спілкування однієї з її структурних складових [10, с. 219].

Усякий зміст, внесений у свідомість, перш ніж стати іманентною часткою особистості реципієнта, обговорюється в ньому, прагне того комунікатор чи ні. Комунікативний вплив, побудований за діалогічним зразком, – це вплив, що передбачає своєю структурою ті випробування, через які треба буде пройти його змісту у свідомості реципієнта [10, с. 227]. Науковці, зокрема, в теорії Х. Дельгадо підкреслюють наступну тезу: «Мозок per se не в змозі побудувати свідомість при відсутності інформації ззовні, причому зміст цієї інформації має

вирішальне значення для формування психічного складу особистості» [3, с. 235]. Виходячи з такого підходу, будемо розглядати комунікацію як важливий атрибут політичної свідомості.

Таке трактування виявляється надзвичайно плідним і при розгляді проблем політичної свідомості на рівні як індивідуальної, так і суспільної свідомості. Науковці стверджують, що взаємні перетворення свідомості окремих людей на суспільну і навпаки відбувається на основі комунікації, що забезпечує обмін інформацією. Відповідно суспільно-політична свідомість формується у процесі пізнавальної діяльності і завдяки отримання інформації щодо суспільно-політичного життя суспільства. На рисунку 1 візуалізовано процес формування політичної свідомості завдяки комунікації: сама політична свідомість є продуктом інтерації.

Рис. 1. Комунікація як атрибут політичної свідомості

Висновки і перспективи подальших досліджень. Комунікація – акт і процес установлення контактів між суб'єктами взаємодії з допомогою інформації, її передача, переміщення, обіг. Політична комунікація, відповідно, – це відправлення, отримання та обробка повідомлень, що роблять істотний вплив на політику. Трактуючи свідомість у комунікаційному контексті, будемо розглядати комунікацію як важливий атрибут політичної свідомості. Оскільки комунікація найчастіше має інтерактивний характер, особлива увага належить інтерактивним комунікаціям. При цьому новітні канали доставки інформації стають активним інструментом формування політичних образів і стереотипів сприйняття й політичної поведінки людини, впливають на світогляд, почуття й емоції людини, формує політичну свідомість громадян, що має стати предметом наступних досліджень.

Література

1. Буряк В. Комунікативність інформаційно-художньої свідомості: форми архітектоники тексту / В.Д. Буряк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=106>
2. Грачев М.Н. Политическая коммуникация: теоретические концепции, модели, векторы развития / М.Н. Грачев. – М.: Прометей, 2004. – 328 с.
3. Дельгадо Хозе М.Р. Мозг и сознание / Пер. с англ. Л.Я.Белопольского; под ред. Г.Д.Смирнова. – М.: Мир, 1971. – 264 с.
4. Ильясов Ф.Н. Коммуникативный подход к идентификации сознания / Ф.Н. Ильясов // Вестник Академии Наук СССР. 1991. №2. С.62-67. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iliassovfn.narod.ru/article/kommunik_soznam.htm
5. Концепция. Философская энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/2537/КОНЦЕПЦИЯ
6. Магеррамова Т.А. Информация и коммуникация в социальной политике: монография / Т.А. Магеррамова. – Астрахань: Издательский дом «Астраханский университет», 2009. – 108 с.
7. Поливаева Н.П. Политическое сознание в условиях трансформации российского общества: спец. 23.00.02 – полит. ин-ты, этнополит. конфликтология, нац. и полит. процессы и технологии. Автореферат дис... учен. ст. доктора полит. наук. – М.: 2009. – 44с.
8. Физиология человека / В.М. Покровского, Г.Ф. Коротько. – М.: Медицина, 2007. – 635 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bibliotekar.ru/447/229.htm>
9. Фриггоф Капра. Скрытые связи / Капра Фриггоф. – М.: ООО Издательский дом «София», 2004. – 336 с.

10. Хараш А.У. Личность, сознание и общение: к обоснованию интерсубъективного подхода в исследовании коммуникативных воздействий / А.У. Хараш. – Психолого-педагогические проблемы общения / Под ред. А. А. Бодалева. – М.: НИИ ОПП АПН СССР. 1979. – С. 17 – 35.

11. Цыганков П.А. Международные процессы в условиях глобализации: проблема эффективной коммуникации / П.А. Цыганков // Вестник Московского университета. – Сер. 18: Социология и политология. – 1999. – № 4. – С. 56–65.

1. Buryak V. Komunikatyvnist` informacijno-xudozhn`oyi svidomosti: formy` arxitektoniky` tekstu / V.D. Buryak [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu : <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=106>

2. Grachev M.N. Poly`ty`cheskaya kommuna`kacy`ya: teorety`chesky`e koncepcy`y`, modely`, vektory razvy`ty`ya / M.N. Grachev. – М.: Prometej, 2004. – 328 s.

3. DeĴgado Xoze M.R. Mozg y` soznany`e / Per. s angl. L.Ya.Belopol`skogo; pod red. G.D.Smy`rnova. – М. : My`r, 1971. – 264 s.

4. Y`gyasov F.N. Kommuna`kacy`vnyj podxod k y`dentyfy`kacy`y` soznany`ya / F.N. Y`gyasov // Vestny`k Akademiy` Nauk SSSR. 1991. #2. S.62-67. [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: http://iliassovfn.narod.ru/article/kommunik_soznani.htm

5. Koncepcy`ya. Fy`losofskaya encyklopedy`ya [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/2537/KONCEPCY`YA

6. Magerramova T.A. Y`nformacy`ya y` kommuna`kacy`ya v socy`al`noj poly`ty`ke: monografy`ya / T.A. Magerramova. – Astraxan`: Y`zdatel`sky`j dom «Astraxansky`j uny`versy`tet», 2009. – 108 s.

7. Poly`vaeva N.P. Poly`ty`cheskoe soznany`e v uslovy`yax transformacy`y` rossy`jskogo obshhestva: specz. 23.00.02 – poly`t. y`n-ty, etnopoly`t. konfly`ktology`ya, nacz. y` poly`t. processy y` texnologiy`. Avtoreferat dy`s... uchen. st. doktora poly`t. nauk. – М.: 2009. – 44s.

8. Fy`zy`ology`ya cheloveka / V.M. Pokrovskogo, G.F. Korot`ko. – М.: Medy`cy`na, 2007. – 635 s. [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu : <http://www.bibliotekar.ru/447/229.htm>

9. Fry`tof Kapra. Skrytye svyazy` / Kapra Fry`tof. – М.: ООО Y`zdatel`sky`j dom «Sofy`ya», 2004. – 336 s.

10. Xarash A.U. Ly`chnost`, soznany`e y` obshheny`e: k obosnovany`yu y`ntersub`ekty`vnogo podxoda v y`ssledovany`y` kommuna`kacy`vnyx vozdeystvy`j / A.U. Xarash. – Psy`xologopedagogy`chesky`e problemy obshheny`ya / Pod red. A. A. Bodaleva. – М.: NY`Y` OPP APN SSSR. 1979. – S. 17 – 35.

11. Szygankov P.A. Mezhdunarodnye processy v uslovy`yax globaly`zacy`y`: problema efekty`vnoj kommuna`kacy`y` / P.A. Szygankov // Vestny`k Moskovskogo uny`versy`teta. – Ser. 18: Socy`ology`ya y` poly`tology`ya. – 1999. – # 4. – S. 56–65.

Рецензент Тихомирова Є.Б., д. політ. н. професор, завідувач кафедри міжнародної інформації Східноєвропейського національного Університету імені Лесі Українки.

23.02.2014

УДК 316.356.2

Стрижова Ірина

СІМ'Я ПІД УДАРАМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті аналізуються фактори, що несуть загрозу традиційній сім'ї в умовах глобалізації: поширення гомосексуалізму (одностатеві шлюби та інші форми «вільних» відносин), впровадження ювенальної юстиції. Суспільство споживання, яке є одним з інструментів глобалізації, активно і досить успішно руйнує національно-традиційні сімейні цінності. При цьому не важливо, якої національності чи релігії дотримується населення, яке активно включилося до структури суспільства споживання, з часом всі приходять приблизно до одного – трансформації сім'ї або її загибелі.

Сьогодні існують різні методологічні стратегії та теоретичні підходи до тлумачення даної проблеми. За радянські часи проблемами підготовки молоді до сімейного життя займався В.Т. Лісовський. А вже у наш час ця тема стала предметом досліджень таких авторів, як А.А. Мітрікас, В.Є. Семенов, Е.С. Товстоліс та інші.

Ключові слова: традиційна сім'я, глобалізація, суспільство споживання, цивілізація, ювенальна юстиція, гомосексуалізм.

Стрижова Ірина

СЕМЬЯ ПОД УДАРАМИ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В статье анализируются факторы, несущие угрозу традиционной семье в условиях глобализации: распространение гомосексуализма (однополые браки и другие формы «свободных» отношений), внедрение ювенальной юстиции. Общество потребления, которое является одним из инструментов глобализации, активно и весьма успешно разрушает национально-традиционные семейные ценности. При этом не важно, какой национальности или религии придерживается население, активно включившееся в структуру общества потребления, со временем все приходит примерно к одному итогу – трансформации семьи либо ее гибели.

В наше время существуют различные методологические стратегии и теоретические подходы к истолкованию данной проблемы. В советское время проблемами подготовки молодежи к семейной жизни занимался В.Т. Лисовский. А уже в наше время эта тема стала предметом исследований таких авторов, как А.А. Митрикас, В.Е. Семенов, Е.С. Толстолец и др.

Ключевые слова: традиционная семья, глобализация, общество потребления, цивилизация, ювенальная юстиция, гомосексуализм.

Strizhova Irene

FAMILY UNDER THREADS OF GLOBALISATION

In the article it is analyzed factors constituting threads for the traditional family under conditions of globalization: spreading of homosexuality (same-sex marriages and other forms of “free” relations), introduction of juvenile justice. The consumption society that is one of globalization tools, it actively and quite successfully ruins national and traditional family values. Moreover, irrespectively of nationality or religion practiced by population actively involved into the consumption society, eventually all of them come to the same result – transformation of the family or its downfall.

Today there are various methodological strategies and theoretical approaches to interpretation of this problem. In the Soviet times V.T. Lisovsky handled problems of youth preparation for family life. Nowadays this issue has become a subject of researches conducted by such authors as A.A. Mitrikas, V.E. Semenov; A.V. Drozdova, E.S. Toltoles, ect.

Key words: traditional family, globalization, consumption society, civilization, juvenile justice, homosexuality.

Глобализация, которая оказывает влияние, по сути, на все сферы жизнедеятельности социума, не могла не захватить в свою орбиту и один из самых древних социальных институтов – семью. В современном обществе семья не просто претерпевает глубочайшие изменения и разрушения традиционной модели семейно-родительских отношений. Дело в том, что однополые браки, коммерциализация проституции, гигантская порно-индустрия и многое другое – все это наносит сокрушительные удары по тем цивилизационным кодам и моральным нормам, что веками и тысячелетиями скрепляли общество.

Казалось бы трудно объяснить, почему на фоне декларируемых семейных ценностей, крепость семьи падает, а количество брошенных детей и одиноких людей растет устрашающими темпами. Однако если на данную проблему посмотреть через призму общества потребления, все становится гораздо яснее. Эти факторы и обусловили обращение автора к названной проблеме.

В советское время проблемами подготовки молодежи к семейной жизни занимался В.Т. Лисовский («Молодежь: любовь, брак, семья. Социологическое исследование»). А уже в наше время эта тема стала предметом исследований таких авторов, как А.А. Митрикас («Семья как ценность: состояние и перспективы ценностного выбора в странах Европы»); В.Е. Семенов («Ценностные ориентации современной молодежи»); А.В. Дроздова, Е.С. Толстолец («Институт семьи и трансформация семейных ценностей») и др.

Поскольку обществу потребления такая ячейка общества как семья не нужна, то политика последнего времени направлена на ее разрушение. Это достигается различными путями.

В виду того, что потребительская идеология сосредоточена в основном на удовольствиях и сексе, такая важнейшая социальная функция семьи, как репродуктивная уходит на «задворки». Поэтому уровень рождаемости в западноевропейских странах снижается уже не одно десятилетие. Если к началу XXI века ежегодный прирост населения в Африке составил 3%, в Латинской Америке – 2,5 %, в Азии – 2%, то в Европе – всего 0,3 %, да и то за счет в основном

иммигрантов. Как заметил Дж. Бьюкенен, «чем богаче страна, тем меньше в ней детей и тем быстрее ее народ начинает вымирать» [1, с. 56].

По данным экспертов в 1960 году лица европейского происхождения составляли четвертую часть мирового населения, в 2000 году – уже 1/6. Если эта тенденция сохранится, население развитых стран обречено на вымирание и вытеснение эмигрантами. Уже сейчас в Европе проживают 64 миллиона эмигрантов. В Ирландии, Австрии, Германии, Швеции, Бельгии, Испании, Нидерландах, Греции и Великобритании иммигранты составляют более 10% населения [3, с. 5]. Иммигранты составляют примерно 13% населения США.

В Украине каждая пятая семья не имеет детей. Растет число незарегистрированных браков, среди молодых семей они составляют более 11 %. При опросах молодые люди отмечают, что не закрепляют браки юридически потому, что нет средств на содержание семьи, не готовы к ответственности, которая возлагается с таким закреплением. Это порождает в свою очередь рост внебрачной рождаемости, когда детей оставляют в роддоме.

Семья – это ведь не только радость и счастье, но и ответственность, это большой труд (не только физический, но и труд души). Молодежь же, взращенная на идеологии потребительства, к этому не готова.

Исследования севастопольских специалистов показывают, что в числе наиболее важных качеств при выборе супруга девушки называют финансовую состоятельность. «Любовь и взаимопонимание» в мотивации студентов все больше уступает место материальному расчету [6, с. 215-216].

Как язвительно замечает З. Бауман, семейные отношения в условиях консюмеризма, сводятся к получению удовлетворения от готового к употреблению продукта. И если полученное удовольствие не достигает обещанного и ожидаемого стандарта или если новизна проходит вместе с радостью, можно подать в суд «на развод», ссылаясь на права потребителя. Нет причины держаться за некачественный или устаревший продукт вместо того, чтобы искать «новый и усовершенствованный» в магазинах [5, 176-177].

Семья в современном обществе «атакуется» и с совершенно, казалось бы, неожиданной стороны – со стороны юриспруденции.

На Западе изобрели такой инструмент как ювенальная юстиция. Теперь у родителей могут отнять ребенка, если они не создали ему нормальных условий, а это может быть даже отсутствие апельсинов в холодильнике или специального столика для приготовления уроков. Вообще это понятие «нормальные условия» никак не конкретизировано, не имеет четких содержательных границ. Поэтому, рапортуя отнятыми детьми и получая за это вознаграждение (продвижение по служебной лестнице), социальные работники могут трактовать его по своему усмотрению. Ребенок отчуждается от семьи и превращается в достояние общества, в вещь, которую можно передать в приют, в приемную семью. И все это под лозунгом «защиты прав ребенка». Более иезуитского метода не придумаешь.

Одной из главных причин изъятия ребенка на Западе является бедность. Так в Германии в 2008 году изъято из семей 70 тысяч детей. За 10 лет во Франции – 2 миллиона. 9 из 10 – по причине низкого материального достатка. Теперь все это в обязательном порядке навязывается России и Украине, поскольку входит в «пакет» документов, обусловленных вхождением в Совет Европы.

В России и Украине большинство семей не являются достаточно материально обеспеченными. И большинство многодетных семей находится на грани бедности, поэтому все они, в случае внедрения западной системы ювенальной юстиции, будут жить в постоянном страхе за своих детей.

Европейских чиновников не интересует, что в наших странах другая культура, традиции, ментальность и проч. Чем быстрее будет разрушена славянская православная цивилизация и мы превратимся просто в рабочую силу Европы, главным образом, в качестве сиделок у престарелых и чернорабочих – тем лучше.

Некоторые специалисты в России вообще считают ювенальную юстицию не институтом, а идеологией, основанной на подмене семьи и ее социальных функций по воспитанию детей деятельностью государственных и иных органов, и в этом смысле пропагандирующей идеологию анти-семьи, внесемейного, внеродительского воспитания.

Результаты деятельности ювенальной юстиции в западных странах и опыт работы пилотных проектов в России и Украине показывают:

- рост преступности среди несовершеннолетних;

- распад семейных связей;
- попираание прав родителей;
- распространение порочных привычек среди молодежи;
- увеличение количества дел по лишению родительских прав.

Все это не только вызывает активный протест родителей. К сожалению, нередки случаи самоубийств среди родителей, у которых были отобраны дети [9].

Так, «Зеркало недели – портал» от 17.09.2010 опубликовало статью о чудовищном самоубийстве в Полтавской области, где молодая женщина бросилась под поезд после того, как у нее отобрали двоих детей. До этого еще две матери в этой же области (где осуществляется пилотный проект) добровольно ушли из жизни после того, как социальная служба отобрала у них детей.

Дело в том, что уже существующее законодательство в Украине (согласно которому нормы международных документов имеют преимущество перед нормами украинских законов) позволяет социальным службам, занимающимся детьми, отнимать ребенка у родителей, исходя из того, что такое отлучение необходимо в жизненных интересах ребенка. При этом определение понятия «жизненные интересы ребенка» в законе отсутствует, что позволяет на практике чиновникам отбирать ребенка, руководствуясь собственными усмотрениями.

А если учесть, что нередки случаи, когда эти же чиновники за очень хорошее вознаграждение «способствуют» усыновлению детей в приемные семьи за рубежом, то речь уже может идти не только о разрушении морали, но более того, о разрушении традиционных общественных отношений.

По мнению противников ювенальной юстиции, ее нормы вступают в противоречие с национальной ментальностью, духовностью и традиционной культурой, поскольку уравнивание в правах родителей и детей, предлагаемое ювенальной юстицией, ведет к дестабилизации (разрушению) не только семьи и школы, но и всей системы общественных отношений [7, с. 169].

И в то время, когда традиционная семья переживает кризис, обществу все настойчивее навязывают нормы как нетрадиционной сексуальной ориентации (однополые браки), так и иных форм «свободных» отношений (гостевые браки, сожителство, браки «выходного дня», «свободная» любовь, промискуитет и т.д.).

Сегодня гомосексуальность становится товаром во многом из-за распространения рейв-культуры в начале 1990-х, в которой стиль унисекс манифестировался в качестве образа жизни. Однажды возникнув как средство самовыражения маргинальных слоев общества (афроамериканских геев), эта клубная культура распространяется с невиданной скоростью.

В странах Европы гомосексуализм все больше утверждается в общественном мнении. Известные персоны и герои художественных фильмов являются по своей сути таким же коммерческим продуктом; при этом он позволяет пошатнуть авторитет прежнего образа жизни.

Дуализм коммерциализации гомосексуальности демонстрирует идеология coming out, сущность которой заключается в том, что, используя образ, разработанный масс-медиа, человек получает возможность свободно совершить шаг раскрытия своей гомосексуальности (coming out from cloused (англ. выйти из шкафа) – своеобразная идеология современного гей-движения, выражающая необходимость признания собственной природы).

Образ гомосексуалиста символизирует свободу, так привлекающую молодежь, которая пытается обрести независимость от социальных структур. «Меньшинства... вдохновляют на новые идеи; стиль одежды геев получил широкое распространение среди гетеросексуалов» [8, с. 237].

Гомосексуализм, как феномен, являющийся антропологической характеристикой индивида, превращается в товар, создание и использование которого преследует политические, экономические и идеологические цели. Молодежь сознательно уводят от гражданских общественных интересов [4, с. 184].

То, за что когда-то были наказаны библейские Содом и Гоморра, теперь не просто возводится в норму. Сексуальное меньшинство агрессивно навязывает обществу свой образ мыслей, свои идеалы и принципы. А поскольку в числе таких и многие, облеченные властью, то, вопреки мнению большинства, принимаются законы, легализующие однополые браки; более того, им разрешают усыновлять детей, как недавно во Франции, хотя статистика говорит о том, что такие дети, подрастая, зачастую кончают суицидом.

Распространение прав человека на сексуальные меньшинства оборачивается тем, что преследуют противников такой ориентации. Так, в Великобритании и США католические

неправительственные организации, занимающиеся помощью в усыновлении детей, подвергаются санкциям и давлению за отказ работать с однополыми парами, желающими усыновить детей. Или известная история с лютеранским пастором Грином в Швеции, который получил тюремный срок за то, что в своей проповеди называл гомосексуализм грехом. Итальянец Буттильоне за аналогичную позицию не был принят на пост комиссара Европейской комиссии [2, с. 42].

А теперь такие «европейские ценности» активно навязываются и нашим странам. В отношении Украины и Молдовы вопрос поставлен очень жестко: для дальнейшего сближения с Евросоюзом необходимо предоставить для сексменьшинств, что называется, «режим наибольшего благоприятствования». А впереди маячат и требования узаконить однополые браки, и прочие либеральные ценности. По данным Левада-центр, 60% россиян считают, что пропаганда гомосексуализма опасна и угрожает детям.

Поскольку общество консюмеризма заинтересовано в росте потребления, то немаловажное значение приобретает и такой фактор: одиночки потребляют гораздо больше семейных пар! Если муж и жена живут вместе (среднестатистическая семья), то в среднем это 1-2 комнатная квартира площадью 40-60 кв. метров, у них одна стиральная машина, пара телевизоров, одна кровать для сна, набор необходимой посуды. Если они живут отдельно, то у них уже как минимум по одной квартире на каждого с площадью 30-40 кв. метров, две стиральных машинки и 3-4 телевизора. Следовательно и затраты на проживание порознь существенно выше.

Разрушение семьи и гомосексуализм – это не продолжение рода, не продолжение жизни, это стремление к концу, к смерти. И западная цивилизация на государственном уровне, вопреки мнению большинства, упорно утверждает эту, по сути, некрофильскую тенденцию.

Таким образом, в современном обществе «исчезновение» традиционной семьи, прежде всего, связано с:

- пропагандой и легализацией как нетрадиционной сексуальной ориентации (однополые браки), так и иных форм «свободных» отношений;
- поддержкой и стимулированием внебрачного рождения детей (например, пособия матерям-одиночкам), а также упрощением отказа от детей (бэби-боксы);
- обложением семьи юридическими ограничениями и обязательствами, а также постоянным ростом вмешательства различных ведомств и организаций в дела семьи и воспитание детей;
- упрощением аборт и других средств прерывания беременности;
- введением ювенальной юстиции, суть которой, как правило, сводится к паразитированию на семейных проблемах, а не на их решении;
- созданием условий, что обуславливают выгодность самостоятельного воспитания детей, т.к. усыновители получают за это деньги, тогда как собственные дети родителей такого существенного пособия не имеют даже в виде налоговых послаблений в период воспитания и т.д. и т.п.

При этом не важно, какой национальности или религии придерживается население, активно включившееся в структуру общества потребления, со временем все приходит примерно к одному итогу – трансформации семьи либо ее гибели.

Литература

1. Бьюкенен Дж. Смерть Запада / Пер с англ. / Дж. Бьюкенен. – М. : «Аст», СПб. «Тerra Fantastica», 2004. – 444 с.
2. Коц И.С. Православная церковь и права человека / И.С. Коц // Духовність і громадянське суспільство в умовах глобалізації: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. «Андріївські читання». – Запоріжжя: КПУ, 2011. – С.38-43.
3. Малиновська О.А. Міжнародні міграції та суспільні трансформації доби глобалізації / О.А. Малиновська // Демографія та соціальна економіка. – 2009. – №1 (11). – С. 5-19.
4. Пырьянова О.А. Феномен гомосексуальности: трансформация парадигмы потребления / О.А. Пырьянова // Потребление как коммуникация – 2009: матер. 5 междунар. конф. / Под ред. В.И. Ильина, В.В. Козловского. – СПб. : Интерсоцис, 2009. – С.183-185.
5. Бауман З. Текущая современность / З. Бауман. – СПб. : Питер, 2008. – 240 с.
6. Сухомлина Г.В. Семейные ценности студенческой молодежи как отражение семейного кризиса / Г.В. Сухомлина // Современное гуманитарное образование: поиск новых способов и

возможностей саморегуляции и ценностных ориентаций молодежи: матер. междунар. научно-практ. конф. – Симферополь: ИТ «АРИАЛ», 2012. – С.213-217.

7. Феценко Е.Н. К проблеме ювенальной юстиции на Украине / Е.Н. Феценко // Современное гуманитарное образование: поиск новых способов и возможностей саморегуляции и ценностных ориентаций молодежи: материалы междунар. научно-практ. конф. – Симферополь: ИТ «АРИАЛ», 2012. – С. 168-171.

8. Эрнер Г. Жертвы моды?: как создают моду, почему ей следуют / Г. Эрнер. – СПб., 2008. – 269 с.

9. Ювенальная юстиция: благо или разрушение? Мнения экспертов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://demographia.ru/articles_N/index.html?idR=23&idArt=1587

1. Biukenen Dzh. Smert Zapada / Per s anhl. – М. : «Ast», SPb. «Terra Fantastica», 2004. – 444 s.

2. Kots Y.S. Pravoslavnaia tserkov y prava cheloveka // Dukhovnist i hromadianske suspilstvo v umovakh hlobalizatsii / Tezy dopovidei Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii «Andriivski chytannia» 15 hrudnia 2011 r. – Zaporizhzhia: KPU, 2011. – S.38-43.

3. Malynovska O.A. Mizhnarodni mihratsii ta suspilni transformatsii doby hlobalizatsii // Demohrafiia ta sotsialna ekonomika. – 2009. – №1 (11). – S. 5-19.

4. Ryzianova O.A. Fenomen homoseksualnosti: transformatsiia paradyhmy potrebleniia // Potrebleniye kak kommunykatsiia – 2009 / Materyaly 5 mezhdunarodnoi konferentsyy, 26–27 yunia 2009 h. / Pod red. V.Y. Ylyna, V.V. Kozlovskoho. – SPb. : Yntersotsys, 2009. – S.183-185.

5. Bauman Z. Tekuchaia sovremennost. – SPb. : Pyter, 2008. – 240 s.

6. Sukhomlyna H.V. Semeinye tsennosti studencheskoi molodezhy kak otrazheniye semeinoho kryzysa // Sovremennoe humanitarnoe obrazovaniye: poysk novykh sposobov y vozmozhnostei samorehuliaty y tsennostnykh oryentatsyi molodezhy: materyaly mezhdunarodnoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy, 12 apreliia 2012 h. – Symferopol: YT «ARYAL», 2012. – S.213-217.

7. Fetzenko E.N. K probleme yuvenalnoi yustytsyy na Ukrayne // Sovremennoe humanitarnoe obrazovaniye: poysk novykh sposobov y vozmozhnostei samorehuliaty y tsennostnykh oryentatsyi molodezhy: materyaly mezhdunarodnoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy, 12 apreliia 2012 h. – Symferopol: YT «ARYAL», 2012. – S. 168-171.

8. Erner H. Zhertvy mody?: kak sozdaiut modu, pochemu ei sleduiut. – SPb., 2008. – 269 s.

9. Yuvenalnaia yustytsiia: blaho yly razrusheniye? Mneniia ekspertov [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : http://demographia.ru/articles_N/index.html?idR=23&idArt=1587

Рецензент Музиченко Г.В., д.політ.наук, професор кафедри політичних наук державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського»

13.02.2014

УДК 327(470+571)

Чорній Назарій

ВПЛИВ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ФАКТОРУ НА ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Охарактеризовано геополітичну складову енергетичної політики РФ і перспективи трансформації російської енергетичної стратегії. Визначено основні особливості трансформації впливу енергетичного фактору на зовнішню політику РФ. Проаналізовано тенденції співпраці РФ з країнами країнами-транзитерами, крізь призму геополітичних інтересів РФ. Виділено особливості регіонального виміру енергетичної політики РФ та з'ясовано вплив сучасних геополітичних процесів на енергетичну політику РФ. Новизна дослідження полягає у спробі обґрунтувати місце та роль геостратегічних орієнтирів в енергетичній політиці РФ; виокремленні основних елементів сучасної енергетичної політики РФ для подальшого прогнозування поведінки держави на енергетичному ринку, що може бути використано в процесі подальшої побудови відносин між Україною та РФ у енергетичній сфері. Отримані результати можуть стати базисом для визначення основних орієнтирів геополітики РФ.

Ключові слова: енергетична політика, геополітика, глобалізація, міжнародні конфлікти, енергетична безпека.

ВЛИЯНИЕ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО ФАКТОРА НА ВНЕШНЮЮ ПОЛИТИКУ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Охарактеризована геополитическая составляющая энергетической политики РФ и перспективы трансформации российской энергетической стратегии. Определены основные особенности трансформации влияния энергетического фактора на внешнюю политику РФ. Проанализированы тенденции сотрудничества РФ со странами-транзитерами сквозь призму геополитических интересов РФ. Выделены особенности регионального измерения энергетической политики РФ и выяснено влияние современных геополитических процессов на энергетическую политику РФ. Новизна исследования заключается в попытке обосновать место и роль геостратегических ориентиров в энергетической политике РФ; выделении основных элементов современной энергетической политики РФ для дальнейшего прогнозирования поведения государства на энергетическом рынке, что может быть использовано в процессе дальнейшего построения отношений между Украиной и РФ в энергетической сфере. Полученные результаты могут стать базисом для определения основных ориентиров геополитики РФ.

Ключевые слова: энергетическая политика, геополитика, глобализация, международные конфликты, энергетическая безопасность.

Chornii Nazarii

ENERGY FACTOR IMPACT IN FOREIGN POLICY OF RUSSIAN FEDERATION

Article characterised the part of geopolitical energy policy of Russia and prospects for transformation of Russian energy strategy. Identified main features of the transformation of the energy factor and influence on the foreign policy of Russian Federation. The tendencies of cooperation of Russia with the transit countries, through the prism of geopolitical interests of Russia. Highlighted features of the regional dimension of the energy policy of Russia and Influence contemporary geopolitical processes in the energy policy of Russia. The novelty of the research is to try to justify the place and role of geo-strategic targets in the energy policy of Russia, singling out the main elements of modern energy policy of Russia for further predicting the behavior of states in the energy market that can be used in the further building of relations between Ukraine and Russia in the energy sector. The results can be the basis for identifying key targets geopolitics of Russian Federation.

Keywords: energy policy, Geopolitics, globalization, international conflicts, energy security.

Постановка наукової проблеми та її значення. Енергетичний складник політики є важливою ланкою зовнішньої політики будь-якої держави, для політичної й економічної незалежності якої в умовах глобалізації дана сфера є особливо важливою, оскільки енергетична безпека залежить від внутрішніх джерел, балансу експорту/імпорту енергії, структури надходження і споживання, геополітичної та внутрішньої стабільності.

Актуальність проблеми енергетичної політики підтверджується наявністю міжнародних конфліктів, що періодично виникають з приводу енергетичної сировини та її доставки. В світі відбувається перебудова інституційних основ економіки. Національне багатство відсталих країн, що розвиваються, втрачає свою національну приналежність і служить джерелом поповнення багатства для інших держав. Створюється глобальна система, що спирається, з одного боку, на новий технологічний устрій і складається з низки суспільств, базованих на інформаційних технологіях, а з іншого – на перетворення в фінансово-промисловій сфері, що виявилось в появі крупних міжнаціональних ринків фінансового капіталу.

Сучасні енергетичні та глобалізаційні процеси є досить динамічними та корелюються на різних рівнях. Існування тісних взаємозв'язків між політичними та економічними процесами зумовлюють появу нових геополітичних моделей розвитку держав особливо в енергетичній сфері.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Сьогодні проблематика політики РФ в енергетичній сфері привертає до себе увагу багатьох науковців, серед яких М. Дяченко, Л. Гайдуков, Л. Губерський, М. Діль, М. Дума, В. Кремень, О. Кудряченко, В. Степанов. У працях цих учених проаналізовано особливості енергетичного співробітництва РФ з країнами ЄС, проте суто крізь призму міждержавних відносин, без урахування геополітичного фактору, що актуалізує постановку та вирішення даної проблеми.

Метою статті є визначення ролі енергетичного фактору в зовнішній політиці РФ.

Відновлення активної зовнішньої політики РФ в якості потужного міжнародного гравця, базоване на наявності у неї небагатьох, але важливих силових інструментів, створило значні проблеми в певному спектрі питань для інших європейських країн, США та міжнародних

організації. Порівняно з недалеким минулим, РФ як партнер стала менш схильною до співпраці з європейськими країнами, особливо з таких важливих для Заходу питань як розширення НАТО та розміщення в Європі елементів ПРО до поставок енергоносіїв. Хоча, аналогія з періодом холодної війни є тут недоречною. Поки що конфронтація відбувається переважно у формі риторики, але окремі кроки та заяви РФ викликають значне занепокоєння. Загалом, відчуженість РФ, спровокована певною мірою політикою США, має скоріше регіональний, а не глобальний вимір.

Особливого значення питання політичного складника в енергетичній політиці держави набувають у зв'язку із тим, що у структурі паливно-енергетичного балансу розвинених країн переважає використання, передовсім, нафти та газу, джерела яких знаходяться поза державними межами. Тому з усіх видів джерел енергії саме нафта та газ пов'язані з геополітикою. Ані ядерна енергетика, ані електроенергетика здебільшого не прив'язані до географічного розташування і є більше статичними галузями [1, с. 57].

Констатуємо, що на сьогоднішні РФ досить активно використовує енергетичний фактор у взаємовідносинах із ЄС. Відсутність єдиної концепції формування внутрішньої та зовнішньої енергетичної політики всередині ЄС, створює необхідні передумови для використання РФ енергетичного фактору як засобу реалізації своїх геостратегічних цілей. Насамперед, процес посилення геополітичної ролі РФ у політичних процесах ЄС призведе до появи нових проблем щодо перспектив європейської інтеграції України [2]. Класичним прикладом відсутності єдності серед європейських країн є будівництво газопроводу «Північний потік». Проект «Північного потоку» – ключова ланка в інфраструктурі між Німеччиною та Росією, провідним постачальником природного газу у світі. Цей газопровід, який протягом десятиліть буде покривати потреби Європи в газі, є ключовим проектом в межах енергетичного співробітництва Росії та Німеччини. Відзначимо, що саме тому до традиційних питань у межах стратегічного партнерства РФ і Німеччини додалося питання європейської енергетичної безпеки [3].

Енергетичні стосунки з РФ посідають досить вагоме місце у європейській політиці. Історично залежні від російських енергоносіїв країни Східної Європи боляче реагують на нові проекти транспортування нафти і газу до Європи. Так, країни Балтії та Польща активно виступали проти газопроводу «Північний Потік» і пропонували прокласти його по суходолу, а не по дну Балтійського моря. В той же час, головний партнер РФ в цьому проекті Німеччина заявляла, що він є не німецьким, а загальноєвропейським [6].

Важливе значення має і «Південний потік» – проект газопроводу по дну Чорного моря з Новоросійська до болгарського порту Варна із запланованою потужністю до 30 млрд. куб. м газу на рік, 50 % акцій якого належить «Газпрому», 50 % – італійській стороні. Країни-транзитери – Румунія, Угорщина, Словенія, Сербія – вже дали згоду на побудову газопроводу. Росії також вдалося домовитися з Туреччиною про прокладання газопроводу по чорноморському дну цієї країни. Енергозалежність Європи від російського газу стає важливим козирем у геополітиці Кремля та стримуючим фактором демократизації Росії. Брюссель змушений закривати очі на геноцид у Чечні, порушення прав власності у справі «ЮКОСа» та концентрацію влади у Кремлі в обмін на гарантії безпеки постачання природного газу до країн-членів ЄС [5]. Привертає увагу відсутність уніфікованої енергетичної політики країн європростору у досить складному питанні, яке потребує не тільки узгодження, а й вироблення стратегії на перспективу. Вражає залежність країн ЄС від енергетичних ресурсів переважно однієї країни (Росії) і неквапильність у пошуках альтернативних джерел енергоносіїв. Зазначені чинники формують негативну кон'юнктуру європейського енергетичного ринку, призводять до непоправних перекосів в енергетичній політиці кожної окремої держави, що вносить дисбаланс у спільну енергетичну політику Європейського Союзу. Крім того, посилення ролі РФ на міжнародній арені може негативно вплинути на політичну стабільність у Східній Європі, що в результаті може призвести до деструктивних процесів у всьому ЄС.

З економічної точки зору, зміна попиту і пропозиції на енергоресурси є ключовим чинником, що впливає на сприйняття енергетичної безпеки. Нинішнє занепокоєння безпекою багато в чому зумовлюється постійним зростанням попиту на всі види енергоресурсів впродовж останнього десятиріччя. Зростання за той самий період світового видобутку нафти та газу не стало достатнім компенсаційним чинником, причиною чого були високі темпи економічного зростання країн, що розвиваються, особливо Китаю та Індії.

Важливо також відзначити вплив глобалізаційних процесів на енергетичну політику. Держави поступово втрачають засоби прийняття рішень, стають неспроможними регулювати енергетичні ринки, змушені конкурувати з міжнародними компаніями, не можуть виробляти

довгострокову енергетичну політику. Роль держави поступово занепадає, що особливо відчутно в енергетиці. Тенденції глобалізації виявляються в розвитку енергетичного бізнесу, зростанні споживання енергоресурсів, у контролі міжнародними компаніями енергетичних ринків, посиленні націоналізму й інтенсифікації боротьби за ресурси [4].

У даному контексті особливу увагу слід приділити нормативно-правовим актам, які відображають енергетичну політику РФ. Остання редакція енергетичної стратегії РФ певною мірою відображає загальну тенденцію, однак має свої особливості. Енергетична стратегія Росії передбачає провідне місце держави у процесі реформування з метою досягнення конкурентноздатної системи з цінами, що відображають світові ринки. Передбачено, що держава буде реалізовувати свої плани за допомогою власного суверенного права видавати закони і керувати майном як власник суттєвої частки капіталу у пануючих енергетичних компаніях. У Стратегії не вказано, чи залишиться держава власником майна після завершення запланованих реформ і чи будуть великі пануючі компанії роздроблені. Очевидно, що План Уряду передбачає подальше втручання держави у ринкові відносини. План може бути реалізовано за посередництва установа податкових і інших привілеїв окремим гравцям на ринку [3, с. 52]. З цього можна зробити висновок про подальшу нестабільність російського законодавства, що обов'язково позначиться на функціонуванні українського ПЕК як галузі, яка значною мірою залежить від російських енергоносіїв.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У підсумку констатуємо факт перетворення енергетичного фактору на основний ресурс геополітики РФ. Хоча в даному випадку, енергетичний фактор проявляється на регіональному рівні, у світовому гео економічному та геополітичному вимірах даний фактор використовується в поєднанні з військовим ресурсом. Сучасні геополітичні процеси змушують російське керівництво корелювати свої геостратегічні орієнтири з наявною на геополітичній карті світу кон'юнктурою. Не зважаючи на намагання РФ перетворити енергетичний фактор на основний ресурс своєї геополітики, можливості використання даного ресурсу обмежені багатьма факторами. Серед них: 1) ситуація на світовому ринку енергоносіїв; 2) створення ЄС проектів диверсифікації постачання енергоносіїв; 3) конфлікти із транзитними країнами; 4) відсутність достатньої кількості внутрішніх інвестицій та технологій, необхідних для розробки нових родовищ нафти та газу; 5) намагання російського керівництва штучно знизити ціни на нафтопродукти. Усі перелічені фактори та соціальна нестабільність у РФ безпосередньо впливають на енергетичну політику держави і ставлять її у певні рамки. Основна проблема полягає у відсутності довгострокової геополітичної стратегії РФ. Наразі РФ не намагається провести «конвертацію» свого енергетичного ресурсу в інші сфери економіки, а використовує даний фактор лише для забезпечення відносно боекздатної армії, «енергетичного шантажу» сусідніх держав та збагачення окремих груп олігархів.

Подальші дослідження даної проблематики вбачаємо необхідним розвивати у напрямку створення концептуальних моделей прогнозування зміни зовнішньої політики РФ залежно від трансформацій, що відбуваються у енергетичній сфері. Відсутність можливостей прогнозувати дії РФ на міжнародній арені, може нівелювати усі намагання України щодо зміцнення енергетичної безпеки. Саме тому держава повинна стимулювати розробку даної проблематики.

Література

1. Жизнин С. З. Энергетическая дипломатия России: экономика, политика, практика / С. Жизнин. – М. : Ист Брук., 2006. – 587 с. Zhyznyn SZ Energy diplomatyua Russia: Economy, Politics, Practice / S. Zhyznyn. - Moscow: Ist Brook., 2006. - 587 p.
2. Німецький «ексклюзив» для Росії – RUDEA ...? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ua-energy.org20090723rudea_nmeckijj_ekskljuziv_dlja_ros_html. German “exclusive” for Russia - RUDEA ...? [Electronic resource]. - Mode of access: http://ua-energy.org20090723rudea_nmeckijj_ekskljuziv_dlja_ros_html.
3. Энергетическая политика России: обзор 2002. – Международное энергетическое агентство. – Париж, 2002. Energy policy of Russia: Review of 2002. – International Energy Agency. - Paris, 2002.
4. «Північний потік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.gazprom.ru. “Nord Stream” [Electronic resource]. - Mode of access: www.gazprom.ru.
5. Fisher J. Energy policy as a game based [Electronic resource] / J. Fisher. - Mode of access: <http://www.euroatlantica.info/index.php?id=2293>.

6. Bartels H. Deutschlands Interessen zwischen USA und Russland [Elektronische Ressource]. – Zugriff : http://www.europaeische-sicherheit.de/Ausgaben/2006/2006_05/.

7. Deutschland will Abhängigkeit von Russland reduzieren. Öl-Lieferstopp [Elektronische Ressource]. – Zugriff доступу: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/>.

1. Zhy`zny`n S. Z. Energety`cheskaya dy`plomaty`ya Rossy`y`: ekonomy`ka, poly`ty`ka, prakty`ka / S. Zhy`zny`n. – M. : Y`st Bruk., 2006. – 587 s. Zhyznyn SZ Energy diplomatyua Russia: Economy, Politics, Practice / S. Zhyznyn. - Moscow: Ist Brook., 2006. - 587 p.

2. Nimecz`ky`j «eksklyuzy`v» dlya Rosiyi – RUDEA ...? [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu : http://ua-energy.org20090723rudea_nmeckijj_ekskljuziv_dlja_ros_html. German “exclusive” for Russia - RUDEA ...? [Electronic resource]. - Mode of access: http://ua-energy.org20090723rudea_nmeckijj_ekskljuziv_dlja_ros_html.

3. Energety`cheskaya poly`ty`ka Rossy`y`: obzor 2002. – Mezhdunarodnoe energety`cheskoe agentstvo. – Pary`zh, 2002. Energy policy of Russia: Review of 2002. – International Energy Agency. - Paris, 2002.

4. «Pivnichny`j potik» [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu : www.gazprom.ru. “Nord Stream” [Electronic resource]. - Mode of access: www.gazprom.ru.

Рецензент Юрійчук Є. П., доцент, доктор політ. наук, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

20.02.2014

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 94(477.7):355.333"1812"

Ложешиник Аліса

УЧАСТЬ СТАРШИН ІРРЕГУЛЯРНИХ ФОРМУВАНЬ ПІВДНЯ УКРАЇНИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ВІЙНІ 1812 РОКУ

В даній статті розглядається участь старшини Катеринославського та Бузького козацьких військ: Матвія Івановича Платова (колишнього отамана Катеринославського війська), Івана Кузьмича Краснова (колишнього отамана Бузького війська), Івана Ісаєва (колишнього полковника Катеринославського війська), майора Ельчанинова, осавула С. Ф. Жекула, ротмістра О. М. Чеченського, військового полковника М. А. Немцо-Петровського (командирів та командуючих 1-м, 2-м та 3-м Бузькими козацькими полками) у Вітчизняній війні 1812 року. На основі документальних даних прослідковується їх внесок у перемогу російських військ під час перебування у ар'єргарді (розвідка, виставлення аванпостів, повідомлення командування про переміщення і наближення ворога, знищення мостів, утримування населених пунктів до підходу частин регулярної армії) та партизанських загонів під час битв біля сіл Мир, Соловйова переправа, Бородіно, міст Гродно, Смоленськ та інших.

Ключові слова: Вітчизняна війна 1812 року, іррегулярні формування, М. І. Платов, І. К. Краснов, О. М. Чеченський, Бородінська битва, російсько – французька війна, Бузький козацький полк.

Ложешиник Аліса

УЧАСТИЕ СТАРШИН ИРРЕГУЛЯРНЫХ ФОРМИРОВАНИЙ ЮГА УКРАИНЫ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЕ 1812 ГОДА

В данной статье рассматривается участие старшины Катеринославского и Бузького казачьих войск: Матвея Ивановича Платова (прежнего атамана Катеринославского войска), Ивана Козьмы Краснова (прежнего атамана Бузького войска), Ивана Исаева (прежнего полковника Катеринославского войска), майора Ельчанинова, есаула С. Ф. Жекула, ротмистра О. М. Чеченского, военного полковника М. А. Немцо-Петровского (командиров и командующих 1-м, 2-м и 3-м Бузькими казачьими полками) в Отечественной войне 1812 года. На основе документальных данных проследкується их взнос в победу русских войск во время пребывания в ар'єргарде (разведка, выставление аванпостов, сообщения командования, о перемещении и приближении врага, уничтожения мостов, удерживания населенных пунктов, к подходу частей регулярной армии) и партизанских отрядах во время битв около сел Мир, Соловьиная переправа, Бородино, мост Гродно, Смоленск и другой.

Ключевые слова: Отечественная война 1812 года, иррегулярные формирования, М. И. Платов, И. К. Краснов, О. М. Чеченский, Бородинское сражение, русско – французская война, Бузький казацкий полк.

Lozheshnyk Alisa

PART SERGEANT IRREGULAR FORMATIONS SOUTH UKRAINE IN 1812

Participation of petty officer Katerinoslavskogo and Buz'kogo of cossack troops is examined in this article: Matthew Ivan Platova (former ataman Katerinoslavskogo troops), Ivan Cosmas Krasnova (former ataman Buz'kogo troops), Ivan Isaeva (former colonel Katerinoslavskogo troops), major El'chaninova, esaula P. F. Zhekula, captain of cavalry of O. of M. of Chechenskogo, military colonel M. A. Nemco-Petrovskogo (commanders and commanding 1-mcodes, 2-mcode and 3-mcode of Buz'kimi by cossack shelves) in Domestic war is 1812 years. On the basis of documentary information of proslidkovuet'sya their payment in victory of the Russian troops during a stay in a rearguard (secret service, exposure of outposts, reports of command, about moving and approaching of enemy, eliminations of bridges, retaining of settlements, to approach of parts of regular army) and guerrillas during battles near villages the World, Nightingale ferriage, Borodino, bridge of Grodno, Smolensk et al.

Keywords: Domestic war 1812 years, irregular formings, М. И. Platov, И. К. Krasnov, О. М. Chechenskiy, Borodinska battle, Russian is French war, Buz'kiy cossack regiment.

Постановка проблеми. У військовій історії Південної України кінця XVIII – першої половини XIX ст. чільне місце займають іррегулярні козацькі формування, що виникли після зруйнування Запорізької Січі 1775 р. та їхня участь у війнах Російської імперії зазначеного періоду, серед яких чільне місце займала франко-російська війна 1812 року. По-різному можна оцінювати, чи стала ця війна для українців Вітчизняною, але незаперечним є той факт, що значна частина населення України була охоплена патріотичним духом і прагнула взяти активну участь у боротьбі з французами. Яскравим прикладом є ставлення до означеної події старшини Катеринославського та Бузького війська.

Аналіз внеску старшини Південноукраїнських іррегулярних формувань у переможні битви регулярних армій дозволить розкрити нові аспекти дослідження ролі козацьких формувань Південної України на початку XIX ст.

Все це підтверджує актуальність і надзвичайну значимість теми дослідження для вивчення військової історії України, як члена світової спільноти. Теоретико-методичні розробки за цією темою стануть неоціненним внеском у дослідження іррегулярних військових формувань на Півдні України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши дослідження та публікації з даної проблеми слід зазначити, що проблемі розкриття ролі старшин Катеринославського та Бузького війська у Вітчизняній війні 1812 р. присвячено чимало наукових праць. Але до останнього часу вважалось, що ці питання є справою виключно російських істориків (до цієї проблеми звертались у своїх дослідженнях М.Дубровін, І.Бикадоров [1], А.Петров[2], С. Є. Калінін[3], які розглянули участь у війні отаманів М.І.Платова та І.К. Краснова).

В українській історіографії даній проблемі була присвячена лише невеличка замітка А. Рудковського[4], який документально підтвердив участь бузької старшини у війні 1812 р. та взятті Парижу. Оскільки дана тема в українській історіографії не отримала належної уваги і досліджуванні нами події відомі лише вузькому колові спеціалістів (військовій тактиці Бузького полку та його участі в кампаніях російсько-французької війни присвячені праці О. М. Дорошенко[5], О.А.Бачинської[6]), доводиться її розглядати у руслі історії російських регулярних військ. Але, на жаль, дана тема все ще залишається недостатньо дослідженою і потребує нових розробок для забезпечення комплексного вивчення діяльності у війні старшини Південноукраїнських козацьких військ.

Формулювання цілей статті. Метою даної роботи є вивчення внеску старшини Бузького та Катеринославського іррегулярних військ у переможні битви російської армії під час франко-російської війни 1812 р. з метою визначення напрямків для їх подальшого вивчення. Методологічною основою дослідження є системний підхід та системно-структурний аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Уже пройшло більше 200 років від славних подій Вітчизняної війни 1812 р., але пам'ять і досі зберігає імена тих, хто своєю безстрашністю та мужністю довів свою любов і вірність Батьківщині та її народу. Пліч-о-пліч із російською регулярною армією захищали свій край і козаки. Серед козацьких старшин, які відзначилися у війні 1812 р. були постаті, пов'язані з історією козацтва на півдні України. Зокрема Матвій

Іванович Платов (колишній отаман Катеринославського козацького війська), Іван Кузьмич Краснов (колишній отаман Бузького козацького війська), Ісаєв (колишній полковник Катеринославського війська), майор Ельчанинов, осавул С. Ф. Жекул, ротмістр О. М. Чеченський, військовий полковник М. А. Немцо-Петровський (командири та командуючі 1-м, 2-м та 3-м Бузьким козацьким полком).

Зупинимось детальніше на їхніх бойових буднях. Діючи в ар'єргарді, козаки під командуванням М. І. Платова та І. К. Краснова не дозволяли ворогу наблизитися до основних сил російських армій і нав'язували свої умови ведення бою[7, с.50]. Їх основними завданнями були розвідка, виставлення аванпостів, повідомлення командування про переміщення і наближення ворога, знищення мостів, утримування населених пунктів до тих пір, доки окремі частини регулярної армії не з'єднувались між собою[7, с. 51]. На чолі з легендарним отаманом М. Платовим іррегулярне військо стало одним із основних винуватців загибелі наполеонівської армії в Російській імперії у кампанії 1812 р.

Перші перемоги над французькими військами козаки під командуванням М. І. Платова здобули біля сіл Мир, Соловійова переправа, Рудня, в містах Романів, Червоному, Смоленську[8, с. 41 - 45]. Саме тоді отаману М. І. Платову було надано графське достоїнство.

Під час бою 27 червня, коли проти козацьких військ М. І. Платова одночасно виступили бригади польської кавалерії під командуванням маршала Франції І. А. Понятовського, вестфальської та саксонської кавалерії під командуванням генералів В. Латур-Мобура та К. Турно, був застосований «венгерь», який неодноразово приносив успіх козакам[9, с. 13 - 16].

Приймав М. І. Платов участь і в Бородінській битві. Нападаючи на кавалерію та піхоту ворога, козаки під його командуванням, відшукували в них слабкі місця, знищували розвідників, канонірів та фуражирів, стежили за просуванням французьких військ під командуванням віце-короля Італії Е. Р. Богарне[10, с. 134 - 136]. Це дозволяло М. І. Кутузову підтягувати резерви, проводити перегрупування військ, закріплювати свої позиції. Під час відступу регулярних військ, козаки вводили ворога в оману, стежили за його просуваннями[8, с. 56 - 59].

Неодноразово ім'я військового отамана М. І. Платова пов'язувалось зі звитяжними сторінками франко-російської війни. Про своє переслідування ворога він доносив головнокомандуючому: «Ворог втікає так, як ніколи й ніяка армія не могла відступати. Він залишає все своє майно, хворих, поранених, і ніяке перо історика не в змозі змалювати картини страхіття, які залишає він на великій дорозі. Немає й десяти кроків, де б не лежали мертві солдати або коні».

Наприкінці серпня М. І. Платов ніби через хворобу залишив керування ар'єргардом генералу Милорадовичу. Та дійсною ж причиною була не хвороба, а те, що по-перше М. І. Платов, не дивлячись на свій героїзм та рішучість на полі бою, ніколи не отримував відповідних доручень, по-друге – його ар'єргард був дуже слабким. Було у М. І. Платова і чимало ворогів, що заздрили його перемогам. В чому тільки не звинувачували отамана, ледве не в змові з Наполеоном, у всьому було багато брехні і не було правди. Але, на жаль, це стало, мабуть, однією з причин того, що його імені не було в списках нагороджених за Бородінську битву. Не став він і учасником знаменитих зборів у Філях, на яких вирішувалась доля Москви[11, с. 149 - 152].

Пліч-о-пліч з М. І. Платовим на полі бою знаходився і генерал-майор І. К. Краснов. Перед початком війни генерал-майор важко хворів, але з отриманням звістки про вторгнення наполеонівської армії на територію Російської імперії, він звернувся до М. І. Платова з проханням взяти його до лав діючої армії. Той, знаючи завзятість отамана в попередніх війнах, погодився. І вже при Мирі І. К. Краснов хоробро приймає участь у битві, за що П. І. Багратіон оголосив йому «щиросерду подяку»[12, с. 189 - 190]. Та отаманові так і не судилося стати учасником знаменитої Бородінської битви.

За відсутності М. Платова І. Краснов очолив козаків на висотах Колоцького монастиря. Жорстким вогнем діяли ворожі та російські батареї; І. Краснов блискавкою пролігав з одного флангу на інший під хмарою куль, картечі та ядер. Під час одного з таких «перельотів» його запримітили з французької батареї та направили роковий удар. Поранена нога була так роздроблена та пом'ята, що її навіть важко було перебинтувати. Між тим ворожа кіннота активувалася з лівого флангу, козацькі полки віддалялись під градом ядер. Потрібно було рятувати пораненого не від смерті, а від полону. По дорозі до Бородіна козаки зустрілись з Ілловайським, якому І. Краснов і передав керівництво, сказавши: «Відражай! Жени ворога, і я з радістю помру!»[13, с. 94 - 95]. Операція козацькому отаманові була проведена в похідній палатці М. Платова, але лікарі нічого не могли вдіяти, рана виявилась смертельною. Таким чином

І. К. Краснов став єдиним козацьким генералом, який загинув на полі бою. Але пам'ять про нього все таки залишилась, 26 серпня 1904 р. «на вічну пам'ять про командира, який вів козаці полки до перемог», 15-му Донському козацькому полку було присвоєно ім'я генерала Краснова.

На початку жовтня, перебуваючи в маленькому загоні, посланому генералом Ертелем для очищення Пінської дороги, полковник І. Ісаєв зустрівся біля с. Лахве із ворожим загонем, що складався з 200 чоловік і вирішив негайно його атакувати. Полковник з козаками рясно направився до Давид-містечка. Та під час битви козакам довелось спішитись і вибивати кожного стрілка. Після 2-годинного бою ворог був розбитий, а хоробрий полковник І. Ісаєв поранений кулею навиліт [2, с. 79 - 80].

У війні 1812 р. брали участь і 3 Бузьких полки. На початку воєнних дій 1-ий полк входив до складу авангарду 2-го піхотного корпусу під командою генерал-майора О. М. Всеволожського. Сотня полку під командуванням осавула С. Ф. Жекула, перебуваючи на березі Німану, одна з перших зіткнулась з ворожими військами. Неодноразово окремі частини полку приймали участь в ар'єргардних сутичках [3, с. 15]. Пліч-о-пліч з другом дитинства Денисом Давидовим ротмістр О. М. Чеченський, що очолював полк, обороняв Смоленськ. 4 жовтня у с. Вопки полк захопив транспорт з провіантом. Ворог відкрив вогонь. Впевнившись в тому, що захопити транспорт в лобовій атаці неможливо, ротмістр О. М. Чеченський спішив половину козаків і вдарив з тилу. «Цей вдалиий вчинок, - відмічав Д. В. Давидов, - завершив поразку» [6, с. 49]. На Мстиславській дорозі партизани О. Чеченського і Д. Давидова з'єднались із головними силами російських військ. Тут М. І. Кутузов особисто подякував О. М. Чеченському за сумлінну службу [3, с. 19]. Поряд з прийомним батьком О. Чеченський захищав центральний редут на Бородінському полі, що ввійшов в історію як «батарея Раєвського».

Особливо підкреслюють сучасники рицарський характер Чеченського – Раєвського під час воєнних дій, його вміння цінувати мир та людське життя. У фронтових щоденниках Денис Давидов описує його вміння встановлювати дипломатичні відносини: «Чеченський зіштовхнувся з аванпостами австрійців під Гродно, взяв в полон двох гусарів і відразу ж відправив до генерала Фрейліха, що очолював загін, який складався з 4 тисяч чоловік кінноти та піхоти й 30 гармат. Коли Фрейліх прислав парламентаря віддячити О. Чеченському за поблажливий вчинок, командир полку, скориставшись такою нагодою, вирішив відразу ж розпочати переговори. Спочатку австрійський генерал оголосив про намір здати місто лише після того, як спопелить всі провіантні та комерційні крамниці, які вміщали в собі більше мільйона карбованців запасу. О. Чеченський наполягав на тому, що все поповнення ляже на плечі мешканців губернії і через це він доведе лише свою недобррозичливість до росіян в такий час, коли будь-які дружні стосунки австрійців до нас наносили смертельну рану спільному поневолювачу. Після деяких вагань Фрейліх погодився залишити місто зі всіма запасами, і вийшов з нього. Так сміливий і відчайдушний О. Чеченський зі своїм загонем пройшов з боями від Смоленська до Польщі. За взяття Гродно йому було присвоєно звання майора» [13, с. 100 - 105].

Перебував на полі бою і 3-ій Бузький полк на чолі з майором К. І. Селістрановим. 3 листопада майор, прикриваючи м. Рогачів атакував ворога при м. Журавичі і переслідував його до м. Старого Бихова.

Не стояли осторонь від наполеонівської війни і нащадки козацької старшини. Так, наприклад, син першого отамана Бузького козацького війська Петра Скаржинського – Віктор, який наслідуючи приклад М. Р. Кантакузена, зібрав та спорядив за власний рахунок дружину (111 осіб). Вступивши у війну, ескадрон брав участь в боях біля сіл Воскрениця, Пружани, Кайданово. Генерал Лідерс, під командуванням якого перебували козаки, у звіті імператору відзначив подвиги поміщика Херсонської губернії В. П. Скаржинського. В перші дні травня його ескадрон штурмував Борисов. В цьому бою було захоплено 3 наполеонівських прапори, з яких 2 захопили ополченці. Особливо відзначився В. П. Скаржинський при захопленні Вільнюса, де його козаки взяли у полон 18 наполеонівських офіцерів [5, с. 56 - 58]. Віктор Скаржинський після війни був нагороджений орденом Святого Володимира IV ступеня з бантом, децю пізніше отримав орден Святої Анни II ступеня із діамантами і рескрипт Благословенного монарха, а його полк отримав медалі, встановленні у пам'ять 1812 р.

Висновки. За результатами проведеного дослідження внеску старшини Бузького та Катеринославського іррегулярних формувань у франко-російську війну 1812 р., можемо стверджувати, що у ході бойових дій російської армії під час Вітчизняної війни 1812 р. старшина Південноукраїнських козацьких військ відіграла помігнуну роль. Отамани та полкові командири

завдяки своїй хоробрості та самовідданості залишили помітний слід у пам'яті нащадків. Їхні військові заслуги були відзначені на місцевому та державному рівні.

Перспективою подальшого розвитку даної теми є й те, що для діючих командирів Бузького козацького війська Вітчизняна війна 1812 р. стала останньою кампанією в якій приймало участь їхнє формування.

Література

1. Быкадоров И. Казаки в Отечественной войне 1912 года. – Москва: Яуза, Эксмо, 2008. – 256 с.
 2. Петров А. Война России и Турцией 1806 – 1812 гг. – СПб.: Военная Тип., 1885. – 486 с.
 3. Калинин С. Е. Бугское козачье войско в 1812 – 1814 гг. – Москва, 2011.
 4. Рудковский А. Сведения о Бугских Казаках // Киевская старина, 1890. – №3. – С. 389 – 391.
 5. Дорошенко О. М. Рід Скаржинських в історії Південної України (середина 18 – початок 20 століття) / Дисертація кандидата історичних наук. - Одеса, 2010.
 6. Бачинська О. А. Бузьке козацьке військо 1785 – 1817 рр. // Козацтво на Півдні України. Кінець XVIII - XIX століття. – Одеса: Друк, 2000. – С. 45 – 51.
 7. Отечественная война 1812 года. Боевые действия в 1812 году. / Материалы Военно-ученого архива Генерального штаба. - СПб.: Тип. «Бережливость», 1911. - С. 50.
 8. Беннигсен Л.Л. Письма о войне 1812 года. – Киев: Губернская типография, 1912. – 152 с.
 9. Харкевич В. Действия Платова в арьергарде Багратиона в 1812 году. Кавалерийские бои при Мире и Романове. – СПб.: тип. Главного управления уделов, 1901. – 48 с.
 10. Клаузевиц К. 1812. – Москва: Госвоениздат, 2004. – 256 с.
 11. Безотосный В.М. Донской генералитет и атаман М.И. Платов в 1812 году. – М.: РОССПЭН, 1999. – 192 с.
 12. Бескровный Л. Г. Бородино. Документы, письма, воспоминания. - Москва: Советская Россия, 1962. – 411 с.
 13. Глинка С. Л. Записки о 1812 годе // Каллаш В.В. Двенадцатый год в воспоминаниях и переписке современников. - М.: Издание Товарищества И. Д. Сытина, 1912. – С. 93 – 112
1. Bukadorov Y. - Kazaky v Otechestvennoi voine 1912 hoda. – Moskva: Yauza, Eksmo, 2008. – 256 s.
 2. Petrov A. Voyna Rossyy u Turtsyei 1806 – 1812 hh. – SPb.: Voennaia Typ., 1885. – 486 s.
 3. Kalynyn S. E. Buhske kozache voisko v 1812 – 1814 hh. – Moskva, 2011
 4. Rudkovskiy A. Svedeniya o Buhskykh Kazakakh // Kyevskaia staryna, 1890. – №3. – S. 389 – 391.
 5. Doroshenko O. M. Rid Skarzhynskykh v istorii Pivdennoi Ukrainy (seredyna 18 – pochatok 20 stolittia) / Dysertatsiia kandydata istorychnykh nauk. - Odesa, 2010.
 6. Bachynska O. A. Buzke kozatske viisko 1785 – 1817 rr. // Kozatstvo na Pivdni Ukrainy. Kinets KhVIII - KhIX stolittia. – Odesa: Druk, 2000. – S. 45 – 51
 7. Oteche-stvennaia voina 1812 hoda. Bоевые deistviya v 1812 hodu. / Materyalu Voenno-uchenoho ar-khyva Heneralnoho shtaba. - SPb.: Typ. «Berezhdyvost», 1911. - S. 50
 8. Bennyhsen L.L. Pysma o voine 1812 hoda. – Kyeв: Hubernskaia typohrafiya, 1912. – 152 s.
 8. Kharkevych V. Deistviya Platova v arerharde Bahratiyona v 1812 hodu. Kavaleryi-skye boy pry Myre y Romanove. – SPb.: typ. Hlavnoho upravleniya udelov, 1901. – 48 s.
 9. Klauzevyts K. 1812. – Moskva: Hosvoenyizat, 2004. – 256 s.
 10. Bezotosnui V.M. Donskoi heneralytet y ataman M.Y. Pla-tov v 1812 hodu. – M.: ROSSPЭN, 1999. – 192 s.
 11. Beskrovnyi L. H. Borodyno. Dokumentu, pysma, vospomynaniya. - Moskva: Sovetskaia Rossiya, 1962. – 411 s.
 12. Hlynka S. L. Zapysky o 1812 hode // Kallash V.V. Dvenadtsatui hod v vospomynaniakh y perepyske sovremennykov. - M.: Yzdanye Tovaryshchestva Y. D. Sutyna, 1912. – S. 93 – 112.

Рецензент Гончарук Т. Г., д. істор. н., професор кафедри історії України Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

19.02.2014

СТАВЛЕННЯ МІСЬКОЇ ВЛАДИ ДО ЗАСНУВАННЯ В ОДЕСІ ПЕРШОГО КОМЕРЦІЙНОГО УЧИЛИЩА В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ

В даній статті проаналізовані основні етапи становлення першого Одеського комерційного училища другій половині XIX століття. Головна увага зосереджена на політику міської влади стосовно процесу заснування навчального закладу, що був зумовлений зародженням капіталістичних відносин та поживленням торгівлі. Окреслені основні чинники, які значною мірою гальмували організаційну роботу. Особливе зацікавлення в дослідженні викликала діяльність представників купецького стану, які постійно відчували нагальну потребу у спеціальному училищі для виховання своїх дітей та заповнення відчутної прогалини в спеціально підготовлених працівниках торгівлі. Окрім того, в результаті дослідження було з'ясовано, що наявна історіографічна база представлена досить фрагментарно й потребує більш детального дослідження, що в свою чергу підсилює його актуальність.

Ключові слова: комерційне училище, купецькі гільдії, офіційний статут, торговельні відносини, міська влада, біржові комітети.

Чернявская Елена

ОТНОШЕНИЕ ГОРОДСКОЙ ВЛАСТИ К ОСНОВАНИЮ В ОДЕССЕ ПЕРВОГО КОММЕРЧЕСКОГО УЧИЛИЩА ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА

В данной статье проанализированы основные этапы становления первого Одесского коммерческого училища второй половине XIX века. Главное внимание сосредоточено на политику городских властей по отношению к процессу основания учебного заведения, был обусловлен зарождением капиталистических отношений и оживлением торговли. Очерчены основные факторы, которые в значительной мере тормозили организационную работу. Особый интерес в исследовании вызвала деятельность представителей купеческого сословия, которые постоянно испытывали настоятельную потребность в специальном училище для воспитания своих детей и заполнения ощутимой пробелы в специально подготовленных работниках торговли. Кроме того, в результате исследования было выяснено, что имеющаяся историографическая база представлена достаточно фрагментарно и требует более детального исследования, что в свою очередь усиливает его актуальность.

Ключевые слова: коммерческое училище, купеческие гильдии, официальный устав, торговые отношения, городская власть, биржевые комитеты.

Chernyavska Olena.

THE ATTITUDE OF LOCAL AUTHORITIES TO THE ESTABLISHMENT IN ODESSA THE FIRST COMMERCIAL SCHOOL IN THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY

This paper analyzes the main stages of development of the first commercial Odessa College the second half of the nineteenth century. Main focus is on the local government policy concerning the process of establishment of the institution, which was caused by the emergence of capitalist relations and the revival of trade. The basic factors that greatly hindered organizational work. Of particular interest in the research activity has caused members of the merchant class, who always felt the urgent need for a special school for the education of their children and fill the perceived gaps in trained workers trade. In addition, a study found that existing historiographic framework presented fairly fragmented and requires a more detailed study, which in turn reinforces its importance.

Keywords: commercial college, merchant guilds, official charter, trading relationship, municipality, exchange committees.

Процес розширення професійної середньої освіти на півдні України, зокрема в Одесі в другій половині XIX століття, в першу чергу був зумовлений зародженням капіталістичних відносин та поживленням торгівлі. Він був зосереджений в декількох напрямках: розвиток комерційних гімназій та училищ, створення торгових шкіл, організація спеціалізованих класів та окремих курсів. Проте влада почала виявляти підтримку відповідним навчальним закладам лише в кінці XIX століття до того ж лише номінально, фактично діяльність комерційних навчальних закладів підтримувалась виключно з боку приватних осіб.

Постановка проблеми: дослідити особливості та внесок міської влади в заснування першого державного комерційного навчального закладу в Одесі в другій половині XIX століття.

Діяльність комерційних навчальних закладів в Одесі в кінці XIX на початку XX століття й досі залишається маловивченою в вітчизняній історичній науці. □ Велиховський Л. Н., Кандаурова Т. Н. своїх статтях висвітлюють лише фрагментарно питання створення комерційних училищ в Російській імперії загалом. Шиханов Р. Б. здебільшого розглядає внесок біржових комітетів південної України у розвиток комерційної освіти. Найбільш повноцінним дослідженням становлення системи комерційної освіти на даній території можна вважати статтю Трикоз В. А., проте воно торкається окремих аспектів комерційної освіти, а не розглядається проблема в цілому.

Аналіз досліджень з окремих питань розвитку комерційної освіти та ставлення міської влади щодо організації комерційного училища показав, що її історичний аспект представлений досить фрагментарно й потребує більш детального дослідження.

Цілі статті: проаналізувати основні етапи становлення першого Одеського комерційного училища другій половині XIX століття; дослідити політику міської влади стосовно процесу заснування навчального закладу; визначити основні ознаки процесу становлення професійної освіти.

У другій половині XIX століття комерційні училища Російської імперії підпорядковувалися Міністерству народної освіти, а загальне керівництво покладалося на Піклувальну раду, до складу якої входили представники місцевих купецьких та біржових товариств. В більшості випадків ініціаторами відкриття комерційних навчальних закладів виступали підприємці та купці, розуміючи гостру необхідність кваліфікованих спеціалістів в промисловості та торгівлі. Яскравим прикладом стало перше комерційне училище в Москві засноване виключно на кошти місцевого підприємця та мецената П. А. Демидова в 1772 році. Дещо пізніше в 1804 році був закладений фундамент Імператорському комерційному училищу в Москві, проте кошти на його утримання та розширення виділяло знову ж таки московське купецьке товариство [1, с. 115-116].

Першою спробою створення комерційного навчального закладу на півдні України слід вважати відкриття у 1804 році Одеської комерційної гімназії з нижчим та середнім відділеннями. Проіснувала вона до 1817 року, коли за планом відомого педагога абата Ніколя Одеська комерційна гімназія була об'єднана з Одеським шляхетним інститутом і 7 січня 1818 року перетворена на Рішельєвський ліцей. Наступним кроком стало відкриття у 1849 році в Одесі 4-класного приватного училища В. Д. Новицького з додатковим відділенням для комерційних наук, де крім загальноосвітніх предметів, викладалася бухгалтерія та іноземні мови. Причому, з 75 вихованців цього училища 40 належали до купецького стану [2, с. 3].

Варто зазначити, що єдиного офіційного статуту для функціонування комерційних училищ до кінця XIX століття вироблено не було. Лише завдяки активним клопотанням харківського, київського, а за ним і інших купецьких товариств, які підтримали Міністр фінансів С.Ю.Вітте та директор Департаменту торгівлі й мануфактур В. І. Ковалевський, 15 квітня 1896 року з'явилося «Положення про комерційні заклади», за яким комерційні навчальні заклади з відання Міністерства народної освіти були перейшли до юрисдикції Міністерства фінансів (з 1906 року ці повноваження перейшли до Міністерства торгівлі та промисловості)[3, с. 49]. Таким чином, до цього часу всі комерційні навчальні заклади в своїй діяльності керувалися на основі індивідуально розроблених статутів та розпоряджень.

В 1851 році Одеське купецтво на загальних зборах склало акт про затвердження в Одесі на кошти купців «высшего в крае специального коммерческого училища для доставления коммерческого образования детям торгового сословия, что могло бы иметь сильное влияния на развития промышленности и торговли здешнего края и Бессарабии» [4, с. 14].

Цього ж року Одеський міський голова Д. Кортаци передав відповідний акт на розгляд міністру внутрішніх справ Л. О. Перовському. На початку 1852 року на ім'я Д. Кортаци була надіслана відповідь в якій міністр погодився на пропозицію купецтва на щорічний збір необхідної суми для створення училища, а також наказав таємному раднику О. І. Казначееву проконтролювати процес затвердження проекту статуту майбутнього училища [5]. Щодо фінансування навчального закладу, то міністр наголосив, що: «при настоящем положении дел, город не может принять участия в расходах»[6].

Варто зазначити, що важливою перешкодою в грошовій підтримці стала Кримська війна (1853-1856 років). Ситуація склалася на 1854 рік досить важко, оскільки Одеса найбільш близько була розташована до військових дій: порт був закритий, торгівля майже припинилась, а частина жителів котрі займалися комерційною діяльністю взагалі залишили місто [4, с. 17].

З метою залучення якомога більшої кількості представників купецьких гільдій не тільки Одеси, але й інших міст півдня України, Д. Кортаці розпорядився опублікувати в місцевій газеті повідомлення про відкриття комерційного училища [4, с. 18].

Наступним важливим питанням стало вироблення проекту училища. В 1853 році міський голова Д. Кортаці особисто наказав повідомити йому про перебіг ситуації з утвердженням статуту училища. Крім того, за зразок порадив взяти статут Санкт-Петербурзького та Московського комерційних училищ [7]. Спеціальною комісією було виділено трьох осіб: А. О. Скальковського, Логінова, Гвоздоновича, яким було доручено офіційно займатись розробкою статуту. Однак на цьому комісія припинила свої засідання у зв'язку з воєнно-політичною ситуацією в Одесі. В 1855 році міська влада знову виявила ініціативу зібрати нову комісію в складі: статського радника Скальковського; комерційного радника Логінова; почесного громадянина Посохова, Белого; купців першої гільдії Посохова, Гуровича; купця другої гільдії Шилямова, Токарева та купця третьої гільдії Гвоздоновича [4, с. 22].

Остаточний результат був оприлюднений в 1856 році, однак у наступні роки був докорінно перероблений за пропозицією відомого педагога М. І. Пирогова, який вважав, що до комерційного училища слід брати дітей не тільки купецького стану, але й вихідців з інших верств населення. При цьому слід орієнтуватися на тих, хто виявив потяг до торговельної справи та комерційних наук, а виявити такий нахил можна лише у дітей, які вже мають певну загальноосвітню підготовку хоча б обсязі 4-х класів гімназії. Допрацьований з урахуванням пропозицій М. І. Пирогова проект училища було розглянуто і затверджено Державною Радою у листопаді 1861 року. Статут та відповідні штати вводилися у дію терміном на п'ять років [8].

Закінчивши роботу спеціальна комісія направила лист на затвердження статуту до одеського градоначальника. Вже грудні 1861 року було прийняте рішення: «учредить одеському купечеству учредить в городе Одесса коммерческое училище для специального образования лиц посвящающих себя торговле» [4, с.17]. Офіційне відкриття першого комерційного училища в Одесі відбулося в серпні 1862 року. Випускники отримували звання особистого почесного громадянина, а ті що закінчували з відзнакою, – звання кандидата комерції.

Висновки. Отже, в II половині XIX століття в Одесі в результаті активізації ринкових відносин, виникає гостра необхідність створення нового типу навчального, який готував кваліфікованих бухгалтерів, касирів та інших потрібних у приватних конторах та банках фахівців. А це у свою чергу вимагало більш досконалої системи комерційної освіти.

В цьому випадку важливим чинником в формуванні системи комерційної освіти стала політика міської влади щодо започаткування комерційного училища. Оскільки, це був перший навчальний заклад подібного типу, то міський голова Одеси, Джеймс Кортаці одразу підтримав прагнення торговельних кіл до вдосконалення середньої професійної освіти в Одесі. Завдяки його клопотанню лист щодо заснування училища був досить швидко розглянутий міністром внутрішніх справ та затверджений на загальнодержавному рівні. Окрім того, внаслідок втручання міської влади були залучені фінансові членів купецьких гільдій з інших міст півдня України.

Варто відзначити, що суттєво загальмувала організаційну роботу Кримська війна. Підтвердженням цього є те, що перша комісія котра була зібрана для затвердження основного статут училища так і не розпочала свою діяльність. Ще одним недоліком була абсолютно відсутність фінансової підтримки міста, навіть після закінчення війни. Міська влада дала дозвіл на відкриття училища тільки після пред'явлення остаточної суми коштів. Найбільш зацікавленими в цьому були представники купецького стану, які давно відчувати нагальну потребу у спеціальному училищі, як для виховання своїх дітей, які повинні були успадкувати від батьків заняття торгівлею, так і заповнення відчутної прогалини в спеціально підготовлених працівниках торгівлі.

Література

1. Велиховский Л. Н., Кандаурова Т. Н. Социокультурные практики российских предпринимателей основа развития коммерческого образования / Л. Н. Велиховский, Т. Н. Кандаурова // Страницы истории России и Урала. – 2011. – С. 112-143.
2. Шиханов Р. Б. Внесок біржових комітетів південної України у розвиток комерційної освіти / Р. Б. Шиханов // Наукові праці історичного факультету ЗДУ. – 1999. – Випуск 5. – С. 3-5.
3. Новікова І. Формування якісної економічної освіти у контексті ринкової трансформації банківської системи на теренах України наприкінці XIX – на початку XX століття / І. Новікова // Вісник НБУ. – К., 2011. – С. 49-53.

4. Исторический очерк 50-летия Одесского коммерческого училища. – Одесса: Центральная типография, 1912.
5. ДАОО. – Ф – 2. Канцелярия Одесского Градоначальника. – Оп. 1. (1851). – Спр. 298. – Арк. 1.
6. ДАОО. – Ф – 2. Канцелярия Одесского Градоначальника. – Оп. 1. (1851). – Спр. 298. – Арк. 8.
7. ДАОО. – Ф – 2. Канцелярия Одесского Градоначальника. – Оп. 1. (1851). – Спр. 298. – Арк. 17.
8. Трикоз В. А. З історії середньої спеціальної освіти на Україні в дожовтневий період. – Український історичний журнал, 1976. - №8. – С.117-122.

1. Vely`xovsky`j L. N., Kandaurova T. N. Socy`okul`turnye prakty`ky` rossi`jsky`x predpny`matelej osnova razvy`ty`ya kommercheskogo obrazovany`ya / L. N. Vely`xovsky`j, T. N. Kandaurova //Strany`czy y`story`y` Rossy`y` y` Urala. – 2011. – S. 112-143.

2. Shy`xanov R. B. Vnesok birzhovy`x komitetiv pivdennoyi Ukrayiny` u rozvy`tok komercijnoi osvity` / R. B. Shy`xanov // Naukovi praci istory`chnogo fakul`tetu ZDU. – 1999. – Vy`pusk 5. – S. 3-5.

3. Novikova I. Formuvannya yakisnoi ekonomichnoi osvity` u konteksti ry`nkovoi transformaciyi bankivs`koyi sy`stemy` na terenax Ukrayiny` napry`kinci XIX – na pochatku XX stolittya/ I. Novikova //Visny`k NBU. – K., 2011. – S. 49-53.

4. Y`story`chesky`j ocherk 50-lety`ya Odesskago kommercheskogo uchy`ly`shha. – Odessa: Central'naya ty`pografy`ya, 1912.

5. ДАОО. – Ф – 2. Канцеляры`ya Odesskogo Gradonacha`ny`ka. – Оп. 1. (1851). – Спр. 298. – Арк. 1.

6. ДАОО. – Ф – 2. Канцеляры`ya Odesskogo Gradonacha`ny`ka. – Оп. 1. (1851). – Спр. 298. – Арк. 8.

7. ДАОО. – Ф – 2. Канцеляры`ya Odesskogo Gradonacha`ny`ka. – Оп. 1. (1851). – Спр. 298. – Арк. 17.

8. Try`koz V. A. Z istoriyi seredn`oyi special`noyi osvity` na Ukrayini v dozhovtnevy`j period. – Ukrayins`ky`j istory`chny`j zhurnal, 1976. - #8. – S.117-122.

НАШІ АВТОРИ

Антохова Ольга Юрійвна – асистент кафедри фінансів і кредиту, аспірантка кафедри економіки підприємства. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

Богородецька Ольга Іванівна – аспірант факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк

Ваніна Дарія Артурівна – аспірант кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку. Одеський національний економічний університет, м. Одеса

Ващенко Наталя Валеріївна – к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Донецьк

Докаш Оксана Юрійвна – к. політ. н., доцент кафедри філософських та політичних наук. Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Чернівці

Донець Любов Іванівна – к.е.н., професор кафедри прикладної економіки Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Донецьк

Ковальова Олена Миколаївна – аспірант кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку Одеського національного економічного університету, м. Одеса

Кулаков Олексій Олексійович – аспірант, факультет економіки та менеджменту, Донбаська Державна Машинобудівна Академія, м. Краматорськ

Літвін Лілія Анатоліївна – к. політ. н., ст. викладач кафедри політології та міжнародних відносин Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ

Ложешник Аліса Сергіївна – аспірант історичного факультету, кафедри історії України Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, м. Одеса

Малигіна Валентина Дмитрівна – д.е.н., професор, завідувач кафедри товарознавства і експертизи непродовольчих товарів Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Донецьк

Музиченко Ганна В'ячеславівна – д. політ. н., професор кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», *Довиденко Олександра Олександрівна* – викладач кафедри філософії, історії та політології Одеського національного економічного університету, м. Одеса

Павлюк Михайло Вікторович – к.політ.н., викладач кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича, м. Чернівці

Пашенцева Анна Александровна – аспірант кафедри МПД і РП Национальной академии природоохранного и курортного строительства, г. Симферополь.

Пікула Микола Миколайович – аспірант кафедри міжнародної інформації. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк.

Побережна Катерина Вікторівна – аспірант економічного факультету Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», м. Харків

Пруднікова Ганна Іванівна – аспірантка кафедри прикладної економіки Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Донецьк.

Ропотан Ірина Валеріївна – викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку Одеського національного економічного університету, м. Одеса

Слатвінська Марина Олександрівна – к.е.н., доцент кафедри фінансів, заступник декана ФЕФ Одеського національного економічного університету, м. Одеса

Стрижова Ірина Андріївна – канд., історичних наук, ст. викладач кафедри філософії, історії та політології Одеського національного економічного університету, м. Одеса

Чернявська Олена Петрівна – аспірант кафедри філософії, історії та політології
Одеського національного економічного університету, м. Одеса

Чорній Назарій Павлович – здобувач кафедри політології та державного
управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м.
Чернівці

Матеріали номера друкуються мовою оригіналу

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Збірник наукових праць

Наукове видання

Видання збірника здійснено за рахунок авторів

За достовірність викладених фактів, цитат та інших відомостей відповідає автор

Підписано до друку за рекомендацією
Вченої ради Одеського національного економічного університету
30 серпня 2013 р. Протокол № 1

Замовлення № _____
Підписано до друку _____
Формат 60 x 84 1/16
Тираж 100 прим.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 12,0